

Litterarische fantasien en kritieken. Deel 4

Cd. Busken Huet

bron

Cd. Busken Huet, *Litterarische Fantasien en Kritieken (vierde deel)*, H.D. Tjeenk Willink, Haarlem, z.j.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/busk001litt04_01/colofon.htm

© 2001 dbnl

Jonker Johan von Gutenberg.

De Haarlemsche Costerlegende, wetenschappelijk onderzocht door Dr. A. van der Linde. Tweede, omgewerkte uitgaaf. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1870.

I

Een groot aantal personen, door welke nooit van eenig onderdeel van Nederlands geschiedenis in de midden-eeuwen een voorwerp van eigen studie gemaakt werd; die nooit een handschrift uit de eerste helft der 15de eeuw met een oud drukwerk vergeleken; zoo min weten wat een incunabel is als waarin het onderscheid tusschen xylografie en typografie bestaat; geen latijn genoeg kennen om de *Batavia* van Junius, en te naauwernood hollandsch genoeg om met vrucht den *Lauwerkran*s van Scriverius te kunnen lezen, - zijn eensklaps tot de overtuiging gekomen dat het standbeeld op de Groote Markt te Haarlem omvergehaald, en de Costeriana in het haarlemsch Stadsmuzeum vernietigd moeten worden.

Dit is een ijver zonder verstand; en zoo het publiek wist, hoe over zulke zwenkingen der openbare meening de ingewijden denken, hoe oneerbiedig in de eenzaamheid hun bovenlip zich krult onder het uitspreken der woorden *servum pecus*, - het zou zich zorgvuldiger voor overdrijving wachten. Hebben onze ouders, toen zij in 1823 medejubelden op het vierde eeuwfeest der uitvinding, zich aangesteld als eene kudde; volg-

den wijzelf hun voorbeeld, toen wij in 1856 het standbeeld hielpen onthullen, - dit kan voor onze kinderen geen reden zijn, onder een anderen vorm zich op nieuw als eene kudde te gedragen.

Bovendien is de vergoeding bij vorige gelegenheden niet zoo blind of zoo algemeen geweest, dat de verguizing, ten einde niet te kort te komen, daarmede thans gelijken tred behoeft te houden. Als weleer ter plaatse aanwezig opmerker kan ik verzekeren dat het standbeeld op de Grootte Markt te Haarlem, in Julij 1856, om zoo te zeggen door niemand als eene ernstige zaak beschouwd is. Noch bij den hoogerren, noch bij den middenstand, noch onder de handwerkslieden, - de laatsten sterk vertegenwoordigd door deputatien van drukkersgezellen uit de stad en van elders, - openbaarde zich de geringste geestdrift. Eindelooze regenstralen, als pijpestelen nederstreamend op eene digte massa zwarte rokken en hooge hoeden, waaronder de kale en de rossige verweg de meerderheid vormden; een schriel ontbijt, in de ongestuvrijde groote zaal van den Doelen aan de gezellen uit andere steden aangeboden, - die zuinige ververschingen binnen, die plassen buiten, zijn de getrouwe zinnebeelden der koelheid geweest, waarmede de oprigting en onthulling van het beeld gevierd is. De straatjongens en de burgers wedijverden in sarkasmen ten koste van den ijzeren Louw; de heeren rookten Costersigaren, de dames snoepten Costerbanket, en elk hield zich overtuigd dat, in den grond der zaak, het geheele feest alleen bestemd was een genoeglijken voorlaatsten levensdag te bezorgen aan den ouden heer De Vries. Over de feestviering van 1823 kan ik niet medespreken; maar dit kan ik getuigen dat die van 1856 niet geweest is eene openbaring van nationale ijdelheid, maar van de goedhartigheid eener provinciestad, welke zich er over verheugde dat een harer oudste en geachtste ingezetenen voortaan rustig sterven kon, zonder te scheiden te hebben van zijn bekend stokpaard.

Het is een voornaam gebrek van het boek van den heer Van der Linde dat daarin op die en dergelijke ontzondigende feiten geen acht geslagen is, maar voortdurend wordt uitgegaan van de willekeurige onderstelling dat Lourens Coster, omdat

die naam in de ooren van elk Nederlander gemeenzaam klinkt, daarom ook leeft in het hart van het nederlandsche volk. De bakersvertelling van Junius omtrent den kuijeren grootvader, die op eene wandeling in den Haarlemmer Hout uit beukeschors een alfabet voor zijne kleinkinderen sneed, heeft, voor zoover ik mij herinneren kan, nooit elders dan in de kinderkamer geloof gevonden. Werd zij eene enkele maal in gezelschappen van volwassenen voorgedragen, dan moest, - tenzij juist een overtuigd Costeriaan binnentrad en opvoeding stemmigheid gebod, - onder het gelach van alle aanwezigen de verhaler steeds halverwege afbreken.

Toen de heer De Vries in 1856 kommandeur van den Nederlandschen Leeuw geworden was, hoopten de verstandige lieden dat het tijdperk van het costergesnoef voor goed gesloten zou zijn. Het beeld stond er; de ridderorden waren uitgereikt; van den ouden Louw was getrokken wat er van te trekken viel. Doch nu komt Dr. Van der Linde het tijdperk openen van het anti-costergesnoef, en ijvert voor Gutenberg met denzelfden hartstogt en dezelfde kleingeestigheid, als de costerianen weleer voor Coster deden. De kwestie der uitvinding is eene kaatspartij van verwijten geworden. Terwijl het vroeger heette dat Gutenberg en de Duitschers in meer dan één zin letterdieven geweest waren, vernemen wij thans dat de costerianen zelf, te beginnen met Junius en Scriverius, te vervolgen met Meerman en Koning, te eindigen met De Vries en Noordziek, tot de klasse der domkoppen behooren, der kwakzalvers, der boerebedriegers, der letterkundige schavuiten.

Dit gekijf berooft Dr. Van der Linde's geschrift van het grootste en beste deel zijner litterarische waarde, maakt den onbevooroordeelden lezer kregel, vervult hem met afkeer voor de aanmatiging en de bekrompenheid van den auteur, herinnert te kwader uur aan al de leelijkste gebreken der litteratuur Junius-Noordziek, en doet ten slotte in arren moede een boek wegwerpen waaruit, zoo de schrijver op minder stuitende wijze in de fouten zijner tegenstanders vervallen was, veel te leeren ware geweest; niet slechts wat de stof, maar ook wat de methode betreft.

II

Werkelijk is de wetenschappelijke waarde der *Haarlemsche Costerlegende* niet gering; en wie bij ontstentenis van een goed geheel zich weet te vergenoegen met keurige détails, zal de vastheid van hand bewonderen waarmede scheiding gemaakt is tusschen den schepen-herbergier Lourens en den kaarsemaker Coster; zal de sprekende trekken prijzen, waarmede de beelden van Gutenberg, Coornhert, Junius, Quiryn Dirkszoon, Meerman, en vele anderen, hier omgetrokken zijn. Zelfs komt het mij voor dat Dr. Van der Linde's betoog, als men het van de *scurrilia* ontdoet die het ontsieren, en alleen let op de soort en den overvloed der bijgebragte bewijsplaatsen, veilig onder de zegevierende kan gerangschikt worden, en logica of geschiedenis hier slechts bij uitzondering niet tot haar regt komen. Op een paar dier zwakke punten wensch ik de aandacht te vestigen, ten einde daarna met des te meer lof van het overige te kunnen spreken.

Als het wel was, moest de *Haarlemsche Costerlegende* eene zuiver historische studie zijn, waarin het leven van Gutenberg aan den eenen, dat der Haarlemmers aan den anderen kant, op zoo aanschouwelijke wijze verhaald werd, dat elk beeld in den geest des lezers getrouw de voorstelling afspiegelde welke in dien van den schrijver bestaan heeft. Doch de heer Van der Linde is, om het zoo te noemen, te laat jong geworden om vooralsnog ons zulk een boek te kunnen geven. Blijkbaar heeft hij gedurende eene reeks van jaren, alligt de beste helft zijns levens, in het godsdienstige, het wijsgeerige, het historische, overleveringen of denkbeelden aangekleefd welke hij op dit oogenblik, als verouderd en onwaardig, niet slechts verwerpt maar verfoeit. Vandaar zijne zucht onderwerpen aan te grijpen, bij wier behandeling vanzelf aan het licht moet komen dat hij, naar zijn eigen tegenwoordig inzicht, de menschen en de dingen in vroeger tijd te eenemaal verkeerd beoordeeld heeft. Hij is geen afgekoeld dweeper, geen scepticus geworden idealist, geen *esprit revenu*, zooals de Franschen zeggen, maar een warm gebleven omgekeerde, een ongelooovige met bekee-

ringsijver, een apostel in de huid van een renegaat, en daardoor meestentijds een *fanfaron de radicalisme*.

Het Costerboek is met de gebreken die uit de natuurlijke historie van den mensch welbekende soort van geesten, in ruime mate behebde. Overal in dit geschrift gluurt, door de gaten in den mantel der historie, de hater zijner eigen voormalige wanbegrippen; en daar het *odisse quos laeseris* sedert de dagen van het oude Rome niet opgehouden heeft eene menschelijke eigenschap te zijn, bemerkt men reeds uit de voorrede dat het werk vooral hierom met zoo veel *verve*, zoo veel hartstogt, inzonderheid zoo overrijld geschreven is, omdat de auteur, sedert het nieuwe licht over hem was opgegaan, rust noch duur had alvorens hij voor Haarlem en de Haarlemmers iets onaangenaams in de wereld had gezonden.

Ware de schrijver minder haastig geweest met het uitgeven van een onderzoek welks elementen nog nauwelijks in zijn eigen geest naar eisch bezonken konden zijn, hij zou zijn boek niet slechts van allerlei zonden tegen den goeden smaak gezuiverd, maar zich ook minder overdreven voorstellingen gemaakt hebben omtrent de waarde zijner resultaten als geheel. 'Gelijk mijn kritiek het zoenoffer der nederlandsche wetenschap is, gebragt aan de schandelijke onteering van Gutenberg en de vertreding van de waarheid, zoo hebt ook Gij een heiligen pligt te betrachten vóór Uw dood,' - roept hij op bladz. 258 met dwazen pathos Dr. Noordziek toe, die het publiek eene betere dienst bewijzen zal door rustig voort te arbeiden aan zijn beredeneerd register op de Handelingen der Staten-Generaal, dan door den handschoen op te rapen, hem op zulk eene theatrale wijze door den heer Van der Linde toegeworpen.

Wil deze de onbetwistbare, maar niet bovenaardsche beteekenis van zijn geschrift leeren kennen, hij herleze zijne eigen woorden op bladz. 285: 'Het is niet meer gissing, maar wetenschappelijk resultaat, wat de bevoegde critici in het buitenland *altijd* van onze voorgewende uitvinding te Haarlem gedacht hebben, wat Fournier bij voorbeeld reeds heeft geschreven in zijn *Observations* (Paris 1760): Les prémices de l'art sont dues, suivant M. Schoepflin, à Coster et ont été

faits à Harlem. J'ai fait voir que cette opinion est dépourvue de fondement, de preuves, même de vraisemblance, et que Coster n'est qu'un être idéal dans l'histoire de l'imprimerie; aucune production typographique ne dépose en sa faveur; il n'est connu que par des préjugés nationaux, et par des récits accompagnés de contradictions et de fables ridicules.' Die meening, eene eeuw geleden door een Franschman uitgesproken, en waarin te allen tijde gedeeld is door die Hollanders, welke de zucht tot zelfvergoding als een onverbeterlijk nationaal gebrek hebben leeren kennen en verschoonen, - die oude meening is door Dr. Van der Linde verdedigd en aangedrongen op nieuwe gronden, waaronder deugdelijke, verrassende, afdoende.

Dit is voorwaar geen geringe verdienste; en het getuigt van zeldzame geestkracht, in een reeds eindeloos gerekt debat over eene afgezaagde en onbelangrijke kwestie, weder leven te kunnen storten. Opstel van Philarète Chaslat over dit onderwerp, in den bundel *Moyen Age*, 1847: Intérieur de l' atelier de Gutenberg. De heer Van der Linde heeft op vernuftige wijze getoond hoe ver men, met eene goede methode van historische kritiek, het brengen kan in het rekonstruëren ook van nietige onderdeelen der geschiedenis van het verledene; hoe de ondankbaarste stof zich door den adem der wetenschap laat doordringen en bezielen. Doch al het overige is advokaterij, haspelen van geleerden onderling, oorzaak tot meesmuilen voor het toeschouwend publiek, welks gezond verstand er zich steeds zijgend tegen verzetten zal, dat ter wille eener zoo schamele vischvangst zooveel water troebel wordt gemaakt.

Een der voornaamste van des schrijvers argumenten, - door hem getrokken uit de Keulsche Kronijk van 1499, - is tegelijk het zwakste van alle. In welke hoogdravende bewoordingen, en op welken stelligen toon, de heer Van der Linde verzekere dat Ulrich Zell de uitvinding van Gutenberg aan de vóór hem in Holland genomen proeven heeft willen overstellen als typografie aan xylografie, geen exegeet van goeden huize zal hem daarin ooit gelijk geven.

Ulrich Zell, die te goed de kaart van het land kende om

van Holland te spreken als hij Brabant of Vlaanderen bedoelde, was ook te zeer een man van het vak, om de houtsnij kunst als eene voorloopster der boekdrukkunst te beschouwen. Als hij in den vergelijkenden trap van eene ‘veel subtieler en meesterlijker’ kunst gewaagt, welke door Gutenberg te Maintz gevonden is, en hij in één adem daarbij voegt dat reeds vroeger ‘in Holland’ op eene minder subtiele en minder meesterlijke wijze gedrukt was, dan spreekt hij niet van twee *verschillende* kunsten, maar van twee vormen *derzelfde* kunst; van twee gelijkslachtige proefnemingen, de eene gebrekkig, de andere oneindig volmaakter, de eene onvruchtbaar gebleven, de andere populair en tot een zegen geworden. In hetgeen hij van de uitvinding der boekdrukkunst zegt, verhaalt Ulrich Zell in zijn eenvoud de geschiedenis aller uitvindingen zonder onderscheid. Voor de natuurlijke beteekenis zijner woorden is door den schrijver der *Costerlegende* iets onnatuurlijks in de plaats gesteld.

Voor de Haarlemmers is mijne interpretatie weinig troostrijker dan de andere. Hoogstens kunnen zij, bij het ontbreken van elke reclame der andere hollandsche steden uit de eerste helft der 15de eeuw, hunne mondelingsche stadsoverlevering aan den door Zell genoemden naam van Holland vastknoopen; op voorwaarde nader den historischen band aan te wijzen, die hunne haarlemsche sage aan de in Holland gedrukte onvolmaakte schoolboekjes verbindt, welke Gutenberg tot ‘vurbyldung’ zullen gediend hebben.

Doch het doel der wetenschap kan niet zijn, Haarlem te believeen; en zoo de Haarlemmers geholpen willen worden, dan moeten zij zichzelf helpen. Alleen op den zin van Zell's door den keulschen kronijkschrijver aangehaalde woorden komt het aan. Tot hiertoe is geen enkel bewijs geleverd dat, hetzij achter de herberg van den schepen Lourens Janszoon te Haarlem, hetzij achter de werkplaats van den kaarsemaker Coster, zich eene drukkerij bevonden heeft. De onderstelling dat één van hen, of beiden, het bedrijf van drukker zullen hebben uitgeoefend in het geheim, ten einde aan de goêgemeente ongemerkt voor veel geld boeken in plaats van handschriften te kunnen slijten, - het stilzwijgend aannemen van derge-

lijk vroom bedrog getuigt van weinig verstand omtrent het karakter eens uitvinders. Ook doet het de geestdrift, welke lofliederen zingt en standbeelden oprigt, onherroepelijk bekoelen.

Om kort te gaan, er is nog nooit één deugdelijk historisch bewijs ten gunste van Haarlem's regt op de eer der uitvinding geleverd. Het eenige wat men zeggen kan is, dat de haarlemsche volksvertelling, in 1568 voor het eerst door Junius op het papier gebragt, niet slechts niet strijdt met het in 1499 geboekt getuigenis van Zell omtrent het leveren van typografische proeven in Holland vóór Maintz, maar het ontstaan dier vertelling, uit het door Zell opgevangen gerucht, in genoegzame mate verklaard kan worden om aan het historisch gevoel een begin van voldoening te schenken.

III

Dat de heer Van der Linde dit ten aanzien van Gutenberg gedaan, en op treffende wijze gedaan heeft, schijnt mij toe het zwaartepunt van zijn betoog te zijn. Wat hij vernietigends tegen de costerianen aanvoert zou den geest onbevredigd laten; zou hoogstens de geheime tegenstanders der haarlemsche legende een dubbelzinnig genot kunnen verschaffen; zoo de schrijver er niet in geslaagd was, op grond van echte bescheiden, den held der Maintzer tot een in zoo hooge mate aannemelijk en waarschijnlijk uitvinder te maken. In zijne rekonstruktie van Gutenberg's leven is door hem een voortreffelijk stuk werk geleverd, en alle beminnaren der historie zijn hem daarvoor dank schuldig.

Ook onafhankelijk van haar weldadig karakter is de typografie zulk eene vernuftige uitvinding geweest, blijk gevend van zulk een helder verstand, zulk eene praktische vaardigheid, zulk een fijn gevoel van de behoefte des tijds, dat hij zeker gaat die *a priori* elke overlevering verwerpt, welke aan de spits dier ontdekking een stumpert plaatst. Den aanvang van zulke gebeurtenissen op rekening van het toeval te stellen; als hare tusschenpersonen zich lieden van geringe ontwikkeling of zelfs begaafde dilettanten te denken; is miskenning van het hoogere in de geschiedenis. Hetzij men deze laatste opvat als

de geleidelijke volvoering van een goddelijk programma, hetzij men bij voorkeur het menschelijk geslacht, naarmate zich nieuwe behoeften openbaren, daarin uit eigen aandrift laat voorzien, - steeds blijft het waar, dat alle groote dingen hier beneden het werk van groote geesten zijn.

Om van geen mogelijke karakterfeilen te gewagen, - eigenzinnigheid, hoogmoed, ongeduld, een losbandig leven, - de uitvinder der boekdrukkunst kan verstoken zijn geweest van financieel beleid; kan geen slag gehad hebben met menschen om te gaan; kan door zijne eenzelvigheid, met zeker besef van verstandelijke meerderheid gepaard, zich in allerlei wespenesten gestoken, en dien ten gevolge niet slechts de voordeelen, maar ook tijdelijk den roem van zijn arbeid verbeurd hebben. Dit alles is mogelijk, denkbaar, en zelfs, als men in aanmerking neemt welke ongezellige en onpraktische schepselen er plegen te groeijen uit lieden die levenslang over dezelfde zaak zitten te peinzen, waarschijnlijk.

Onwaarschijnlijk daarentegen is het dat de man, die de boekdrukkunst uitvond, niet zou geweest zijn een werktuigkundige in de gestalte van een geletterde; een fysicus met de eigenschappen van een filosoof; iemand op de hoogte en meer dan op de hoogte van de middelbare beschaving zijns tijds; niet te zeer poorter om slechts oog te hebben voor de belangen van de stad zijner inwoning; niet te zeer edelman om kunsten en wetenschappen dwaasselijk beneden zich te achten; maar bovenal en in de eerste plaats toegerust met het bijzonder talent hetwelk de eenen tot veldheeren, de anderen tot dichters, nog anderen tot uitvinders maakt.

De groote verdienste van den schrijver der *Haarlemsche Costerlegende* is, in den persoon van Jonker Johan von Gutenberg, jongeren en onbemiddelden zoon van den maintzer patricier Gensfleisch, geboren omstreeks het jaar 1400, den man te hebben aangewezen die aan al de bovengenoemde vereischten voldoet. En niet aangewezen op de gis, maar uit officiële dokumenten, grootendeels reeds van elders bekend, doch voor het nederlandsch publiek, in uitgebreider kring, altegader aantrekkelijk door den gloed der nieuwheid.

Fust en Schöffer schieten bij de voorstelling menige veder

in, waarmede zij tot hiertoe prijkten; en de maintzer driegroep wordt er niet veel achtbaarder door dan de haarlemsche eenling. Doch des te meer licht valt op Gutenberg's beeld, die hier voor het eerst in 1434 als maintzer uitgewekene te Straatsburg optreedt; zich reeds in 1439 aldaar in een proces met een geldschieder gewikkeld ziet; steeds voortgaat de patricische industrieel te zijn, waarvoor men hem van het begin af leert kennen; onafgebroken vervuld is met de gedachte aan eene kostbare uitvinding, in wier exploitatie door verschillende kapitalisten geld gestoken wordt; tot hij te Maintz, omstreeks 1450, in den rijken burger Johan Pust eindelijk den man vindt die hem aan het noodige bedrijfskapitaal, en tevens aan eene hypotheek op zijne werktuigen en materialen helpt.

Eindelijk? ja, maar om weldra op nieuw het gelag te betalen en zich in eene tweede reeks moeilijkheden gewikkeld te zien, langer dan de vorige en eerst door den dood afgebroken. De associatie wierp, gelijk het heette, geen of te weinig winsten af; Fust eischte het voorgeschotene terug, onder eede verklarend dat hij die gelden bij anderen opgenomen en er rente voor betaald had; Gutenberg kon de in pand gegeven werktuigen niet lossen; pers en materialen werden het eigendom van Fust die, thans vrij in zijne bewegingen, zich associeerde met Peter Schöffer, Gutenberg's leerling en als technicus zijn meester. Schoner vrijde naar Fust's dochter, werd van deelgenoot tevens schoonzoon, en bij dat burgerlijk en huiselijk geluk mogt de berooide en ongehuwde edelman toezien.

Een vriend en stadgenoot, de maintzer syndicus Dr. Humery, verschafte dezen de middelen eene nieuwe drukkerij op te rigten. Later, toen de aartsbisschop en keurvorst van Maintz, Adolf II van Nassau, Gutenberg tot zijn kamerheer benoemd en hem in die betrekking een jaargeld toegelegd had, werd de nieuwe drukkerij overgebracht van Maintz naar de vorstelijke residentiestad Eltvill aan den Rijn. En daar, naar het schijnt, is in Februarij 1468 onberoemd en met schulden bezwaard de man gestorven, van wien het met de stukken bewezen kan worden dat, terwijl het oudste werk waarvan op historische gronden vaststaat dat het te Haarlem geprint werd het jaarmerk 1483 voert, hij in 1455, als de vennoot van

Fust, te Maintz een latijnschen bijbel voltooid, en in 1460, op de met Humery's hulp aangeschafte pers, een latijnsch woordenboek gedrukt heeft.

Niet gedrukt op gebrekkige wijze, zoodat men ook *zijn* werk slechts als eene wegbereiding, een hierna beter, zou hebben aan te merken, maar zoo zorgvuldig, zoo fraai, en met zulk eene meesterschap, dat de hoogste trap der typografische volkomenheid op eenmaal door hem bereikt, en zijn dubbele *coup d'essai* een tweevoudige *coup de maître* geweest is.

1871.

Een exemplaar van Gutenberg's bijbel, gedrukt te Maintz in 1455, was ik in de gelegenheid te Florence te bezigtigen, hij een bezoek aan de Laurentiaansche Bibliotheek. De typografie heeft daarna niets volmaakters voortgebracht. - De stelling van Dr. Van der Linde omtrent Gutenberg's regten als uitvinder is sedert bestreden door Dr. Hessels.

1884.

Oliver Goldsmith.

Wie niet sterk is moet slim zijn, of Een avond vol vergissingen, door Oliver Goldsmith. Naar het Engelsch bewerkt door Dr. M.P. Lindo. Haarlem, A.C. Kruseman, 1871.

I

Anthony Lumpkin Esquire is de naam van een jongen hoofdpersoon in het blijspel van Oliver Goldsmith *She stoops to conquer or The mistakes of a night*, hetwelk men in Holland gekozen heeft om te dienen als eerste aflevering eener nieuwe uitgaaf *Meesterstukken van het Buitenlandsch Tooneel*. Als vertaler van dit proefnummer wordt genoemd de heer Lindo, en in den loop van April 1871 is het stuk eens of meermalen vertoond in den haagschen schouwburg.

Goldsmith's roem als schrijver van *the Vicar of Wakefield*, als dichter van *the Hermit*, van *the Deserted Village*, heeft de herinnering zijner bijdragen voor het engelsch tooneel zoo overschaduwde, men schier verwonderd staat dat hem eensklaps aan de spits der klassieke dramaturgen van het buitenland te zien verschijnen. Toch is zijne vermaardheid als blijspelschrijver geen onregmatig verkregen eigendom. Hoe zwak van zamenstelling een stuk als *She stoops to conquer* zij, er komen karakters in voor, gelijk alleen een auteur van Goldsmith's rang ze teekenen kon; en wie, om bij dit ééne beeld te blijven, wie Tony Lumpkin schiep, kan ook na honderd jaren aan menig volgeling in de

kunst nog onderrigt geven. Maar op welke voorwaarden, en binnen welke grenzen?

Die Tony, een volwassen knaap, bijna meerderjarig, stiefzoon van een engelsch landjonker der vorige eeuw, is de meesterlijk geschetste type van een bedorven kind. Zijn nichtje, Constance Neville, verklaart hem voor in den grond der zaak goedhartig; en dit is hij ook, maar niet voor zijne moeder. Deze, die hem van kind af vertroeteld en voorgetrokken, hem in alles toegegeven, in niets tegengegaan, voor geenerlei betrekking voorbereid, hem in den grond verknutseld heeft, is het voorname mikpunt zijner onhebbelijke plagerijen; en als zij hem verwijt haar voor zijn speelbal aan te zien, antwoordt hij met een ruw tusschenwerpsel: 'Het heele dorp getuigt dat je mij bedorven hebt, moeder; welnu, pluk er dan ook de vruchten van!'

Een lievelingsdenkbeeld der moeder, vroeger mistress Lumpkin, thans en sedert twintig jaren mistress Hardcastle, is dat haar Anthony, haar eenige zoon en voorkind, de ouderlooze Constance Neville huwen zal, eene pupil van haar overleden eersten man. Zoodra Anthony meerderjarig wordt, - en hij is het eigenlijk reeds, zonder het te weten, - zal hij £ 1500 's jaars kunnen verteren. Ofschoon dit voor een aanstaand Squire, die meest van jagen, drinken, en boeredeernen houdt, een aardig fortuin is, vormen Constance's juweelen in de schatting van mistress Hardcastle een niet verwerpelijken bijslag. Met allerlei plumpe moederlijke listen zoekt zij van die twee een paar te maken. In tegenwoordigheid van vreemden laat zij de jongelieden rug aan rug gaan staan, ten bewijze dat hunne gestalten goed bij elkander komen. Maar Tony, die aan geen trouwen denkt; die Constance reeds hierom niet tot vrouw zou willen hebben, omdat zij hem door zijne moeder opgedrongen wordt; de onhandelbare Tony bonst met zijn achterhoofd tegen dat van het meisje, en stoot haar schier het kapsel af. Helaas, niet slechts neemt het klein en liefstalig ding die ongemanierdheid niet kwalijk, maar zij, die in het geheim haar hart geschonken heeft aan den jongen Hastings uit Londen, spant onder de oogen der moeder met Tony zamen, om haar in den waan te brengen

dat Tony haar uitverkorene is. Zoo wordt de niet verachtelijke, maar dwaze en zwakke vrouw in alle rigtingen om den tuin geleid. Eene uitmuntende bijdrage tot de kennis van Tony's karakter is, nadat zijne moeder hem schreijend en scheldend verlaten heeft, zijn onderhoud met Hastings:

TONY. Maak je om harentwil niet ongerust, Hastings. Laat haar schreijen. Dat doet ze voor haar plezier. Zij en mijn zuster Kate hebben laatst een uur lang met elkander zitten schreijen over een boek; en hoe meer tranen het boek haar deed storten, beweerden zij, hoe mooier zij het vonden.

HASTINGS. Ik bemerk wel, veelbelovend jongeling, dat je niet bijster op het gezelschap van meisjes gesteld zijt.

tony. Dat hangt er van af, of ze in mijn smaak vallen.

HASTINGS. En dat doen de meisjes van je moeders keus *niet*, wil ik wedden? Met dat al schijnt Constance Neville mij toe, een juffertje te zijn met een allerliefst karakter.

TONY. Dat komt omdat je haar niet zoo goed kent als ik. Lieve hemel, ik weet er alles van! In de heele christenwereld zul je vruchteloos een kwaadaardiger padde zoeken.

HASTINGS (*ter zijde*). Aangenaam nieuws voor een heer die zijn hof maakt aan de dame in kwestie.

TONY. Ik heb haar hier aan huis zien verkeerren, al toen zij niet grooter was dan zoo. Geen haas in het kreupelhout, geen veulen dat voor het eerst den ploeg trekt, heeft meer kuren dan zij.

HASTINGS. Mij geeft zij den indruk van een verstandige en bescheiden jonkvrouw.

TONY. Jawel, in gezelschap. Maar onder vier oogen, met haar vriendinnen, maakt ze een spektakel als een mager varken.

HASTINGS. Zij heeft iets zedigs over zich, dat mij voor haar inneemt.

TONY. Zeker; maar beproef niet haar de kinketting te doen gevoelen. Dan gooit ze haar achterbeenen in de lucht, en jou met je neus in de sloot.

HASTINGS. Maar je zult toch voor het minst niet loochenen dat ze er lief uitziet? Beken, zij is een mooie jonge vrouw.

TONY. Een doos vol mooie linten, ja! Alles geschilderd, opgevuld, opgeprikt, God beter 't. Neen, dan moet je Bet Bouncer zien, hier uit de buurt. Dat is eerst een mooie meid! Een paar oogen zoo zwart als vlierbessen, en wangen zoo dik en zoo rood als het fluweelen kussen waar de dominé zondags zijn preek op leit. Uit één als zij kunnen wel twee van de anderen.

Bij een bedorven kind denkt men meestal onwillekeurig aan iets verwijfde, iets weeks en ziekelijks. Goldsmith daarentegen

heeft van Anthony Lumpkin een halven wilde gemaakt. Al poogt zijne moeder hem voor een borstlijder te doen doorgaan, alles aan den knaap isforsch en woest. Hij bemint grove gesprekken, houdt van grove aardigheden, en heeft in alles een groven smaak. Zelfs zou menigeen, die de romans van Fielding niet gelezen heeft, het ongeloofelijk willen noemen dat zulk een fijnbewerktuigd talent als dat van Goldsmith voor de schildering van al dat plumpe niet teruggedeinsd is. Doch niet slechts de eerste, ook de tweede helft der 18de eeuw heeft aan gene zijde van het Kanaal eene ruwheid van zeden aanschouwd, welke het preutsche Engeland van den tegenwoordigen tijd vruchteloos aan de vergetelheid zoekt prijs te geven. Mij zou het niet verwonderen, zoo Goldsmith zich zelfs niet bewust geweest was van hetgeen hij, Anthony Lumpkin teekenend, eigenlijk deed Een woord van Goldsmith zelf bevestigt dit vermoeden. Wie in de voorrede van *The good-natured man* hem hoort verhalen dat, bij het vertoonen van dit stuk, één tooneel van het derde bedrijf weggelaten is ‘in deference to the public taste, grown of late, perhaps, too delicate,’ meent alligt dat de eene of andere buitensporigheid die vrijwillige bekorting regtvaardigde. Niets is, uit het oogpunt van een zuiveren smaak, minder waar. Het geschrapte tooneel gaf alleen twee luimige, maar inhalige geregtsdienaars te aanschouwen; anders niet. Zonderlinge kieschheid die Anthony Lumpkin met gejuich inhalt, maar zwaarigheid maakt een deurwaarder en zijn handlanger toe te laten! Er dient echter bijgevoegd dat het dusgenaamd aanstootelijk tooneel, ‘in deference also to the judgment of a few friends, who think in a particular way,’ door Goldsmith zelf in de voor het lezend publiek bestemde uitgaaf hersteld is. Hij laat op die mededeeling volgen: ‘The author submits the scene to the reader in his closet, and hopes that too much refinement will not banish humour and character from ours, as it has already done from the French theatre. Indeed, the French comedy is now become so very elevated and sentimental, that it has not only banished humour and Molière from the stage, but it has banished all spectators, too.’ - *The good-natured man* werd geschreven omstreeks 1771; *She stoops to conquer* in 1772, twee jaren vóór Goldsmith's dood. Menige trek in beide stukken is woordelijk of met wijzigingen aan *The vicar of Wakefield* ontleend.. Van al de karakters in *She stoops to conquer* doet dat van Anthony het meest aan eene teekening naar het leven denken.

Anthony Lumpkin kan, als zedelijk wezen beschouwd, voor weinig meer dan een beweegbaren biefstuk gelden; maar het saprijk stuk vleesch is met zoo gulle hand uit de massa gesneden, dat de kunstenaar, zou men zeggen, dergelijke exemplaren werkelijk slechts voor het snijden moet gehad hebben. Wij hoorden Tony zijne eigen binnenborst schilderen; thans vernemen wij uit den mond zijns stiefvaders, Hardcastle, als deze zich met zijne echtgenoot onderhoudt, dat Tony in het gesprek met Hastings zichzelf inderdaad niet belasterd heeft:

MR. HARDCASTLE. Je hebt dien knaap een fraaije opvoeding gegeven.

MRS. HARDCASTLE. Om het even. Tony Lumpkin heeft geld. Mijn zoon behoeft den kost niet te verdienen met knap te zijn. Een jonkman behoeft zoo heel knap niet te zijn, zou ik meenen, om weg te weten met een inkomen van vijftien honderd pond.

MR. HARDCASTLE. Knap? nota bene! De jongen is een zamenraapsel van kattedwaad en guitestrecken.

MRS. HARDCASTLE. Geest, beste man; alles geest. Wees nu niet eigenzinnig, en erken dat Tony geest heeft.

MR. HARDCASTLE. Als het geestig is gaten te branden in de schoenen van den huisknecht, de meiden in de keuken aan het schrikken te maken en de jonge katten te sarren, dan heeft hij geest, ja. Gisteren nog bond hij mijn pruik aan de leuning van mijn stoel, en toen ik opstond om een buiging voor mistress Frizzle te maken, onthaalde ik haar op het schouwspel van mijn kale kruin.

MRS. HARDCASTLE. Kan ik het helpen? De arme jongen is levenslang te zwak van gezondheid geweest om hem behoorlijk te kunnen leiden. Schoolgaan zou hij bestorven hebben. Als hij mettertijd aansterkt, wie weet hoeveel goed een paar jaar latijn-leeren hem doet.

MR. HARDCASTLE. Latijn? Het mogt wat! Neen, neen, kroegen en stallen zijn de eenige scholen die hij ooit bezoeken zal.

MRS. HARDCASTLE. Laat ons den knaap vooreerst niet te hard vallen. Men behoeft hem maar aan te zien, om te bespeuren dat zich verschijnselen van tering bij hem vertoonen.

MR. HARDCASTLE. Zeker, als een aankomende burgemeestersbuik daaronder begrepen is.

MRS. HARDCASTLE. Hij kucht nu en dan.

MR. HARDCASTLE. Jawel, als hij zich verslikt aan zijn brandy.

MRS. HARDCASTLE. Ik maak mij wezenlijk ongerust over zijn longen.

MR. HARDCASTLE. En ik niet minder, want hij zet bijwijlen een keel op als een scheepsroeper. - (*Men hoort Tony bulderen achter de schermen*).

- Daar is hij weêr aan den gang! Sprekend een teringlijder, op mijn woord.

II

De overlevering wil dat, toen omstreeks het einde der eerste voorstelling van *She stoops to conquer* het publiek aanstalten maakte te gaan fluiten, de auteur daarover in het geheel niet gesticht was. Het gold eene uiterst onwaarschijnlijke situatie in het vijfde en laatste bedrijf; zoo onwaarschijnlijk, inderdaad, dat de toeschouwers reden hadden zich af te vragen of de schrijver hen bijgeval wilde beetnemen; en welk regtgeaard schouwburg-publiek heeft niet een te goeden dunk van zijne eigen schranderheid, om zwijsend zich zoo iets te laten aanleunen? ‘Houd u kalm, heer Doctor,’ zeide de directeur Colman tot Goldsmith, ‘en maak u thans niet voor een voetzoeker vervaard; wij hebben den geheelen avond op een vat buskruid gezeten.’

Zoo moet het geweest zijn. Zamengesteld met behulp eener vrolijke herinnering uit zijne eigen jeugd, toen hij als zestienjarig jongeling en reiziger, voor het eerst van zijn leven met een guinea op zak, vol koddigen overmoed zijn intrek nam in de aanzienlijkste partikuliere woning eener iersche provinciestad en, meenend zich in een logement te bevinden, zich door den heer des huizes bedienen liet als een prins, - heeft Goldsmith's blijspel van dertig jaren later geenszins gehouden wat die prettige opzet beloofde.

Eene vergissing als die, waarin Goldsmith zelf weleer de hoofdrol vervulde, is aardig wanneer de knaap een knaap is en Goldsmith heet; zij is het vooral wanneer de denkbeeldige waard, gelijk in de werkelijkheid het geval is geweest, het misverstand bemerkt en er zich en de zijnen mede vermaakt. Nog op dit oogenblik ziet men in gedachten met welgevallen den baard- en zorgeloozen Oliver de hoofdstraat van Ardagh inrijden. Hij brengt zijn paard van den draf in den stap, en verzoekt een voorbijganger hem ‘het beste huis der plaats’ te willen wijzen. De toegesprokene, ziende met welk jong vleesch hij te doen heeft, duidt hem met onvertrokken gelaat de woning van den rijksten burger aan, en Oliver stijgt, met het goed vertrouwen der onervaren-

heid, voor de deur der gewaande herberg af. Een bediende krijgt last behoorlijk zorg te dragen voor zijn viervoet. Hij treedt het voorvertrek binnen dat hij voor eene gelagkamer aanziet, gaat voor het open haardvuur zitten, en vraagt wat hij al zoo voor zijn avondeten bekomen kan. De heer des huizes amuseert zich met 's jongelings dwaling. Als Oliver zich noemt, dan komt het uit dat zijn vader en de geïmproviseerde logementhouder oude kennissen zijn. Oliver doet zich goed voor, verloochent zijn aangeboren humor niet, en vindt zoo veel smaak in het onderhoud, dat, als het avondeten zal worden opgedragen, hij niet slechts den waard zijner vinding, maar ook diens echtgenoot en dochter uitnodigt met hem aan te zitten. De dames hebben moeite zich goed te houden als Oliver in zijne opgeruimdheid eene fijne flesch doet aanrukken; doch de illusie blijft zijnerzijds onverbroken, en met den meesten ernst doen beiden hem bescheid. Nog bij het wederzijdsch goeden nacht wenschen duurde de waan van den geblinddoekte voort, en toen men hem zijne kamer wees, bestelde hij voor zijn ontbijt van den volgenden ochtend 'warme broodjes.'

Doch bouw nu eens, als gij met volwassen personen en met een ingewijd publiek te doen hebt, op den grondslag van zulk eene vergissing een blijspel in vijf bedrijven! Van de hollandsche vertaling ken ik alleen den titel en de naamlijst der personen. Uit laatstgenoemde zie ik dat Dr. Lindo van Tony Lumpkin *Toontje Lompman* gemaakt heeft. Die verduitsching bevordert het inzicht in den door Goldsmith geschetsten type niet. Evenmin helpt de hollandsche titel: *Wie niet sterk is, moet slim zijn*, den lezer op den goeden weg. De engelsche is ontleend aan het karakter eener vrouwelijke hoofdpersoon, miss Kate Hardcastle, die, bemerkend dat een gast haars vaders zijne woning voor een logement en haar voor een buffetmeisje houdt, zich voorstelt in die nederige rol den bezoeker eene hulde te ontwringen, welke zijne bedeesdheid hem verhindert haar aan te bieden als dochter des huizes. Elk gevoelt dat op den bodem dier meisjesziel eene geheel andere tegenstelling ligt dan die van slim zijn, omdat men niet sterk is. Miss Kate triomfeerde door te bukken, won door te wijken, rees door te dalen, maar deed dit alles met

eene zelfbewustheid welke de gedachte aan zwakheid volstrekt uitsluit. Wilde men zich eene aanmerking op de jonkvrouw veroorloven, zij zou moeten luiden dat miss Kate's middel om zich van eene blijvende plaats in het hart van den schuchteren Marlowe te verzekeren, te zeer op een *tour de force* gelijk om geheel en al jonkvrouwelijk te kunnen heeten.

Aan den anderen kant zou het niet veel gebaat hebben, al was de bedoeling van den engelschen titel nog zoo gelukkig in het hollandsch weergegeven. *She stoops to conquer* is en blijft een weefsel van onwaarschijnlijkheden, niet bovenal verwerpelijk omdat zij onwaarschijnlijk, maar omdat zij kinderachtig zijn. Dit laatste duldt de schouwburg niet, hij die in het toelaten van het eerste de vrijgevigheid zelve is.

Door des schrijvers heerschappij over de taal, niet minder dan door de vaste hand waarmede het beeld van sommige personen omgetrokken is, biedt Goldsmith's blijspel ook nu nog eene belangwekkende lektuur aan. Voor de kennis des tijds en des lands is het eene kostelijke bijdrage. Eene hollandsche vertaling met inleiding en aantekeningen, - dezen grammatikaal, gene historisch, - zou ons, oningewijden of bijna vreemdelingen in de engelsche litteratuur der 18de eeuw, een goed eind verder kunnen brengen. Voor de herleving van het hollandsch tooneel daarentegen heeft men van het overbrengen van dergelijke stukken redelijkerwijze geen regtstreeksche vruchten te verwachten. Nog het best van al zou *She stoops to conquer* als kamerspel kunnen slagen, zoo aan de vertooning *intra muros*, door een uitgelezen kring van heeren en dames, eene grondige voordragt over den auteur en het tijdvak voorafging. Echter zou het zelfs dan te bezien staan of Tony Lumpkin, de ware hoofdpersoon en het fraaist geteekend karakter van het geheele stuk, genade vond.

Elke tijd heeft niet slechts zijne eigen zeden, maar ook zijne eigen vrijbrieven. Het hedendaagsch tooneel verdraagt zekere mate van dubbelzinnigheid. Het behoort tot de zeldzaamheden dat iets van dien aard, hoe plat ook in den grond der zaak, aan de nederlandsche grenzen afgewezen wordt. Daarentegen schuwt ons tooneel de kruditeit, die van het engelsche der 18de eeuw schering en inslag was. Eene onderneming als de

uitgaaf der *Meesterstukken van het Buitenlandsch Tooneel* kan dienstig zijn om de herinnering te verlevendigen van genotrijke avonden, weleer door onze grootouders of overgrootouders in den schouwburg doorgebracht: de schouwburgbezoeker van den tegenwoordigen tijd wordt er niet door gebaat. Bovendien is uitbesteding, waar het op vertalen van buitenlandsche klassieken aankomt, het geschiktste middel niet om degelijk werk te bekomen. Om thans alleen Goldsmith te noemen, - een hollandsch boek over hem, doortrokken van den geest zijner werken en door eene vriendelijke hand zamengesteld, zou een beter gedenkteeken te zijner eer en nuttiger voor het publiek in Nederland zijn, dan een uit den hoop gegrepen en vertaald blijspel, welks hoofdverdienste toch eigenlijk hierop nederkomt, dat het, onder een kwalijk gekozen titel, de uitnemende schildering van een voor den hedendaagschen smaak, zal ik zeggen te gezonden of te raauwen type geeft.

Julij 1871.

De voortreffelijke monografie van John Forster, *Life and Times of Oliver Goldsmith*, is opgenomen in Tauchnitz' *Collection of British Authors*.

Simon Gorter.

1833-1871. Ter Gedachtenis.

I

De naam van dezen jongen man en schrijver, die naar de bijbelsche berekening zelfs de helft zijner dagen niet ten volle bereiken mogt, heeft naauwlijks gelegenheid gehad door te dringen tot het groote publiek. Op het tijdstip van zijn overlijden moest het nog vier jaren worden dat de aflevering van den *Gids* het licht zag, waarin Simon Gortervoor het eerst als schrijver optrad, verraste, en de aandacht trok. Vóór dien tijd had niemand iets van hem vernomen, en was zijn persoon verscholen gebleven achter zijn geslacht: eene doopsgezinde herders- en leeraarsfamilie van friesche afkomst, of in den loop des tijds naar Friesland overgeplant. Gedurende zijn studentetijd, naar het schijnt, ging geen roep van buitengewone bekwaamheid van hem uit. Zoon van een predikant, werd hij opgeleid voor de betrekking zijns vaders; en reeds bediende hij zijne tweede dorpsgemeente, - het noord-hollandsch Wormerveer, in 1863 tegen het noord-hollandsch Aalsmeer verwisseld, - toen hij uit eene zuid-fransche badplaats, waar de tering hem in den winter van 1864 heengedreven had, de al dan niet denkbeeldige brieven aan een vriend in Holland schreef, welke, onder den naam *Arcachon* later tot een geheel vereenigd, hem aanstonds door alle kenners als een

geboren en door studie geoefend prozaschrijver deden begroeten. Zonder overdrijving kan men zeggen dat Gorter, van dat oogenblik af, de beste onder de jongere mede-arbeiders van den *Gids* geweest is.

Vooraf in de donkere dagen waarin ik dit woord van herinnering schrijf, nu de vlammen van het brandend Parijs nauwelijks uitgedoofd zijn en in de schoonste en bevalligste, stad der wereld alles nog van den gruwel der verwoesting getuigt, herleest men met welgevallen de bladzijden waar Gorter, afgestapt aan het station van den Noorder-Spoorweg en op zijne bagage wachtend, zijne eerste indrukken van de Parijzenaars en de aangeboren vriendelijkheid van het fransche volkskarakter schetst:

‘Gij verlaat den trein en zijt al half van plan als Hollander en omdat gij haast hebt, tegen den eersten den besten man met gegaloneerde pet dien gij ziet, te gaan schreeuwen om uw goed; maar iedereen is hier zoo stil en schijnt zoo tevreden, dat gij u tot raakheid voegt. Gij wordt gelaten in eene kolossale ruimte waarin gij permissie krijgt rond te wandelen, totdat - en dit duurt soms een klein kwartier - al de koffers, dozen en pakken op eene reusachtige toonbank zijn uitgesteld. Dan eerst wordt gij met uw bewijs van eigendom toegelaten. Gij wacht met heeren en dames, jufvrouwen, matrozen, arbeiders en soldaten; maar terwijl uw reisgenoot de Engelschman en gij zelf reeds herhaaldelijk trappelend zijt op en neêr geloopt en tusschen uwe tanden allerlei woorden van ongeduld hebt gesist, is de glimlach van tevreden berusting niet geweken van het gelaat uwer beminnelijke gastheeren, de Franschen. Gij verlangt een rijtuigje om u naar uw hôtél te brengen; terstond zijn er eenige mannen gereed, niet om u eerst aan uwe kleeren te plukken, daarna omver te loopen en eindelijk bij weigering af te snaauwen of bij aanneming af te zetten, maar om u een kaartje aan te bieden, met het nummer van hun rijtuig en de politiebepalingen, die hunne regten, pligten en het naar den afstand berekende vrachtloon regelen. Hunne rijtuigen zijn net geveerd, goed onderhouden en vrij van den stank van tabaksrook; hunne paarden allen in goeden staat. Waar zijn in Parijs die knollen, aan wier uitstekende knoken, stramme leden en afgebeulde houding onze smaak en ons medelijden zich stooten bij zoo menig station en op zoo menig plein in ons vaderland? Wij hebben de gissing gewaagd, dat de Parijzenaars ze opeten in den vorm van, wie weet welken geestigen *fricassé à la* - . Maar eten zij dan ook alle gemeene kerels op? Want waarlijk, ik mag niet gelooven dat de Franschen zonder uitzondering vol zitten van blanken zielenadel; wij weten ook wel beter; maar er liggen hier over het

gansche leven zulk een waas en glans van opgeruimde gemakkelijkerheid en tevreden inschikkelijkheid, dat gij geneigd zoudt zijn het te denken. Gezien heb ik ze niet, die haveloozen met onbeschaamde trekken en manieren, die op zoo menigen steiger in ons land u omzwerven en aanvallen als een troep hongerige wolven. Zeker is het, dat iedereen beleefd is en dat de fransche beleefdheid eene andere kleur draagt, dan wij ons vaak voorstellen. De lui omdartelen u hier niet met springende buigingen; ze bedwelmen u niet met hunne vleijerijen en doen u het hoofd niet duizelen van hetgeen wij gewoonlijk voor franschen wind houden. Hunne voorkomendheid en hulpvaardigheid zijn alles behalve karakterloos. Ik had het ongeluk tot tweemaal toe uit zonderlinge gedachteloosheid en onoplettendheid mijne parapluie te verliezen, en tot tweemaal toe raapte dezelfde *ouvrier* haar op. Maar het was alsof ik den goeden man eene groote dienst bewezen had, in plaats van hij mij; naar de blijde verrukking te oordeelen waarmee de brave den tweeden keer mijn eigendom mij overhandigde, moet hij dien nacht in zalige droomen legioenen van achtelooze reizigers gezien hebben, dien hij allen mogt helpen. Vraag een der weinige mannen, die gij ziet rooken, om vuur voor uwe sigaar; en in plaats van u zonder een woord te spreken het vurig kooltje toe te duwen, geeft hij u in overweging, of een lucifer niet beter aan het oogmerk zal voldoen? Met beleefden drang stelt hij u voor, naar gindsch luw en beschut plekje te wijken, haalt lucifer of vuurslag voor den dag, en zoodra hij u rooken ziet, schijnt weêr zijn zielevrede voor een dag verzekerd te zijn.'

Van de menschewereld, aan wier beschouwing *Arcachon* voornamelijk gewijd is, wendde Gorter zich al spoedig tot de boeken en de schilderijen. Nog in hetzelfde jaar - December 1867 - verscheen zijne *Nalezing en Nabetrachting* over eene merkwaardige tentoonstelling van oude kunst te Amsterdam, welke aan al het nieuwere schoon, destijds op de werelddentoonstelling te Parijs te zien, de loef afstak. In Januarij 1870 volgde zijne proeve van moderne kunstkritiek, naar aanleiding eener gewone expositie in de zalen van *Arti et Amicitiae*.

Als Gorter over de menschen spreekt die hij in den vreemde heeft leeren kennen, dan verraadt hij een zweem van nationale ijdelheid en zelfverheffing, getemperd door waardering van het goede dat bij andere volken wordt aangetroffen. Voor dit laatste heeft hij een geopend oog; en als het, in tegenstelling daarmede, op het aanwijzen van sommige vaderlandsche misstanden of onhebbelijkheden aankomt, dan heeft hij ook een gullen mond. Doch nooit verzaakt hij geheel en al den Hollander die,

met zekere tot meesmuilen stemmende voornaamheid, andere volken tegen de vooroordeelen van landgenooten in bescherming neemt, en zich dan het behagelijkst gevoelt als alles in den vreemde - het huwelijk en de spijsbereiding, de ziekeverpleging en de kerkdienst, - juist zoo toegaat als in zijn eigen land en in zijn ouderlijk huis.

II

In Gorter's kunstbeschouwingen wordt dit eigenaardige gemist. Het buitenland blijft er afwezig, en men beweegt zich geheel op nationaal terrein: hollandsche schilders en hollandsche schilderijen van vroeger of later tijd. Ik zal niet zeggen dat het ontbreken der tegenstelling den schrijver goed heeft gedaan; maar er is toch ook veel goeds voor in de plaats gekomen, en nergens is de geestigheid ondergegaan. Zeer frisch en amusant is de volgende uitboezeming over sommige vaderlandsche schilders en schilders van tegenwoordig, in het Januarij-nummer van 1870:

Mijn hemel! wat zijn onze kunstenaars mak! Wat is onze kunst vreedzaam en tam! Mejufvrouw A. Haanen, van Oosterbeek, had een mandje met aardbeijen. Hoe het gekomen was stond er niet bij, maar het mandje was omgevallen en de rijpe, heerlijke, malsche vruchten, lagen naar den toeschouwer toe uitgestort. Wij willen niet beweren, dat er op de gansche expositie geen schokkender, aangrijpender tooneel geschilderd is dan dit; maar wel, dat te midden der bijna algemeene kalmte, het ongeval, Mej. Haanen's mandje overkomen, een evenement is! Mevrouw Ronner zond een stuk in, dat zij onder den naam van *Eene lastige buurvrouw* liet ten toon stellen. Een keeshond wordt het rustige leven in zijn ton verbitterd door eene strijdlustige plaagzieke poes. Het stuk is fraai geschilderd. Teekening, opvatting, schikking en uitvoering dragen het merk van de vaste hand der kunstenaars, die weet wat zij wil en niet meer weifelt of mistast. Grommende Kees, met zijn dikke, witte - wat al te drooge en glanslooze - vacht, blazende Mie, met haar glimmende cypersche huid, zijn uit het leven genomen. Kortom, deze schilderij, die zeer fraai zou zijn, indien niet een onbeschaamd groote groenaarden pot op den voorgrond eene onbescheiden plaats innam, tintelt van waarheid en leven, beweging en strijd. Om deze laatste reden alleen reeds zou zij merkwaardig zijn. De ruzie toch tusschen den hond en de poes neemt in de vreedzame zalen van Arti de proportien aan van een volkerenslag.

Schilders van beroep zullen op Gorter's kunstkritieken misschien vrij wat aan te merken hebben, en hetgeen hij op dat gebied verkondigt is dan ook slechts de *vox populi*. Maar het is eene welluidende *vox*, door lezen en nadenken geoefend. Heeft het menig lezer van Gorter's studie over onze oude kunst indertijd bevreemd, hem Jan Steen bijna boven Rembrand te zien stellen (mevrouw Bosboom-Toussaint deed een beteren greep toen zij, in hare fantasie over hetzelfde onderwerp, Rembrand met zijne mijnheer en mevrouw Day voor 't lest en 't best bewaarde), toch had Gorter over het algemeen een juist gevoel voor schoonheid van hooger orde. Ten einde nogmaals het bewijs dadelijk bij het beweren te voegen, schrijf ik zijne hulde aan een schilderijtje van Adriaan van de Velde af:

Maar nu zijn meesterstuk. Op een doek van maar 37 Ned. duim bij 28, geeft hij ons de groote zee; haar zelve! Niets eenvoudiger. Een holle weg loopt over of door den top van het laatste duin. Links eene visschershut met een paar figuurtjes er voor, regts eenige masten van visschersschuiten, boven het duin uitstekende, en voorts: de zee en de hemel. Maar welk eene zee! De golven rollen naar u toe; het eene gelid van witgepluimde strijders voor, het andere na, komt naar u opzetten: 't is of zij in afgemeten golving zijn; gij tuurt en tuurt, er komt geen einde aan de schuimende rijen - en over deze oneindigheid hangt de eindelooze hemel! De oceaan spreekt van zijne stille majesteit tot u! - En welk een eenvoud! Den indruk dier zee heeft de kunstenaar bij u gewekt door weinige middelen. Een weinig geel, het duin, een weinig parelgrijs, de blonde zee, wat wit, de schuimende golven - een klein aantal tinten daartusschen in en, zoudt ge zeggen, een half uur tijd, met enkele vlugtige penseelstreken zijn voldoende geweest om dit wonder der kunst in 't aanzijn te roepen. Volkomen juist! Op elk gebied bestaat eene zekere aristokratie des geestes. Zij kenmerkt zich het allereerst door eenvoud en ingehouden kracht. *'In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister.'*

Zijn Gorter's kunstbeschouwingen (men lette op dat: 'Volkomen juist!', waarmede hij tot de schare afdaalt welke ondersteld wordt de kunstwet niet te kennen); zijn zijne kunstbeschouwingen best geschikt hemzelf te doen voorkomen van zijne aangeboren magistrale of professorale zijde, het volledigst wordt hij gekend uit zijne boekbeoordeelingen en litterarische studiën: te beginnen met zijn artikel over Lodenstein's stich-

telijke poëzie in den *Gids* van 1868, en te eindigen met zijne korte aankondiging van een bundeltje pas van de pers gekomen verzen in dien van April 1871, zijne laatste bijdrage.

De meeste dier aankondigingen zijn slechts snippers, en in sommige heeft overhaasting den beoordeelaar van het regt spoor doen dwalen. Daarentegen kunnen de onder één hoofd gebragte recensien van *Van Huis*, *Anna Rooze* en *Lidewyde* (Februarij 1869), de studie over *Bilderdijk* (December 1869), en de analyse van *Zoo wordt men lid van de Tweede-Kamer* (Februarij 1870), de vergelijking doorstaan met het beste wat gedurende dat tijdsverloop in Nederland door anderen in dit genre geleverd is.

III

Onder eene volledige bekendheid met Gorter's talent versta ik eene die daarvan niet-alleen de gelukkige en schitterende zijden, maar ook de leemten en gebreken omvat. Gorter was een teringlijder met zeldzame geestkracht, maar een teringlijder; iemand die reeds op betrekkelijk jeugdigen leeftijd het denkbeeld van zijn naderend einde met zich heeft omgedragen. Dit is van invloed geweest, en ten goede, op zijne ontwikkeling; heeft reeds vroeg zijn oordeel doen rijpen; heeft hem als eene van zelf sprekende zaak dagelijks doen verkeereren met gedachten welke door hen, die zich in het bezit eener goede gezondheid verheugen, gemeenlijk of onbepaald uitgesteld, of alleen des zondags binnengelaten worden. Maar het is ook oorzaak geweest dat hij een buitensporig gewigt is gaan hechten aan de dusgenaamde religieuse kwestie, en, hoe onafhankelijk bij het van stal gaan, hij in zijn oordeel over boeken ten slotte altijd is komen aandragen met de vraag, of het wel 'goede' boeken waren.

In eene aankondiging van Gorter's verhandeling over *Bilderdijk* vond ik nog bij zijn leven gelegenheid te doen opmerken, hoe onregtvaardig zijn modern piëtisme hem jegens den oudkerkelijk-geloovigen Mr. Willem maakte, en hoe ongehoord het was dezen, nog wel in tegenstelling met den admiraal De Ruyter, eene plaats te ontzeggen in de gelederen van het

knielend Nederland. Gorter wist zelf niet regt, geloof ik, op welken voet hij met de godsdienst stond. Het valt althans gemakkelijker bij hem na te gaan welke rigtingen en levensbeschouwingen al zoo hem niet bevredigden, dan de ééne aan te wijzen welke hij voor de zijne erkende. Desniettemin komt hij gestadig op dat onderwerp terug.

Aan het slot zijner kritiek van bovengenoemd romantisch trio geraakt hij, na veel wikken en wegen, tot het resultaat dat *Anna Rooze*, het een door het ander genomen, hem het best voldoet: 'Door het geheele boek waait een gezonde wind van goed vertrouwen, van regtschapenheid, van moed. 't Zal wel gaan met zulke mannen en vrouwen.' Meen echter niet, dat zelfs *Anne Rooze* geheel en al pluis zij! Er volgt: 'En toch - waartoe het verheeld? - is deze voldoening niet ongemengd. Wie geeft ons een boek, waaruit wij bezieling putten? Wie haalt ons uit het rijk der verbeelding een man of eene vrouw op aarde, voor wien, 't geen alle dagen duidelijker blijkt de mensch in den mensch te wezen, godsdienst is, - niet een omgeslagen mantel, een aandoening in rang en schatting volgende op de genegenheid voor zijne bruid, de liefde voor zijn paard, maar het verheffend, alles doordringend, volstrekt natuurlijk levensbeginsel, dat hem zijn strijd brengt, zijne kracht, zijne loutering, zijne krooning?'

Veilig kan men beweren dat wie de menschen en de boeken aan zulk eene *idée fixe* toetst, steeds in sommige opzigten een onbevoegd beoordeelaar blijven zal. Wel kan hij op een gegeven oogenblik, en in een bepaalden kring van lezers, instemming vinden, maar het willekeurige van zijn uitgangspunt ontnemt aan zijn vonnis, hetzij van vrijspraak, hetzij van veroordeeling, elke blijvende waarde.

Een ander voorbeeld ontleen ik aan de recensie van Henry van Meerbeke's verkiezingsroman. '*Zoo wordt men lid van de Tweede Kamer*', zegt Gorter, 'is een geestig boek, een boek vol menschenkennis en studie, een leerzaam en een doorwrocht boek; maar of het, met zijn volslagen gebrek aan edele karakters en edele motieven, met zijn cynische minachting der menschelijke natuur en zijn ongeloof in de kracht van het goede, is een goed boek, dat zouden wij wel willen vragen.

Zulk een boek te kunnen schrijven is een benijdbaar voorregt. Dit boek geschreven te hebben is het daarom nog niet.'

Inderdaad, men geraakt er verlegen mede. Geestig, leerzaam, doorwrocht, vol studie en menschenkennis, en nog niet goed! En nu houde men in het oog, dat hetgeen Gorter het goede noemde eene zaak was welke hem zelf slechts in nevelen voor den geest zweefde en die hij nooit onder woorden heeft kunnen brengen: geen litterarisch ideaal, geen eigenaam uit deze of gene gouden kunsteeuw, maar, naar het schijnt, eene dier aandoeningen des gemoeds welke zeer wel bijwijlen in denzelfden persoon met schrijvers- of kunstenaarstalent vereenigd kunnen aangetroffen worden, maar nog nooit aan één schrijver of één kunstenaar vrijstelling van dat talent verleend hebben.

Hoe weinig Gorter dit beseftte kan ook nog uit de omstandigheid blijken, dat hij een der schoonste gedichten welke ooit in menschelijke taal geschreven zijn - de *Nuit d'Octobre* van Alfred de Musset - ergens genoemd heeft 'den welluidenden wanhoopskreet van den verliederlijksten auteur der *Confessions d'un enfant du Siècle*.' Arme Gorter, hoe zijt ook gij voor uw dwingen om het mooie maantje gestraft!

IV

Doch genoeg over de zwakke zijden van een schrijver die er meer sterke dan zwakke had, en in slechts vier vlugtige jaren beter diensten aan de nederlandsche letteren bewees, dan menig ander in veertig gedaan heeft. Scheiden wij van den recensent in een zijner gelukkigste oogenblikken, als hij, zonder het betrekkelijk goed regt der onwaarschijnlijkheid te loochenen, toch in naam van het gezond verstand den eisch stelt, dat in werken der verbeelding de wetten van het waarschijnlijke niet roekeloos vertreden zullen worden:

't Zou eene zeer gemakkelijke proef zijn, indien men eens voor een halven dag aan die groote helden, betooverende heldinnen en belangwekkende schurken, waarmede honderde romans een gansche verbeeldingswereld bevolkten, het leven kon inblazen. De proef zou niet langer moeten duren: in die weinige uren zouden er in den bouw dezer arme schepsels zoo vele leemten aan den dag gekomen zijn, dat hun bestaan hun reeds onverdragelijk was.

Wat zou er in deze wereld van boterammen, rekeningen, togt en belastingen, worden van dit legio achttien- en negentienjarigen, wier wijsheid op papier zoo veel belangwekkender was, dan de ervaring hunner moeders, het nadenken hunner vaders? wat van hunne lievelingsstellingen, hunne met zoo wonderbaar geluk bekroonde ondernemingen, onfeilbare inzichten en schitterend geregtvaardigde meeningen? Hoe veel bewondering zoudt gij voor hen overhouden als zij bij u aan tafel zaten, hoe veel echte tranen voor hunne angsten? Gij zoudt ontdekken, dat deze geen handen hadden, genen geen maag, anderen eene maag om naar uwe gastvrije bete te hongeren en handen om haar te ontvangen, maar geen mond die voor iets anders deugde dan praten. Sommigen zou uw oudste jongen hool vinden, van blik gemaakt, en hij zou op hen trommelen met uw wandelstok. Sommigen zoudt gij meenen dat leefden, maar de bengel zou aan zeker geheimzinnig knarsen van raderen en veeren bemerken, dat zij maar opgewonden waren en afliepen. Als de held, die zoo welsprekend en hartstogtelijk scheen te wezen, maar enkel druk was; de heldin zoo diep bewogen verbeeldde en maar zenuwachtig bleek te zijn; de doortrapte schurk zoo dubbel overgehaald duivelsch wou wezen, maar in het abé des gezonden verstands lager dan een schoolknaap stond, - zou zelfs de meid, wier domheid u ten spreekwoord werd, bij het binnenkomen een loopje met hen nemen.

Worden Gorter's verspreide opstellen bijeenverzameld, gelijk ongetwijfeld eerlang gebeurt, dan zal, om die en dergelijke bladzijden, welke er bij menigte in worden aangetroffen, dat boekdeel een welkom herinneringsoffer zijn en in zijn nieuwen vorm op nieuw vlijtig gelezen worden. Niet in den blinde heb ik den vroeggestorvene een geboren prozaschrijver genoemd.. Zijn hollandsch, getuige de vele plaatsen welke de beste aanbeveling van dit *in memoriam* uitmaken, was zijn eigendom. Te naauwernood herkent men er hier en daar navolging van dezen of genen meester in; en, waar sporen daarvan voorhanden zijn, blijken die meesters van de besten. Het is niet waarschijnlijk dat, zoo Gorter was blijven leven, zijn talent in den loop des tijds zich noemenswaardig vernieuwd zou hebben. Het had zijne plooi, en zulke plooiën worden niet spoedig gladgestreken of door andere vervangen. Bovendien stond de kunst bij hem niet bovenaan, maar de praktijk; en het zou mij ver-

wonderen zoo hij zelf, vooral in den laatsten tijd, zijne litterarische proeven niet bijna alleen als voorbereidende schrijfoefeningen tot het redakteurschap van het door hem gestichte *Nieuws van den Dag* beschouwd had. In dien geest althans spreken zijne vrienden. Doch, hoewel niet veelomvattend of buigzaam, zijn talent was degelijk: ongemeen in de letterkundige kritiek, ongemeener in de kunstbeschouwing, ongemeenst van al in de reisherinnering. Datzelfde *Arcachon*, hetwelk menig vlugtig lezer van den *Gids*, afgeschrikt door den vreemden titel en den toen nog onbekenden naam des auteurs, welligt indertijd niet eens heeft doorgebladerd, is tegelijk Gorter's meesterproeve en een der fraaiste hollandsche prozastukken van den jongsten tijd. Zijn ideaal was, een volksman te zijn, apostel met de pen, toen ligchaamszwakte hem verbood langer een apostel des woords te wezen. Men heeft dit kunnen bemerken aan de stukken in de *Kleine Courant*, die, ofschoon ongeteekend, zijn vaderschap schenen te verraden. Wie Gorter het meest als mensch wil leeren liefhebben, moet misschien bij voorkeur den journalist van het laatste jaar bestuderen. Als schrijver heeft hij zijn eersteling nooit overtroffen, en *Arcachon* blijft zijn beste diploma.

1871.

Franz Dingelstedt.

Die Amazone. Novelle von Franz Dingelstedt. Zweite Auflage. Stuttgart, 1869.

I

Hoewel het rijk des vernufts even groot is als de aarde, en er allermint spraak van kan zijn binnen de grenzen van hetzelfde werelddeel het bestaan van geheel tegenstrijdige soorten van luim aan te nemen, behoeft men den londenschen *Punch* toch slechts naast den parijschen *Charivari*, of naast beiden den berlijnschen *Kladderadatsch* te leggen, om aanstonds te gevoelen dat het verschillend volksgenie, zelfs van natien welke in elkanders onmiddellijke nabijheid wonen, behalve menige andere eigenaardigheid, ook een verschil van humor of satire in het leven roept. Zelfs de gewone societeitganger, die aan de geïllustreerde bladen op de leestafel niet meer aandacht schenkt dan de lust om een gesprek aan te knopen of het voornemen eene partij biljard te spelen op dat oogenblik beschikbaar laat, heeft honderdmalen bij zichzelf de opmerking gemaakt, dat zoo min de duitsche karikatuur de fransche, als de fransche de engelsche is. Was hij Nederlander, dan trof het hem tevens bij een blik in *Uilenspiegel* en *Spectator*, dat de nationale nederlandsche, zoo zij ooit bestaan heeft, - en in den ouden tijd bestond zij werkelijk, - thans alleen door hare afwezigheid schittert of van navolging leeft.

De niet meer vonkelnieuwe novelle van den reeds sedert het vierde eener eeuw ook in Nederland populairen Franz Dingelstedt (doch er is in den laatsten tijd in Duitschland zoo ontzaglijk veel omgegaan, dat de boeken van gisteren er door de gebeurtenissen van heden schier verdrongen zijn) bewijst dat de duitsche geest het hem bijzonder eigene niet slechts door de teekenstift, maar ook door de pen openbaart. Gelijk *la Vie de Bohême* van Henri Murger een greep uit de fransche kunstenaarswereld geweest is, is Dingelstedt's *Amazonne* er eene uit de duitsche. Doch voor het overige, welk verschil! Niet slechts ademt men in het eene boek eene geheel andere lucht dan in het andere; niet alleen ziet men den kunstenaar en de kunstenaars, den schilder en de prima donna, in de duitsche maatschappij eene geheel andere plaats innemen dan in de fransche, - digter bij het huisgezin, verder van den wilden echt, - maar ook de smaak is anders, het oordeel, het gevoel, de kleeding, de omgeving, al het in-, al het uitwendige. Wist men niet dat de Franschen en de Duitschers buren zijn, Weenen en Berlijn om zoo te zeggen voor de poorten van Parijs liggen, - men zou wanen in twee elkander vreemde werelden te verkeerren, met twee hemelsbreed verschillende rassen te doen te hebben, telkens in den eenen schrijver den tegenvoeter van den anderen te ontmoeten.

Dingelstedt's minderheid loopt te zeer in het oog om zonder onbillijk te worden de vergelijking verder te mogen uitwerken; en niet hetgeen de duitsche humorist te kort schiet verdient de aanda

cht, maar hetgeen waarin hij uitmunt. Zijne hoofdpersonen zijn veelal wassebeelden, overeengekomen tooneelfiguren, helden en heldinnen zonder toekomst, omdat zij geen wortelen hebben in het heden. Daarentegen is hij voortreffelijk geslaagd in het schetsen van sommige omstanders; en ik wil beproeven een denkbeeld te geven van zijne satire, door hem met zijne eigen woorden twee duitsche feuilletonisten te laten schilderen, wier specialiteit tooneelkritiek is en die op het spreekuur der *Amazonne*, de gevierde operazangeres, te gelijk met een groot aantal andere personen hunne opwachting bij haar komen maken.

II

De feuilletonist der *Morgenzeitung*, Meyer Hirsch, toeft in het salon; de ster van het *Abendblatt*, Hirsch Meyer, heeft toegang verkregen tot het kabinet der prima-donna en verbeidt daar in de eenzaamheid hare komst. Elkander ontmoeten van aangezigt tot aangezigt, dit mogen deze twee niet. Moord en doodslag zonden het gevolg kunnen zijn.

En toch - zoo ooit door de stem des bloeds, des bedrijfs, der gemoedsverwantschap, twee stervelingen tot boezemvrienden voorbestemd werden, dan zijn het Hirsch Meyer en Meyer Hirsch. Zij behooren tot de belangwekkende klasse van zoogdieren welke een staatsman onlangs voorstelde, met den naam van 'persjoden' te doopen. Geen van beiden zijn bij de redactie hunner bladen met het hoogste gezag bekleed; alleen het feuilleton wordt door hen van artikelen over kunst voorzien; voorts zorgen zij voor gemengde berigten, misdrijven, en ongelukken. De halfofficiële *Morgenzeitung* gaat in alles met de regering mede, door dik en dun. Haar hoofdredakteur is tevens een hoofdambtenaar, die uit 's ministers voor vertrek bevelen ontvangt en bevelen geeft. Zij onderscheidt zich door teregtwijzingen welke geregeld vier weken achter de gebeurtenissen komen aanhinken, en nooit eene beschrijving inhouden van hetgeen werkelijk geschied is, maar alleen in orakeltaal loochenen wat men heeft beweerd voorgevallen te zijn.

Het *Abendblatt* dat, insgelijks door dun en dik, de oppositie tot voorrijder dient, is in alle andere opzichten het tegenbeeld der *Morgenzeitung*. Het eigendom van dit blad behoort aan eene maatschappij op aandeelen, welke al naar den koers van den dag in liberalisme spekuleert. Wordt de courant in dezen of genen Staat verboden, dan gaat een der voornaamste aandeelhouders in allerijl op reis, doet *en haut lieu* boete, en belooft beterschap. Wordt daarentegen alleen dit of dat nummer in beslag genomen, dan zijn de aandeelhouders in hun schik. Konfiskatie doet hunne fondsen rijzen; en, is de politie soms wat traag met beslag leggen, dan weten zij middel te vinden hare aandacht te scherpen. Valt er een vonnis tot opsluiting, Hirsch Meyer neemt volgens een vasten rooster van dag-

gelden den straftijd voor zijne rekening. Zijne specialiteit is de tooneelkritiek; doch af en toe schrijft hij ook schitterende hoofdartikelen. Worden de kamers bijeengeroepen, dan toornt hij over het ontijdig verspillen van 's lands penningen: de wetsvoordragten zijn nog niet gereed; de parlementaire kommissien nog slechts onvoldoende voorbereid. Wordt het openen der zitting uitgesteld, dan steekt Hirsch Meyer de andere boetzazuin: Wee het land, waar men de stem der volksvertegenwoordiging smooert! Daareven bij het binnentreden wierp hij op de schrijftafel der Amazone de laatst verschenene zijner improvisaties in druk, heet van de naald: 'Fusie der partijen, konfusie der ministers.' Pitt en Fox (niet de ministers van dien naam, maar de twee hazewinden van den huize) spelen onderwijl met zijne rokspanden, en de papegaai bespettert hem van zijne hooge kruk met zaadkorrels en waterdruppels.

- 'Gij hier, mijnheer Meyer Hirsch?' vraagt de Amazone, haastig en verdrietig uit hare slaapkamer het kabinet binnenstuivend. 'Wat is er van uw dienst?'

- 'Hirsch Meyer, schoone zangeres, met uw verlof.'

- 'Om het even. Wat is er van uw dienst?'

- 'Maar een aanteekening of wat, meer niet, voor een afscheidsartikel. Uw levensgeschiedenis, verrukkelijke Lomond!'

- 'Ben ik dood, dat gij een lijkrede op mij houden wilt? Ik verkies niet levend gebalsemd te worden, verstaat gij?' Met ging zij, en sloeg de deur krachtig achter zich toe.

In het groote salon gekomen, waar het van bezoekers kriede, viel haar oog op Meyer Hirsch.

- 'Mijnheer Hirsch Meyer,' zeide zij, 'mag ik u verzoeken mij een oogenblik te volgen in mijn kabinet?'

- 'Meyer Hirsch, bekoorlijke dame, met uw verlof.'

- 'Om het even, ik wacht u.'

Daar stonden eensklaps, verrast en gram, de twee vijandige broeders tegenover elkander. De Amazone glimlachte, trok eene lade harer schrijftafel naar voren, waarin goud, zilver, bankpapier, ringen, armbanden, brieven, invitatie-kaarten, étui's, in niet zeer ordelijken staat door elkander lagen, greep eene schaar en zeide:

- 'Voor ik deze stad verlaat, mijne heeren, wensch ik een goed werk te verrigten en twee onverzoenlijke vijanden althans voor een poos tot elkander te brengen.'

- 'Onmogelijk! nooit!' luidde het antwoord.

- 'Laat mij het mogen beproeven! Ziet gij dit bankbiljet?' - Zij vertoonde een pruisisch biljet van 100 Thlr., sneed het met eene fraaije golvende lijn in tweeën, en bood elk der kampvechters eene der twee ongelijke helften aan. 'Weest één, één, één!' riep zij, en verdween in hare slaapkamer, de twee recensenten alleen latend.

Schier werktuigelijk hadden zij elk hun deel van het zonderling afscheidskaartje aangenomen, en zagen sprakeloos, eerst de zangeres na, toen elkander aan. Eene sekonde vroeger dan Hirsch Meyer ontwaakte Meyer Hirsch uit zijn staat van verdooving en snelde met den stormpas het vertrek uit, de straat op; Hirsch Meyer met nog gezwinder pas hem achterna. En waarlijk, de wensch der kunstenaars vervulde zich, zij het ook slechts voor niet langer dan één uur. Nooit vertoond schouwspel, - men zag Hirsch Meyer en Meyer Hirsch te zamen dezelfde boekbinderswerkplaats binnen treden, en aldaar met gom en penseel te zamen eene geheimzinnige operatie verrigten. Daarna bezochten zij, nogmaals zoo goed als arm in arm, een wisselkantoor. Doch bij het verlaten van *dien* tempel scheen de bekoring verbroken. Op nieuw scheidden zich, als vanouds, hunne uiteenloopende wegen, en nooit is iemand in staat geweest het raadsel der enge, doch helaas vlugtige verbroedering van *Morgenzeitung* en *Abendblatt* op te lossen.

III

Het is niet waarschijnlijk dat Dingelstedt, die gedurende eene lange reeks van jaren met grooten lof werkzaam is geweest als aangesteld schouwburg-direkteur, - te Darmstadt, te Weimar, te Weenen, - inderdaad van de tooneelkritiek in zijn vaderland zulk een geringen dunk koestert of gekoesterd heeft, als men uit deze satire zou opmaken. Zijn toeleg was veeleer, naar het schijnt, de belagchelijke keerzijde te doen zien van een groot kwaad, hetwelk in alle voorname steden van

Europa uit de aanraking van dagbladpers en kunstenaarswereld ontstaat.

In den regel, doordat de meeste kunstenaars, vooral in den aanvang hunner loopbaan, niet genoeg meesterschap bezitten om door eigen krachten zich een naam te veroveren, hangen het heden en de toekomst van een tooneelspeler, eene opera-zangeres, volstrekt van de gunst of ongunst der dagbladen af. Deze ‘maken’ de publieke opinie, zoogenaamd; doch maken haar niet voor niet. Alleen het onbetwistbaar genie weet het oordeel der schare zich in eene bepaalde rigting te doen bewegen; de menigte vrij te maken van de voorlichting harer toongevers. Tegenover gewone gaven geplaatst, heeft de massa des publieks geen eigen meening, maar zegt na hetgeen door hare leiders haar wordt voorgezegd. Vandaar, aan de zijde van het talent, eene vaak grievende en altijd vernederende afhankelijkheid. De aanbeveling der kunstbeoordeelaars van gevestigde bladen moet op allerlei wijzen gezocht en, waar zij voor zoeken niet te vinden is, gekocht en betaald worden.

Dingelstedt, gelijk ik zeide, heeft beproefd het talent voor een keer van die vernedering te wreken. Hij laat de laagheid, welke gunsten afbedelt en aanneemt, zich ditmaal niet aan de zijde der artistewereld, maar aan die der dagbladpers bevinden, en duikt te dien einde, uit de troebelste wateren der journalistiek te zijnent, een tweetal potsierlijke drenkelingen op. Jammer dat Fräulein Seraphine Lomond, geboren Lady Mary Monteith, bijgenaamd de Amazone, niet overal in het naar haar genoemd boek zoo amusant is als in dit tooneel, en de typen van Hirsch Meyer en Meyer Hirsch de twee eenigen zijn welke niet slechts den stempel der duitsche fantasie, maar ook van het duitsche leven dragen.

1871.

Thackeray.**1811-1863. Ter Gedachtenis.****Denis Duval, by William M. Thackeray. One Volume. Leipzig, 1872.**

Of Thackeray veel gelezen wordt? Hij *is* veel gelezen, zal men zeggen. Behendige uitvlugt en diepzinnige verklaring! Zoo lang een schrijver van die vermaardheid niet gestorven is, kan hij geen boek in het licht zenden of de geheele wereld, zelfs al bleef hij voor een keer beneden zichzelf, neemt er kennis van. Sterft hij daarentegen, en is de tijd van het eerste rouwbedrijven achter den rug, dan ontstaat er te zijnen aanzien eene soort van bladstilte. Zijn naam ruischt niet meer door de lucht; andere namen zweven op aller lippen; het is alsof hij nooit bestaan had.

Thackeray is nu bijna zeven jaren dood, en voor hem begint van lieverlede het tijdperk aan te breken hetwelk over de toekomst eens auteurs beslist. Hem te lezen is weleer slechts eene uitspanning geweest: maar zullen zijne werken de vuurproef der studie kunnen doorstaan? Zal, nu de wuftheid, welke slechts tijdverdrijf zocht, zich voor goed van hem heeft afgewend, thans een nieuw geslacht van vereerders zich vormen, niet medegesleept door de kracht van het voorbeeld, niet offerend aan een door niemand betwisten roem van den dag, maar belangstellend genoeg om ter wille van den inhoud sommige snel verouderende vormen voor lief te nemen? maar

zoo doordrongen van de grootheid des verscheidenen, dat het aan den omgang met dezen doode boven dien met vele levenden de voorkeur geeft?

Het beste bewijs, dunkt mij, dat Thackeray's schim te dien aanzien tamelijk gerust kan zijn, is dat men ook nu reeds zoomin zijn laatste als zijn eerste groote werk ter hand kan nemen, zoo min het afgerond beeld van *Vanity Fair* als de onvoltooid gebleven geschiedenis van *Denis Duval*, of men ontmoet overal, gepaard met dezelfde heerschappij over de stof, denzelfden rijpen en nog gestadig rijpenden geest. Treffend juist heeft een uitgever en kunstbroeder, eene maand na Thackeray's dood, van hem gezegd: 'Elk opregt vriend der letteren ervaart een gevoel van zelfvoldoening, meer dan dat, een juichend gevoel van zegepraal, als hij een vernuft, dat tegen het invallen van den avond zijns levens somtijds door onbevoegden van schuilgaan beticht is, eensklaps en voor het laatst in zijn vollen glans te voorschijn ziet treden. *Denis Duval* is slechts een fragment, maar een dat de kwestie van Thackeray's uitputting voor goed beslist. Het schitterend talent, dat in *Vanity Fair* aan de kimmen rees en in *Esmond* volle middag werd, is niet minder groot, is slechts breeder, zachter, smeltender, minzamer, wanneer het in *Denis Duval* te plotseling ondergaat.'

Eene voorname reden der bekoring, welke van dit laatste boek uitgaat, is het harmonische der karakters en van de *mise-en-scène*. Het verhaal vangt aan te spelen in het laatste vierdedeel der 18de eeuw, toen in Engeland sommige groote maatschappelijke misbruiken heerschten, maar gepaard met eene niet minder groote krachtsontwikkeling; misbruiken zoo kolossaal, dat een gedeelte hunner ergernis weggenomen wordt door hunne naieveteit. Thackeray kende dat tijdvak, gelijk vóór hem geen ander engelsch schrijver, ook niet onder de historici van naam, het schijnt gekend te hebben; en die grondige wetenschap vormt ook in *Denis Duval* het doek, op hetwelk de fantasie hare beelden maalde. Welke afgerigte schurken, die smokkelaarsbende van het kleine Winchelsea, tegenover de fransche kust, in wier midden de held van het verhaal de eerste jaren van zijn leven sleet! Eerzame kruide-

niers, streng gereformeerde pruikemakers, verloopen fransche edellieden, trouwelooze duitsche spionnen, deftige katholieke burgers, zij vormen altegader één komplot van gepatenteerde dieven. Oefenen zij de kustvaart uit, gaan zij ter vischvangst, noemen zij zich marskramers, smokkelaars zijn het altemaal; en waar het bedrijf der stelers ophoudt, vangt dat der helers aan. Niemand weet beter dan zijzelf dat in den dagelijkschen strijd met de douane hun leven op het spel staat: de eigen vader van den kleinen Denis wordt gezegd, in eene nachtelijke ontmoeting van dien aard, doodelijk getroffen te zijn. Ook zijn al deze lieden gewapend met zwaarden en pistolen. De geheimzinnige Chevalier Lamotte bekomt geheimzinnige wonden aan den arm, en de weledelgestrenghe heer Weston is een struikroover van beroep. Gelijk van zelf spreekt, dragen de andere inwoners der plaats tot op zekere hoogte kennis van hetgeen om hen voorvalt, en keuren het af. Zelfs is de anglikaansche geestelijke van Winchelsea, tevens magistraat, Dr. Barnard, een verklaard tegenstander der smokkelaars en zal eerlang hun aanklager worden. Maar de meesten hebben er te veel genot en voordeel van, om zich ernstig boos te maken. De heeren te Winchelsea drinken voor weinig geld echten franschen brandy, echten franschen claret; de dames tooijen zich met zijden kleedjes, met vederen kapsels, met kanten mouwen, welke zonder den Chevalier Lamotte, zonder den ouden Duval, kapper en baardscheerder, zonder Mr. Rudge, den kaaskooper, buiten het bereik harer middelen zouden gebleven zijn. Het kwaad heeft groote evenredigheden aangenomen, maar sloop tevens zoo ongemerkt het dagelijksch leven binnen en vereenzelvigde zich zoo zeer met honderd kleine belangen, dat het ongeoorloofde bijna geoorloofd scheen. Het was met de engelsche smokkelaars van toen als met de engelsche leveranciers van later en van den laatsten tijd, die bedorven spijzen aan het leger in de Krim verkochten; aan de parijsche belegerden blikken met kaarsvet ten geschenke zonden; of scheepsladingen chineesch kamervaagsel voor thee aan de markt bragten. De slechtaard in den mensch blijft altijd dezelfde, maar speelt in elke eeuw eene andere rol.

Stel daartegen over dat, terwijl in Engeland omstreeks het

jaar 1775 de schandalen van Winchelsea voorvielen, regering en natie te zelf der tijd eene bewonderenswaardige veerkracht ten toon spreidden. Oorlog met Frankrijk ter wille van Amerika, oorlog met Amerika zelf, - geen gelegenheid zoo geschikt om al de beste eigenschappen van het engelsche volk op te wekken en boven te doen drijven. Na bijna honderd jaren is het gemakkelijk, den amerikaanschen vrijheidsoorlog voor te stellen in het licht van een heiligen krijg der Amerikanen. De meeste Engelschen van den tegenwoordigen tijd kennen of dulden, zij het ook huns ondanks, geen ander gezigtspunt dan dit. Doch hunne grootvaders deelden niet in die meening. In hunne oogen waren de amerikaansche Independenten pligt-vergeten rebellen, verraders des vaderlands, vijanden van Englands God en Englands koning; en zoo er nog iets noodig was om die beschouwing natuurlijk te doen schijnen, het partij kiezen van Frankrijk voor de opstandelingen vulde het ontbrekende aan. Geen regtgeaard Engelschman dier dagen, allermintst onder de jongeren, of bij de gedachte aan den nood des vaderlands, van twee zijden besprongen, steeg hem het bloed der geestdrift naar het aangezigt, zwol de borst van liefde voor den geboortegrond, en zocht de hand het zijdgeweer.

De dood heeft niet gewild dat Thackeray die fraaije tegenstelling, die bonte mengeling van goed en kwaad, in alle bijzonderheden zou uitwerken; maar de hoofdlijnen zijn ontworpen, zijn getrokken, en noodigen om strijd tot verlengen uit. Nog is hij slechts adelborst, de kleine Duval, wanneer met dien van den schrijver ook zijn eigen levensdraad wordt afgesneden. Zijn eerste zeegevecht is eene nederlaag. Hij zal in fransche krijgsgevangenschap raken. De fransche omwenteling zal hem zijne vrijheid teruggeven, en langzaam, van graad tot graad, zal hij bij de britsche marine opklimmen tot den hoogsten rang. Maar admiraal geworden en zijne gedenkschriften te boek stellend, zal hij naar geen tijdperk van zijn leven met meer welgevallen omzien, dan naar die eerste jaren, toen een luid sprekend gevoel van eerlijkheid den afschuw voor het ouderlijk bedrijf in den knaap ontwaken deed, de welgemeende oorvegen der moeder en de gehuichelde zedepreken des grootvaders zijn karakter hielpen vormen, de ge-

negenheid van vermogende beschermers hem tot pligtsbetrachting lokte, heldedaden in miniatuur hem de bewustheid zijner aangeboren zelfstandigheid schonken; toen Doctor Barnard hem de hand boven het hoofd hield; toen admiraal Sir Peter Denis zijne kinderlijke dapperheid beloonde; toen hij den schelm Weston, als bandiet vermomd, met zijn zakpistool op een afstand hield; bovenal, toen hij naar de kleine Agnes de Saverne vrijde, - het fransch gravinnetje dat eenmaal zijne vrouw zou worden, dat hij in haar eerste levensjaar van den dood redde, en dat van toen af door hem bemind werd met eene liefde zoo vurig en zoo deftig, alsof *zij* reeds loopen kon en *hij* de kinderschoenen al ontwassen was. Style Pompadour van de beste soort. Een herdertje zoo onschuldig galant, een herderinnetje zoo onschuldig koket, als een fransch schilder der 18de eeuw ze ooit geteekend heeft.

Welk eene studie van het tijdvak, van zijne lotgevallen, zijne zeden, zijn kostuum! Hoe treedt met Thackeray, na Scott, de historische roman eene nieuwe fase in! Dit zijn geen herinneringen van den tegenwoordigen tijd, vermomd als midden-eeuwsche helden of heldinnen, maar echte mensen van honderd jaren geleden. De schrijver leeft met hen mede, verdwijnt achter hen. Hij is het niet langer die hen ziet, beschrijft, beoordeelt, met hen spreekt, maar de oude vlagofficier, weder jong als de herinneringen van veertig of vijftig jaren geleden vaardig over hem worden. Aan den verhaaltrant zelf heeft zich iets van dit zich wegdenken des auteurs medegedeeld. Niet Thackeray schrijft, maar Denis Duval keuvelt, en herhaalt zich bij wijlen met kunstige onachtzaamheid, en loopt waar het pas geeft de gebeurtenissen vooruit, en komt zonder pligtplegingen op zijne schreden terug, en vertelt van zijne huisgenooten, van de heeren en dames te Winchelsea, van zijn eerste uitstapje naar Londen, van zijn meisje (de aap moet nog veertien worden en zij is even acht), van eene geheele wereld welke vóór dit boek geschreven werd dood en begraven scheen, maar nu weder levend is geworden.

1872.

B. Disraeli.

Lothair, by the Right Hon. B. Disraeli. Tauchnitz Edition, 2 Vol. 1870.

I

Disraeli's boek vertoont een zweem van overeenkomst met *l'Ingénu* van Voltaire, die honderd jaren ouder is. Beiden, *Lothair* en *l'Ingénu*, zijn filosofische romans; in beiden verrigt een jongeling met een goeden aanleg en edele hoedanigheden, een onbevooroordeeld schepsel, de dienst van spiegel der eeuw.

De punten van verschil zijn te talrijk om vermeld te kunnen worden. *Lothair* is een blij-eindend tooneelspel, gelijkmatig van gang; *l'Ingénu* eene tragedie, geënt op eene klucht. Doch wat bij eene vergelijking van den engelschen roman met het fransche vertelsel - de omvang van het laatste is minstens vier malen geringer dan die van den eersten - vooral treft, is dat Voltaire's held aan een onafhankelijk oordeel, denkbeeldige of toevallige vrucht zijner afkomst als natuurkind, eene groote mate van geestkracht en schranderheid paart; *Lothair* daarentegen eene academische opleiding heeft ontvangen, en min of meer een stumpert is.

L'Ingénu ontving bij zijn doop den naam van Hercules. *Lothair* heeft meer overeenkomst met Pâris, den welgemaakten en herderlijken zoon van Priamus, die het pleit der schoonheid tusschen drie godinnen beslechtte. De godinnen in den engelschen roman heeten Lady Corisande, Clara Arundel,

Theodora: Venus, tusschen Minerva en Juno. Lothair maakt haar beurtelings het hof, doch met den zeer weinig mythologischen uitslag dat Juno, als garibaldiaansch vrijkorporist, sneuvelt in een voorpostgevecht tegen de pauselijke zouaven, Venus den sluijer aanneemt, en Minerva zich een bruidegom kiest.

Het is niet gemakkelijk zich omtrent den roman van den heer Disraëli een oordeel te vormen. Nu eens schijnt de schrijver alles in vollen ernst te meenen en ontwikkelt hij zijne stellingen met de meeste deftigheid. Andere keeren wordt op onbeduidende omstandigheden en alledaagsche denkbeelden zoo veel nadruk gelegd, dat men geneigd is aan eene satire te denken. Men weet op het laatst niet of de roman te laag staat voor Disraëli, of Disraëli te hoog voor zulk een roman.

Eene kenmerkende eigenschap van het boek is, dat het zich in den letterlijken zin des woords om sommige gebeurtenissen van den dag beweegt: de welbekende en vonkelnieuwe bekeering tot het katholicisme van een jong engelsch edelman van hoogen rang en een onmetelijk fortuin; de expeditie van Garibaldi tegen Rome in het najaar van 1867, toen de fransche chassépots bij Mentana ‘wonderen’ deden; de voorbereiding van het toen naauwlijks of nog niet uiteengegaan Oekumenisch Koncilie. Er komen jonge parlamentsleden in voor, die te Jeruzalem brieven uit Londen ontvangen waarin zij aangespoord worden ijlings hunne stem te komen uitbrengen tegen de Irish Church Bill van 1869. Ja, van zoo verschen aard zijn de gebeurtenissen waaraan de schrijver zijne inkleeding ontleende, dat men bijna verwonderd is, hem het stilzwijgen te zien bewaren over de Irish Land Bill, de Irish Coërcion Bill, of de Female Franchise Bill van 1870.

Als greep uit het engelsch leven heeft *Lothair* dit eigenaardige, dat men er zich bij uitsluiting en van het begin tot het einde in de wereld der kerkelijke en der maatschappelijke aristokratie beweegt. Al de huizen, welke de schrijver u binnenleidt, zijn paleizen, al de buitenplaatsen wonderkasteelen, al de wandelingen tooverparken. Men struikelt in dit boek over bisschoppen en kardinalen, ontbijt met hertogen, tift met graven, en danst des avonds met louter markiezinnen.

Geen wonder dat niemand in dezen roman iets degelijks uitvoert. Het leven van al deze lieden is *ready made*. Zoo zij voor een keer onder zorgen gebukt gaan, nooit zijn het zorgen voor het dagelijksch brood. Zij intrigeren en kabaleren, zij hopen en vreezen, zij vragen en geven ten huwlijk, - doch alles zonder dat het hunne koude kleederen raakt. Zelfs de haat of de vijandschap, die zij elkander toedragen, verstoort de genoegens van hun omgang niet. Pas heeft de eene partij aan de andere den bedenkelijksten trek gespeeld, of beiden gaan weder uit logeren bij dezelfde gastvrije familie op het land, in denzelfden comfortabelen wonderhof, en spijzigen te zamen aan dezelfde welvoorzienige tafel, in dezelfde met bruin eikenhout beschoten eetzaal, onder hetzelfde plafond van matgoud snijwerk.

De illusie, welke de schrijver daardoor schept, is zoo sterk dat men er door betooverd wordt en in de aangenaamste stemming er zich aan overgeeft. Komt, zou men willen uitroepen, komt hier en leest *Lothair*, niet alleen gij arme drommels die heden niet weet hoe gij morgen aan den kost zult geraken, maar ook gij schijnbaar meer bevoorregten wien het als weelde wordt aangerekend één dag van de zeven te mogen rusten van den arbeid, of éénmaal in de zeven jaren een uitstapje te mogen maken! Het leven in Disraëli's wereld is eene aaneenschakeling van uitstapjes. Hier ziet gij de schoonste en begaafdste jonge vrouwen, even deugdzaam als bevallig, u van alle zijden welkom heeten. Zij gaan gekleed als vorstinnen, rijden als amazonen, zingen als nachtegalen, dansen als sylfen. Hare moeders schijnen altogader de oudere zusters harer dochters, de kastanjebruine lokken harer vaders vertoonen nog geen spoor van grijsheid, hare broeders en hare zwagers zijn de innemendste jonge mannen der aarde: uitmuntende manieren, zeer goede gevoelens, prettige lediggangers. En van welk eene aangename zijde leert men hier, maatschappelijk gesproken, de bedienaren der godsdienst kennen! De geestelijken van hooger en lager rang in Lothair's omgeving, roomsche en anglikaansche, zijn geen zwartgallige methodisten van den nieuwen tijd, orgeltoonend voortbrengend door den neus, en te pas of te onpas bijbelteksten aanhalend. Nog veel minder zijn het

middeneeuwsche drinkebroërs of veelvraten, barrevoetgangers met onwelriekende pijen, kinkels met geschoren kruinen. Neen, de kardinaal Grandison is de type van een man van de wereld, welbespraakt en welgemanierd, geleerd zonder pedanterie, tenger van lichaamsbouw, zich voedend met welwater en geroosterd brood.

Monseigneur Berwick heeft een witten voet bij keizerin Eugénie, monseigneur Catesby keuvelt op onderhoudende wijze over kerkelijke architectuur, pater Colman is een fijn oudheidkenner. Fijner dan de anglikaansche bisschop van Grandchester? Neen, want ook deze is tegelijk een man van wetenschap en een man van vormen, en hem omgeeft een staf van dekens, aartsdiakenen, en kapelaans, welke voor de Coleman's en de Cateby's naauwlijks onderdoen.

Nog iets: geheel *Lothair* is één compliment aan de dames, minder oneerbiedig gesproken: één doorgaande hulde aan den invloed van het schoone geslacht. Clara, Theodora, Corisande, zelfs de prelaten strijken voor dat drietal de vlag. Zij zijn het, die de eerste plaats in Lothair's gemoed bekleeden; zij, die hem beurtelings om haar vinger winden; tot eene van haar hem voor goed aan haar zegekar kluistert, en de verdere vorming van den knaap voor hare rekening neemt.

II

Groot is de magt van het decoratief en der mise-en-scène. Had de schrijver, ten einde de opvoeding van zijn held te voltooien, hem voor een paar jaren naar Parijs gezonden, Lothair zou de speelbal van een drietal deernen uit den demi-monde geworden, en er met meer of minder kleêrscheuren afgekomen zijn. Niemand zou in dat geval het boek gelezen, of het den wijdvermaarden naam van den Right Hon. B. Disraëli waardig gekeurd hebben. Nu daarentegen Theodora ten bate van Garibaldi met de inneming van Rome dweept, en hare koketterie, met dat doel voor oogen, een begeerigen zijblik op Lothair's millioenen slaat; nu Clara Arundel hem eene roomsche kathedraal wil laten bouwen die £ 200, 000 kosten moet, en zij een gouden crucifix van hem aanneemt welks diamanten en smaragden kluitjes aarde van den Jordaan-oever

bedekken; nu Lady Corisande, wijzer en gelukkiger dan hare schoone mededingsters, zonder van Lothair's fortuin te gewagen, Lothair's persoon aan den haren weet te snoeren en *for better for worse* mevrouw Lothair te worden, - nu is het, alsof die aristokratische omgeving ook het onderwerp zelf verheft en adelt. Alles gaat nu zeer afgemeten, zeer ordelijk, zeer fatsoenlijk toe.

Wil dit zeggen dat in *Lothair* eene geëerde vlag eene verboden lading dekt? Neen, maar wel duidt het aan dat zelfs onder de konventioneelste vormen, en met algeheele terzijdestelling der taal van harstogt en natuur, eene oude geschiedenis altijd nieuw blijft. En ook beteekent het dat, omgekeerd, de natuurlijke loop der menschelijke aandoeningen niet straffeloos in kunstmatige kanalen kan geleid worden. De dunk, dien men, onder het lezen van *Lothair*, van de drijfveeren der menschelijke handelingen bekomt, is niet hoog. Het zijn sakristij-kabalen, gesmeed met het oog op eigennamen en groote fortuinen, en uitgevoerd in bondgenootschap met vrouwelijke behaagzucht. De wereldgeschiedenis wordt hier opgehangen aan de spinragvraag, of Lothair in een anglikaansch kerkgebouw met Corisande het avondmaal gebruiken, dan wel in eene katholieke kapel zijn nichtje Clara eene waskaars nadragen zal. Bijna zou hij tijdens een dubbelzinnig verblijf te Rome de speelbal eener verschijning van de H. Maagd geworden zijn; doch gelukkig kwam eene andere verschijning, - die van Theodora, in het Colosseum, bij maneschijn, - het verbroken evenwigt herstellen en met Garibaldi's gezag dat van Pio Nono te gronde rigten. Heden is aan intrigerende priesters de beurt over het gelukken eener sacerdotale list zich in de handen te wrijven; morgen kijken de teleurgestelde priesters op den neus, en speelt om de lippen der vrouwelijke tegenpartij een triomferende glimlach. Intusschen is niets van dit alles evenredig aan den ophef die er van gemaakt, of de waarde die er aan gehecht wordt. Lothair is en blijft eene *riche héritière* van het manlijk geslacht met juffersaandoeningen, om wiens bezit kerkelijke hartstogten, in bondgenootschap met de politiek, wedijveren. Het is eene soort van Derby-race, met een jong billionair tot inzet: zal het Rome van Garibaldi of het Rome

van den Paus den prijs behalen? En terwijl twee van de drie partijen daarover in meer dan één zin slaags geraken, loopt de derde er mede heen en strijkt hem de Anglikaansche.

Eén ernstige gedachte beheerscht en overschijnt in *Lothair* die kerkelijke kunsten. Het is die welke door den schrijver zelf wordt aangeduid als de slotsom van Lothair's kennismaking met het leven; liever, als de weldadige vrucht der vele dwaze vertooningen, in den loop des verhaals door Lothair gemaakt. Lothair is eene blanke ziel, een jonge wees van hooge geboorte en fabelachtig fortuin, aan wiens gemoed elke gemeene neiging van nature vreemd is, en wiens nadenkende aanleg hem vroegtijdig zichzelf de vraag doet stellen, op welke wijze en in welken geest hij zijne schitterende maatschappelijke stelling aanvaarden moet. Het dogme waarmede hij zijne intrede in het leven doet, - want hij is van eene dogmatische complexie, - luidt dat, aangezien het tegenwoordig en vlugtig bestaan van den mensch bestemd is uit te loopen op een ander en eeuwigdurend, al zijne handelingen hier beneden zich behooren op te lossen in het begrip van voorbereiding. Leven voor de toekomst aan gene zijde van het graf, - daarop kwam, meende hij, alles aan 'He could not reconcile interest in this life with the conviction of another, and an eternal one. It seemed to him that, with such a conviction, man could have only one thought and one occupation - the future, and preparation for it. With such a conviction, what they called reality, appeared to him more vain and nebulous than the scenes and sights of sleep.' I, 249.. Doch waarin zal die toekomst bestaan, en wie waarborgt dat zijzelf geen hersenschim is? Ware Lothair een geboren vrijdenker geweest, hij zou, ten einde een antwoord op die vraag te erlangen, zich tot de wijsbegeerte gewend hebben; doch zijn aanleg was meer godsdienstig dan wijsgeerig, en het onderzoek naar de volstrekte waarheid loste voor hem zich op in aansluiting bij de ware kerk. Beurtelings wordt hij medegesleept door Theodora's ideaal van aanbidding onder den blooten hemel, door Clara's neo-katholicisme, door Corisande's gehechtheid aan het nationaal en voorvaderlijk geloof. Van lieverlede echter maakt hij kennis met andere beschouwingen en

andere menschen; smartelijke konflikten en vernederende ondervindingen leeren hem het betrekkelijke, ook van het verhevene beseffen, en hij keert van zijne dubbele bedevaart naar Rome en Jeruzalem met de overtuiging terug, dat het niet goed is het geheele leven te laten afhangen van één bovenzinnelijk vraagstuk. Noch de aarde moest aan den hemel, noch de hemel aan de aarde opgeofferd worden, meende hij thans, maar op de juiste bepaling van beider betrekking kwam het aan 'Of a nature profound and inquisitive, though with a great fund of reverence which had been developed by an ecclesiastical education, Lothair now felt that he had started in life with an extravagant appreciation of the influence of the religious principle on the conduct of human affairs. With him, when heaven was so nigh, earth could not be remembered; and yet experience showed, that so long as one was on the earth, the incidents of this planet considerably controlled one's existence both in behaviour and in thought. All the world could not retire to Mount Athos. It was clear therefore, that there was a juster conception of the relations between religion and life than that which he had at first adopted.' II, 164..

III

Men moet in Engeland en in Disraëli's wereld leven, om te kunnen beoordeelen in hoever het behandelen van dit thema, en het steken daarvan in een romantisch kleed, als een gelukkigen inval te beschouwen zijn, uiting eener natuurlijke aandrif. In geen geval is *Lothair* een roman in den gewonen zin des woords, maar een voorwendsel tot bespreken van een aantal *topics* van den dag, vooral theologische. Hoe is juist de heer Disraëli er toe gekomen, dit boek te schrijven? Is zijn eenig oogmerk geweest, gelijk het motto uit Terentius aanduidt 'Nosse omnia haec salus est adolescentulis.', nuttige lessen uit te deelen aan de ontluikende jongelingschap in een bepaalden kring? Heeft hij welligt tevens het publiek eene voorstelling willen geven van zijne eigen denkwijze in het godsdienstige? Op die vragen moet de oningewijde het antwoord schuldig blijven.

Gemakkelijker valt het den opgang te verklaren, dien *Lothair* gemaakt heeft; zelfs al brengt men daarbij niet de schit-

terende rol in rekening, door den schrijver op het engelsch staatstoonel vervuld. Ook de vreemdeling gevoelt dat *Lothair* ten deele eene galerij van portretten, ten deele eene verzameling historische anekdoten, ten deele een kruisvuur van toespelingen is. Zelfs heeft men hier en daar er wraakoefeningen ten aanzien van staatkundige tegenstanders in meenen aan te treffen. Een voormalig oxfordsch hoogleeraar, thans in de Vereenigde-Staten gevestigd, is tegelijk boos genoeg en onnoozel genoeg geweest in de dagbladen te verkondigen dat de beeldtenis van zeker maatschappelijk tafelschuimer, op bladzijde zooveel van het eerste deel, voor de zijne moet doorgaan. Meer dan genoeg om de nieuwsgierigheid van het publiek te prikkelen; ja in het brein van een amerikaansch uitgever de gedachte te doen rijpen aan een elektro-magnetischen nadruk, te vervaardigen door den transatlantischen telegraafkabel. Voeg daarbij dat *Lothair* geschreven is in even keurig als boeiend engelsch; de britsche badauderie er gelegenheid vindt de heerlijkheden van het britsch *high life* met het uiterst gemak aan te gapen; alle tafereelen en alle tusschenspelen een bij uitnemendheid nationaal karakter dragen; en men moeite hebben zou een roman te noemen waarin de aanzienlijke engelsche heeren beter manieren, of de aanzienlijke engelsche vrouwen meer schoonheid en talenten ten toon spreiden. Ook heeft het vernuft van den schrijver, fijne opmerkingen en ondeugende commentaren, zich evenmin thans als bij eenige vorige gelegenheid verloochend.

De eigenlijke litterarische schoonheden van *Lothair* zijn weinig in getal. Lord St. Aldegonde pruttelt somtijds regt gezellig; de schilder Gaston Phoebus is gul genoeg met antisemitische paradoxen; de kardinaal Grandison liegt met gratie; Theodora koketteert gelijk alleen eene schoone geestdrijfster daartoe in staat is. Voor het overige munt de dialoog meer uit door gladheid van oppervlakte, dan door diepte of puntigheid. Zeer gelukkig is het gekeuvel van den juwelier Ruby weergegeven: een der weinige personen in het boek die graaf noch hertog is. Ongemeen fraai zijn de beschrijvingen der kasteelen en parken waar een gedeelte der handeling voorvalt; inzonderheid die van Brentham en van Vauxe. Wie

kennis begeert te maken met den veelbesproken maatschappelijken tafelschuimer, hij volge in het achtste hoofdstuk van het eerste deel de levendige en geestige teekening van het middagmaal ten huize van den voortreffelijken heer Putney Giles, Lothair's advokaat en gemagtigde, den echtgenoot der wereldwijze Apollonia. Echter wordt de kroon gespannen door het omstandig verhaal der feesten bij gelegenheid van Lothair's meerderjarigheidsverklaring: een model van soberheid en aanschouwelijkheid, eene lustige en tegelijk rustige galerij van tableaux-vivants, een heerlijk engelsch landschap vol bosch- en waterpartijen, gestoffeerd met tweehonderd gasten. Slechts één element wordt in die gezellige omgeving ongaarne gemist: de hoop der toekomst. De groote menschen hebben het in *Lothair* zoo volhandig met zichzelf en met elkander, dat de schrijver geen tijd heeft kunnen vinden voor het schetsen van kinderkopjes.

Alles te zamen genomen is *Lothair* een zeer merkwaardig boek, nieuwer en ongemeener dan de meeste scheppingen der heeren van het vak. Moge het wederoptreden in hun gilde van een man zoo vermaard, zoo begaafd, zoo bewonderenswaardig georganiseerd als de leider der engelsche Tories, hun ten spoorslag strekken, en bij de groote verliezen, welke de letteren in den laatsten tijd geleden hebben, de zucht dien oudere te overtreffen de jongeren met een nieuw leven bezielen! Disraëli, dit blijkt uit alles, is geen romanschrijver van beroep. Hij kent het ambacht niet. Zijne jezuiten zijn vlug geteekend, maar halen niet bij de kolossale figuren in Eugène Sue's *Juif Errant*. Zijn Gaston Phoebus leidt aan boord zijner stoomboot, en in den lusthof van zijn ionisch eiland, het leven van een prins; doch niet-alleen zou Byron het hem in de werkelijkheid verbeterd hebben, maar ook de verbeelding van Alexandre Dumas, den vader, schiep in den persoon van Monte-Christo Gaston's meerdere.

Men zou op die wijze kunnen voortgaan, en door eene reeks voorbeelden kunnen aantoonen dat het den schrijver van *Lothair* aan *savoir-faire* hapert. Is die onge oefendheid somtijds eene oorzaak van verrassende schoonheden, - want verrassend zijn ze, de lief tallige beelden van het zusterpaar Lady Flora en Lady

Grizell, twee frissche veldviolen, ontloken in de schaduw van Schotlands lommer, verrassend en frisch, gelijk alleen de verbeelding van een jongeling schijnen zou ze te kunnen scheppen, - meestentijds benadeelt zij het effect. Doch waartoe meer gezegd? *Lothair* is niet de geniale blunder van een meester, maar de zeer doorwrochte, zeer vernuftige, en zeer lofwaardige studie van een uitnemend dilettant.

1872.

Een volledig overzicht van Disraëli's romans wordt gevonden in Georg Brandes' monografie: *Lord Beaconsfield, ein Characterbild*, Berlijn 1879.

1884.

Charles Dickens.

1812-1870. Ter Gedachtenis.

The Life of Charles Dickens, by John Forster. Vol. I. Tauchnitz Edition, No. 1203.

I

Welk een schrijver! Hij leeft niet meer en ligt reeds begraven in Westminster-Abbey, beweerde de telegraaf; doch voor hen die hem alleen uit zijne geschriften kenden, miste dat bericht meer dan de helft zijner beteekenis. Dickens gaat voort te leven in hunne herinnering, gelijk hij dertig jaren lang gedaan heeft. Eerst naderhand, als geen nieuwe verhalen van hem het licht meer zien, de dagbladen niet meer mededeelen hoe hij in de groote steden van Engeland en Amerika als lezer optrad, zijn zwijgen eene poos heeft aangehouden - om nimmermeer te worden afgebroken, - eerst dan zullen zij met smart gewaarworden dat een vriend hunner jeugd hun ontvallen is.

Voor zijne landgenooten is hij meer dan dit geweest: een bestrijder van nationale ondeugden, een hervormer van maatschappelijke misbruiken, een volksman. Zonder in het staatkundige zoomin als het kerkelijke tot eene partij te behooren, was hij in den engelschen zin van het woord een volbloed

radikaal, en droegen, op grond daarvan, de lagere klassen der maatschappij hem op de handen. Wij vreemdelingen evenwel kunnen hem in die verschillende betrekkingen niet waarden. Voor ons is hij alleen een schrijver, een dichter, een verteller; maar een verteller zonder wederga, tevens aandoenlijk en satiriek, vrolijk en weemoedig, een teekenaar van idealen en van karikaturen, gelijk vóór hem de nieuwere engelsche letteren er nog geen hadden voortgebracht.

Geen beter bewijs dat de menschen, ook bij het klimmen hunner jaren, voor een deel altijd jong blijven, dan het onwillekeurig behagen, de onverdeelde aandacht, waarmede men naar de verhalen van Dickens luistert, lang of kort, en hoe langer hoe liever. Lektuur voor volwassenen behelzen die romans eigenlijk niet. Er schuilt geen diepte van zielkundige waarneming in; zij getuigen niet van meer dan gewone menschekennis; de roerselen onzer daden worden er niet met de meesterhand van den anatoom in blootgelegd. Evenmin komen er groote karakters in voor; beelden van mannen of vrouwen tegen welke de lezer opziet; helden of heldinnen wier plaats zou zijn in een epos of eene tragedie; koninklijke zielen die men zich in den strijd des levens voor eene verheven rol ziet vormen. Men beweegt zich bij Dickens in eene fantastische wereld, waar zoowel de deugd als de misdaad onnatuurlijke evenredigheden aannemen. Hij is geen parelvisscher, die in de diepte der geesten nederdaalt, maar een fijn en helderziend opmerker van het uitwendige, wiens aandacht het meest door het zonderlinge geboeid wordt, en voor wien het buitensporige eene der voorwaarden schijnt te zijn, welke de menschen en de dingen eerst aanspraak geven op verheerlijking door de kunst. De menschelijke wezens die hij schept zijn in den ongunstigen zin des woords tooneelhelden en tooneelheldinnen, marionetten bijna. Zij hebben elk hun *tic*, meer dan elk hun hartstogt of hun karakter. Ook is het hem om het even, of hij al dan niet de stille goedkeuring en bewondering verwerft welke klassieker schrijvers dan hij als den hoogsten lof beschouwd hebben. Hij wil hevige gewaarwordingen wekken, in de eene zoowel als in de andere rigting. Schrijven moet men bij zijne boeken; schrijven van het lagchen, schrijven

van aandoening. Voortdurend is men er in een schouwburg, waar aangrijpende melodrama's en aanstekelijke kluchten worden opgevoerd. Het zijn geen tafereelen van het menselijk leven die hij ontrolt, maar arabische nachtvertellingen, vertoond met behulp der tooverlantaarn van een engelsch humorist.

Doch zoo sommige dier eigenschappen schaden zullen aan zijn roem bij de nakomelingschap, zij hebben hem des te meer aanspraak gegeven op de erkentelijkheid en de liefde zijner tijdgenooten. Hoe bejaard en deftig wij ons ook aanstellen, wij zijn altogader kinderen die gaarne sprookjes hooren vertellen; en als zij ons verteld worden met zulk eene tentoonspreiding van verbeeldingskracht, zulk eene heerschappij over de taal, dan zijn wij één oor en luisteren met ingehouden adem. Daar gaat de oude heer Pickwick voorbij, een Don Quijote zonder grootheid, maar door en door goedhartig, en wiens Sancho Panza, bijgenaamd Samuel Weller, in zijne knechtsgestalte vergoedt wat zijn meester aan helde-aard te kort komt. Daar is Olivier Twist, die den vader van het armhuis eene tweede portie soep durfde vragen, en Nelly uit den rareitewinkel, en de lieve zuster van Nikolaas Nickleby, en Florence Dombey met haar broêrtje, den vroeg gestorven kleinen Paul, en Agnes Copperfield, en vijftig andere keepsake-staalgravuren van vrouwen- en kinderkopjes. Daar komen ook de monsters aan: Squeers, Jonas Chuzzlewit, Pecksniff, Uriah Heep; en de miskende minnaar Thomas Pinch, en de verloopen Alfred Jingle, en de verleider Steerfort, en de hardvochtige Josiah Bounderby. En wat al achtergronden waartegen die beelden uitkomen! Eene verdorven aristokratie, eene overmoedige geld- en handelswereld, eene lijdende volksklasse; booswichten en snoodaards in de hoogere kringen, engelen van reinheid en geduld onder reizende kermisgasten; martelaren van het maatschappelijk vraagstuk, jong en oud, mannen, vrouwen, kinderen. Het is eene gestadige afwisseling van personeel, decoratien, en kostumen; een vuurwerk van de meest tegenstrijdige zamenstelling; grepen in het gemoed en slagen van het vernuft; idyllen en nachtmerries, pathos en epigrammen. En alles, ook het levenlooze, leeft.

Dickens' fantasie leent zelfbewustheid aan het gieren van den wind om een kerktoren; aan de dansende boombladeren, dwarrelend op het dorpsplein; aan de vonken die van het aanbeeld spatten waarop de smid het gloeiend ijzer beukt; aan de zwarte golven der rivier waarin de zelfmoordenares zich te middernacht verdrinken wil; aan de vurige oogen der lokomotief die uit de verre duisternis den schuldige aanstaren, en met onwederstaanbaar zedelijk geweld hem onder de kneuzende raderen lokken.

Door die laatste eigenschap herinnert Dickens in enkele oogenblikken aan Victor Hugo; door de uitvoerigheid zijner schilderingen aan Balzac; door de socialistische strekking van sommige zijner romans aan Eugène Sue. Voor het overige is hij zeer oorspronkelijk, en heeft hij van zijne twee groote mededingers in Engeland zoo min iets geleend, als zij hem op eenigerlei wijze nagebootst hebben. Bulwer, Thackeray, Dickens, - een schitterend driemanschap. Zij hebben het toppunt van den roem bereikt, en zijn daarvan niet weder afgedaald. Onder het opkomend geslacht is niemand die voor de toekomst belooft, hetgeen *zij* gehouden hebben. Hun bloeitijd is voor de fraaije letteren in Engeland geweest wat voor die in Frankrijk de Julij-regering was: de rijpe vrucht eener halve eeuw van vrede. De schrijfster van *Adam Bede* alleen heeft getoond dat het voortbrengingsvermogen van den engelschen geest zoo min door Dickens, als door Thackeray of Bulwer uitgeput was. Met hare zwakke vrouwehand heeft zij in de mijn van het nationale leven aderen ontgraven, bij den glans van wier metaal zelfs die van het hunne verbleekt.

Fielding is de eenige engelsche schrijver van vroeger tijd, met wien Dickens vergeleken kan worden. Ik beslis niet tusschen *Tom Jones* en *David Copperfield*, het meesterstuk van den een en het meesterstuk van den ander. Doch hoe groote verandering kunnen honderd jaren brengen in de zeden van een volk, en in de opvatting daarvan! Had Dickens het gewaagd *Tom Jones* te schrijven, wij zouden hem gesteenigd, in stede van bewierookt hebben. Had *David Copperfield* in de dagen van *Tom Jones* het licht gezien, wie weet of Fielding die andere geschiedenis van *Pamela* niet met eene andere van *Joseph*

Andrews zou hebben beantwoord en gepersifleerd? In geen geval zullen de historieschrijvers der zamenleving voortaan den roman over het hoofd mogen zien. Geen getrouwer spiegel dan deze van hetgeen in een gegeven tijdvak de nationale zeden geweest zijn.

II

Het huiselijk leven van Dickens, ook in dagen van grooten uitwendigen voorspoed, is zoo weinig gelukkig geweest, dat hij van de vrouw zijner keus, toen zij hem reeds een groot aantal kinderen geschonken had, zich met wederzijdsch goedvinden heeft laten scheiden. ‘Mevrouw Dickens en ik,’ schreef hij in 1858 aan een vriend, die met zijne toestemming dit schrijven openbaar maakte in een amerikaansch blad, waaruit *Galighani's Messenger* het overnam, ‘mevrouw Dickens en ik hebben gedurende eene reeks van jaren zeer ongelukkig geleefd. Wie ons van nabij kende, kon niet nalaten op te merken dat wij wat karakter en humeur betreft verwonderlijk kwalijk bij elkander voegden. Ik geloof niet dat ooit twee onbedorven echtgenooten meer moeite gehad hebben elkander te verstaan, of minder punten van overeenstemming aanboden. Zonder de zuster van mevrouw Dickens, Georgina Hogarth, zou het reeds vroeger menigmaal tusschen ons tot eene scheiding gekomen zijn.’

Hij weidt daarna uit in den lof zijner schoonzuster, die voor zijne kinderen als eene tweede moeder was en zonder welke zij in het wild zouden opgegroeid zijn. Telkens drong zijne vrouw op scheiding aan, bewarend dat zij een klimmenden afkeer voor hem gevoelde, en niet alleen haar hart, maar ook hare verstandelijke vermogens daaronder leden; doch telkens luidde zijn antwoord dat zij en hij, ter wille van de kinderen, hun ongeluk ten einde toe behoorden te dragen en, al ware het slechts voor den vorm, vereenigd moesten blijven. Ten slotte echter kwamen twee huisvrienden tusschenbeide, en werd aan de gespannen verhouding een einde gemaakt. De oudste zoon ging met de moeder wonen; de oudste dochter zou de huishouding des vaders besturen; de overige kinderen,

onder het oog hunner tante Georgina, een deel dier huishouding blijven uitmaken.

De brief is lang; doch de lezers van *Hard Times* en van *David Copperfield* hebben aan het medegedeeld uittreksel, onderstel ik, genoeg. Hoe veel poëtischer is het lijden van den mijnwerker Stephen, voor het leven gekluisterd aan eene ontuchtige, aan den drank verslaafde echtgenoot; verminkt door een noodlottigen val; den adem uitblazend terwijl de vriendelijke Rachel zijne hand in de hare houdt, en hij boven zijn hoofd de avondster ziet schitteren! Waar is de schrikkelijke nacht gebleven, toen Stephen waakte bij het ziekbed zijner bewustelooze vrouw, en één beweging zijner hand genoeg zou zijn geweest, in de plaats der flesch met alcohol, haar naar de flesch met vergif te doen grijpen? Liefelijker tooneel, - wat is er van de ernstige en beminlijke Agnes geworden, David Copperfield's tweede liefde, tederder, onbaatzuchtiger, dan de eerste?

Duo quum faciunt idem non est idem: dit geldt niet het minst van Dickens' scheiding, als men daarbij aan de onregelmatige van Byron denkt. Even hartstogtelijk, even bloedig als de eene was, even berekend en burgerlijk was de andere. Ginds een edelman en wildzang, die de bloem eener geheele maatschappij in het aangezicht slaat; hier een trouwhartig huisvader die niets zoo zeer vreest als opspraak te wekken, en zich in de schatting der wereld te benadeelen. Ginds een dichter die de muze der satire misbruikt om zijne verschrikte gade tot den dubbelzinnigen rang van Don Juan's moeder te verheffen; hier een prozaschrijver die met de naauwkeurigheid van een zaakwaarnemer aan zijne vrienden uitlegt, dat 'wat de financiële zijde der door hem aan mevrouw Dickens gedane aanbiedingen betrof, deze niet edelmoediger hadden kunnen zijn, al ware hij een man van groot vermogen, en zij eene Lady geweest.'

Indien het geoorloofd is gissingen te wagen, dan zal men welligt de onderstelling niet onaannemelijk vinden dat Dickens te zeer schrijver en philanthroop was, - niet om een goed vriend, een goed vader, een goed schoonbroeder, -maar om een liefhebbend echtgenoot te zijn. De lektuur van *David*

Copperfield moet voor mevrouw Dickens eene marteling zijn geweest; en men vergt meer van haar dan waartoe eene vrouw gehouden is, wanneer men eischt dat zij de in haar eigen huis aan hare zuster Georgina geschonken voorkeur met een onbewogen gemoed zou aanzien.

Over het algemeen, geloof ik, vormt men zich van Dickens een verkeerd denkbeeld, als men hem zich voorstelt in het dagelijksch leven toegerust met dezelfde mate van gevoeligheid en humor als waarvan zijne geschriften overvloeijen. Evenals spekulatieve wijsgeeren abstrakte denkers zijn, was Dickens een abstrakt fantasieman. Niet hijzelf lacht of schreit in zijne romans, maar alleen zijne verbeelding. Voeg daarbij zijn aangeboren tooneelspelerstalent, dat buitengewoon moet geweest zijn, en waarvan men keer op keer in zijne alegader op het effekt berekende geschriften de bewijzen aantreft. Zulk een man kon met het volste regt de lieveling van een geheel volk en tegelijk een voorwerp van weerzin voor zijne eigen vrouw zijn. Een ander, met minder gaven, zou zich minder krachtig, maar ook minder eenzijdig ontwikkeld, zichzelf in zijne beste oogenblikken voor een dilettant gehouden, en zijne ingebeelde schrijversroeping aan den vrede van den huiselijken haard opgeofferd hebben. Doch het schijnt wel dat voor geesten van Dickens' rang het apostolisch woord: 'Al ware het, dat ik de talen der menschen en der engelen sprak en de liefde niet had', ongeschreven bleef. Het gevoel hunner roeping is bij hen zoo sterk, dat alles daarvoor schijnt te moeten buigen, en zij het even onnatuurlijk zouden vinden die zelf niet te volgen, als onbetamelijk dat anderen ondernemen zouden haar te wederstaan. Naast den alverslindenden hartstogt van hun talent kan wel bij hen eene broederlijke genegenheid ontkiemen voor personen die hen bewonderen en met vrede laten, wel sympathie voor het lijden en de vreugde eener geheele maatschappij, - inzonderheid van de minst opgemerkte elementen daarin, welke zich den waarnemer niet opdringen en die hij vrijmagtig tot zich trekken en weder van zich afstooten kan, - maar niet een tweede hartstogt, veeleischend en alles omvattend gelijk de eerste. Of zou het met de regelen der zielkunde strijden, aan te nemen dat de superioriteit zelf van mevrouw

Dickens het huiselijk geluk van haar en van haar echtgenoot in den weg heeft gestaan? Dat zij ontevreden was over den geringen omvang der plaats welke voor haar overbleef in zijn hart? Dat zij het onaangenaam vond, afstand te moeten doen van haar eerstgeboorterecht, en het vervullen van dien pligt haar onaangenaam *maakte*?

III

Slechts eenmaal in zijn leven, in dien brief aan een vriend, heeft Dickens, naar het schijnt, zich over de aanleiding zijner scheiding in het openbaar uitgelaten. Voor zijn genoegen heeft hij dit zeker niet gedaan. Het zal een offer zijn geweest aan de publieke meening, welke hij wegens zijne ongemeene populariteit zeer ontzien moest. Aan de wijze waarop hij het deed hebben zijne landgenooten geen aanstoot genomen. Hij is in hunne schatting dezelfde gebleven, even gevierd en geacht daarna als daarvoor. Het proza der daad en van hare motieven vermindert daardoor niet; doch men kan er uit zien dat eene gebeurtenis, welke zijn leven scheen te moeten verwoesten, daarin te naauwernood een spoor heeft achtergelaten.

In andere opzichten was hij omtrent zichzelf, zijne wederwaardigheden, zijne gewaarwordingen, zeer mededeelzaam, en maakte daarvan in voordragten of geschriften geestig gebruik. In Junij 1865, op den dag af vijf jaren vóór zijn dood, bevond hij zich met eenige vrienden en vriendinnen in een trein van den Zuid-Oosterspoorweg, die op noodlottige wijze derailleurde; wat een groot aantal reizigers het leven kostte. Hij en de zijnen kwamen gelukkig vrij met den schrik; doch nooit heeft hem de herinnering dier ontsteltenis verlaten, en men beweert zelfs dat bij die gelegenheid zijne gezondheid haar eersten doodelijken schok gekregen heeft. Aan het slot van zijn laatsten voltooiden roman zinspeelt hij op die gebeurtenis, noemt de namen der heeren en dames van zijne kennis met welke hij zich in den trein bevond, en deelt den lezer mede dat hij het einde van zijn leven - gelijk onder het schrijven het einde van zijn verhaal - nooit zoo nabij geweest was als toen.

Het volgende is ontleend aan eene zijner voordragten in

Maart of April 1869 en schetst insgelijks, maar geheel op humoristischen trant, eene waarschuwende herinnering uit zijne laatste levensjaren:

‘Op zekeren tijd (het doet niet wanneer) was ik geheel vervuld met eene zaak (het doet niet welke) die niemand volvoeren kon dan ik zelf, waarin niemand mij kon bijstaan, en die al mijn tijd, al mijne opmerkzaamheid, en ook al mijne lichaamskrachten in beslag nam: want ik moest in ongelooflijk weinige uren herhaaldelijk met sneltreinen en niet-sneltreinen van de eene plaats naar de andere vliegen. Het was een buitengewoon harde winter; ik bevond mij in een land waar het klimaat steeds ongunstig is; en ik zette, kort na mijne terugkomst in Engeland, mijn arbeid met denzelfden ijver voort. Dit duurde eene poos; tot eindelijk, en naar het scheen geheel onverwachts, mijne krachten zoo ondermijnd waren dat ik, in weerwil van mijn optimisme, niet durfde gelooven aan de mogelijkheid mijne telkens hervatte taak te zullen kunnen volbrengen. Voor het eerst in mijn leven had ik een gevoel van duizelachtigheid en eene neiging tot beven; mijne stem werd onvast; evenzoo mijn gezigt, mijn gang, mijn handdruk; er kwam een nevel over mijn geest. De raad der geneesheeren, weldra ingewonnen, luidde: “Onmiddellijk rust nemen.” Gewoon mijzelf met niet minder opmerkzaamheid gade te slaan dan ik het anderen doe, erkende ik de juistheid van het bekomen advies, en staakte den arbeid waarop ik zinspeel. Ik wilde, om zoo te spreken, in het boek mijns levens eene witte bladzijde openlaten, een schutblad, waarop door de buitenwereld gedurende eenige weken niets geschreven zou worden. Doch mijns ondanks vulde zich dat blad met sommige wonderlijke ervaringen, die ik hier woordelijk, ik herzeg woordelijk, mededeel.

De eerste daarvan was de treffende overeenkomst tusschen mijn eigen toestand en dien van zekeren heer Merdle, beschreven in een roman, *Little Dorrit* genaamd. Wel is waar was Merdle een zwendelaar, een falsaris, en een dief, terwijl mijne eigen loopbaan niet slechts veel onschadelijker, maar ook veel minder lukratief geweest was dan de zijne; doch dit maakte geen verschil.

Ziehier het geval van den heer Merdle. Hij was vooreerst overleden aan alle mogelijke bekende ziekten der wereld, en aan nog eenige vonkelnieuwe daarenboven, te zijnen behoeve uitgevonden met de snelheid des lichts. Als kind had hij aan het water in de borst geleden, een legaat van zijn grootvader: gedurende de eerste achttien jaren van zijn leven had hij elken ochtend eene operatie ondergaan; sommige kapitale aderen in zijn ligchaam waren achtereenvolgens gesprongen, evenals zwerpotten in een vuurwerk; het was niet pluis geweest met zijne longen, niet pluis met zijn hart, niet pluis met zijne hersenen. 's Morgens aan het ontbijt hielden vijf honderd personen, welke van de zaak hoegenaamd niets wisten, zich zielsovertuigd dat de Medische Fakulteit tot den heer Merdle gezegd had: "Reken er op dat gij te eeniger tijd zult uitgaan als eene nachtkaaars," en de heer Merdle de Medische Fakulteit ten antwoord had gegeven: "Niemand sterft meer dan eens." De theorie, dat aan 's heeren Merdle's hersenen iets gehaperd had, begon omstreeks elf ure in den voormiddag het van de andere onderstellingen te winnen, en omstreeks twaalf ure was men het algemeen hieromtrent eens dat bedoeld ongemak naauwkeurigst van al kon worden aangeduid als te hebben bestaan in "gedruktheid." Gedruktheid werd aanstonds zoo populair, en scheen in alle opzigten eene zoo voldoende oplossing van het vraagstuk aan te bieden, dat zij misschien den geheelen dag zou hebben voortgeleefd, zoo niet 's morgens te half tien een onderzoek van deskundigen reeds van te voren tot een ander resultaat geleid had. Echter schaadde dit niet aan Gedruktheid's populariteit. Integendeel, in alle straten der stad werd over niets anders geredeneerd dan over Gedruktheid. Alle lieden die fortuin hadden willen maken, maar daarin niet geslaagd waren, zeiden tot elkander: "Daar hebt gij het! Van het oogenblik dat gij geld zoudt gaan verdienen, krijgt gij Gedruktheid." De lieden met zierikzeesche jicht evenzoo. "Wat is het gevolg geweest," vroegen zij, "van al uw werken, werken, werken? Dat gij u overspannen hebt. Gij krijgt Gedruktheid, en weg waart gij." Die opmerking vond veel instemming, maar nergens meer dan onder jonge kantoorbedienden en jonge leden van firma's, die zich aan overspanning

nooit te buiten waren gegaan. De een voor, de ander na, verklaarden zij uit één mond en op zalvenden toon, dat zij de ontvangen les ter harte zonden nemen en haar nimmer hoopten te vergeten. Zij zouden, dit zwoeren zij, hun leven dus inrigten dat zij nimmer overlast kregen van Gedruktheid, en in lengte van dagen voor hunne vrienden gespaard bleven.

Dit geval nu van den heer Merdle was ook mijn geval. Had ik het slechts begrepen, ik die mij zachtkens zat te koesteren in de zonnestrallen van het groene land van Kent! Doch terwijl ik daar zat, en mij koesterde, en met den dag aansterkte, deed ik eene nieuwe ervaring op, wonderlijker dan de eerste. Het waren kennismakingen met geestelijken hoogmoed; en daar ik haar eene verlevendiging van afkeer voor *dien vloek van ons geslacht* te danken heb, zal ik steeds dankbaar zijn voor den waan waarin men destijds te mijnen aanzien verkeerde: dat ik te ver heen was om den zieken leeuw te spelen tegenover den eersten den besten ezel met een jeukend achterbeen. Allerlei lieden schenen te mijnen koste, bij wijze van plaatsvervanging, vroom te worden. Op de bescheidenste wijze werd mij verzekerd dat ik een heiden was; en wel door (en met al het gezag van) een straatprediker die, evenmin als de meeste zijner onwetende, ijdele, en aanmatigende broederen, in staat was in zijne moedertaal een dragelijken volzin te bouwen of een leesbaren brief te schrijven. Die door hooger licht beschenen persoon riep mij op den man af tot de orde, wist haarfijn waar ik belanden en wat er van mij worden zou, als ik mij niet naar zijn doorluchtig voorbeeld vormde, en scheen op een voet van bedenkelijke gemeenzaamheid met Vorst Lucifer te verkeerden. Hij kende - hij! - al de geheimen van mijn hart, al de verborgenste schuilhoeken van mijn gemoed, las daarin vlugger dan in zijn ABboek, en keerde mij binnenstbuiten met even veel gemak als hij zijne eigene smerige handschoenen deed. En wat nog wonderlijker is, - want alleen uit eene ondiepe en vervuilde bron kon dat troebel water voortkomen, - door een geordend predikant, van wien ik nooit had hooren spreken en wiens aangezicht ik nooit aanschouwd had, werd schriftelijk te mijner kennis gebragt dat mijn leven nooit geweest was, - hetgeen

ik meende wel degelijk het geval geweest te zijn, -een leven van lezen, nadenken, en onderzoek; dat ik nooit mijn best had gedaan, - hetgeen ik toch wel degelijk gedaan heb, - mijne geschriften tot voertuig te doen strekken van deze of gene groote les des christendoms; dat ik nooit had beproefd, - hetgeen ik wel degelijk beproefd heb, - al ware het slechts twee kinderzielen tot de kennis van den Heiland te brengen; dat ik nooit dierbare vrienden had verloren, - ik meende mij het tegendeel zeer degelijk te herinneren, - en nooit bij geopende graven had gestaan; dat ik een leven had geleid van “onafgebroken voorspoed”, de slag die mij nu trof “zeer dienstig” voor mij was, en het middel om daarmee mijn voordeel te doen bestond in het lezen en overpeinzen van nevensgaande leerredenen en gedichten, geschreven en in het licht gezonden door mijn korrespondent! Nog eens: men doe mij het regt te gelooven dat ik feiten uit mijn eigen eenzaam leven, geen verzinsels mededeel. De bewijsstukken liggen nevens mij.

Eene andere opmerking, vermakelijker dan de vorige, welke insgelijks op het opengelaten blad eene plaats vond, was de wonderlijke volharding waarmede lieve vrienden staande hielden dat ik bij het volvoeren van den plotseling gestaakten arbeid geen mijner huiselijke gewoonten had willen afleggen; terwijl toch die gewoonten daarmee blijkbaar onvereinigbaar waren en er onmogelijk hand aan hand mede konden gaan: lichaamsbeweging, koude baden, leven in de open lucht, wandelingen in het gebergte, en al hetgeen men verder op de gemakkelijkste wijze met zich kan voeren in sneltreinen, gepakt in een koffer en hoededoos, of waarvan men genieten kan onder de gaskroonen van gehoorzalen, bezet door een publiek van 2000 personen. Komiek, niet waar, dit volhouden eener stelling, ondanks feiten en waarschijnlijkheden? Mij was, vóór ik die witte bladzijde in het boek mijns levens aanlegde, iets dergelijks nog niet voorgekomen.

Mijne oude vrienden de bedelbriefschrijvers lieten zich niet wachten. Hunne vertoogen waren inderdaad in hooge mate stichtelijk. Met het oog op den hagchelijken toestand waarin ik verkeerde, - schreven zij, - was het hun aangenaam mij

op nieuw gelegenheid te kunnen openen tot toezending van den bewusten postwissel. Hadden zij in een vorig schrijven de som van één pond sterling als minimum genoemd, thans stonden zij daar niet op, en zoo ik met tien shillings den vrede mijner ziel herwinnen kon, dan hadden zij geen bezwaar. De Hemel kon getuigen dat zij voor zulk eene geringe som niet weigeren wilden, het gemoed van een verdoold medeschepsel te helpen ontheffen van een drukkenden last! Een hunner, koorknaap in het heiligdom der kunst (hij illustreerde met milde hand de traktaatjes der Maatschappij tot wering van Bedelaars), meende dat in het diep besef mijner misbruikte gaven het mij goed zou kunnen doen, zoo ik met eenige kontanten zijn bescheiden talent als oorspronkelijk teekenaar aanmoedigde, - en als staal van dat talent zond hij mij eene schets waarin ik aanstonds de kopij eener houtsneêprent herkende, die veertig of vijftig jaren geleden voor een van wijlen mistress Trollope's geschriften over Amerika gediend had. Opmerkelijk groot was het aantal personen die zich voorstelden mij vele jaren te zullen overleven, en als onvermoeide weldoeners van hun geslacht bereid waren, tegen £50 per hoofd en per jaar, of zoo veel minder als ik oirbaar achten zou, zich daarvoor te laten vinden. Niet minder groot het aantal van hen die gebukt gingen onder gewetensknagingen, wegens te weinig uitgekeerde of onvoldoend terugbetaalde gelden. Bij hunne verzoeken om ondersteuning voegden zij het uitdrukkelijk berigt dat de verlangde banknoten geenszins bestemd waren in hun bezit te blijven, maar weggeschonken te worden.

Wonderlijke medicijnen en wonderlijke instrumenten kwamen een woord van aanbeveling vragen, te vermelden op de bladzijde van welke ik bepaald had dat zij onbeschreven blijven zou. Het meest trof mij, dat elk dier medicijnmeesters, onverschillig of zijne voorschriften het heil mijner ziel of het herstel mijner gezondheid beoogden, mij grondig kende: kende van top tot teen, van binnen en van buiten, door en door, van boven tot beneden. Ik geleek een stuk bergkristal hetwelk aan de geheele wereld in eigendom toebehoorde; elk en een iegelijk scheen mij te doorzien, gelijk een boezemvriend zijn boezemvriend. Enkele openbare instellingen hadden in mijn

geest geheime laden ontdekt wier ondersteld bestaan zeer vleijend was voor mijne eigenliefde, doch wier aanzijn in de werkelijkheid het mij niet gelukt is, ook niet na langdurig zelfonderzoek, op het spoor te komen. Kleine, net gedrukte modellen en formulieren waren aan het adres dier laden gerigt. Zij vingden aan met de woorden: “Bij dezen schenk en legateer ik.”

Zal men het overdreven noemen als ik verklaar dat, van al de aantekeningen op het van zijne bestemming vervreemde blad, een brief van den goedaardigen ontdekker des geheims:

‘Hoe wordt men vier- of vijfhonderd jaren oud?’ de eerlijkste, de bescheidenste, de minst van al door grootspraak ontsierde was? Welligt; en toch spreek ik slechts rond en open mijne meening uit. Doch genoeg hiervan: zonder bitterheid en met een gullen lach sla ik de gespaarde bladzijde om en vervolg mijne rede.’

IV

Welk eene wereld is die, wier sluijer voor ons opgeligt werd! Ik geloof niet dat Dickens, als hij van zoo vele kleiner en grooter aanslagen gewaagt, bij het ingebeeld naderen van zijn uiteinde door godsdienstige kwakzalvers op zijne beurs gedaan, meer verhaalt dan hij verantwoord kon. Het zal wel waar zijn dat geen maatschappij in Europa zoo doortrokken is van den zuurdeesem der farizeën, als de engelsche. Doch zoo Dickens niet overdrijft, en hij werkelijk niet in zwijm kon vallen of de bekeeringsijver der kerkelijke vroomheid maakte zich van hem meester, - de billijkheid eischt te erkennen dat hij aanleiding gegeven heeft. Van het oogenblik af dat hij de *Pickwick Papers* in het licht zond, heeft hij in den persoon van den afgescheiden predikant, die onder huichelachtige voorwendsels het goed van Sam Weller's stiefmoeder verbraste en tot straf voor zijne ongeregtigheden door Sam Weller's vader voorover in eene tobbe met water geduwd werd, de geheele engelsche dissenterwereld tegen zich in het harnas gejaagd. En dit niet alleen. Het bewijs was geleverd dat, zoo hij een geopend oog had voor de walgelijke en be-

lagchelijke uitersten waartoe ontaarde vroomheid voeren kan, hij tevens het orgaan miste de edele kern van het godsdienstig leven te onderscheiden van den ruwen kerkelijken bolster, die het veeltijds omgeeft.

Laat ons de waarheid durven zeggen: het is een bewijs van Dickens' gebrek aan hoogere beschaving, het was beneden de waardigheid van zijn roem en van zijn talent, ten einde toe op het methodisme te blijven hameren, en den hemel te danken zoo vaak hij door eene nieuwe terugstootende ervaring versterkt werd in zijn afkeer voor de huichelarij van het *cant*:

‘dien vloek van ons geslacht.’ Vloek van ons geslacht is krachtig gezegd; doch zou in den grond der zaak de huichelarij van het *plain speaking* niet ruim zoo verderfelijk zijn als de andere? Het godsdienstig farizeïsme is een groot kwaad, maar een kwaad dat voor zichzelf waarschuwt. Reeds van verre wordt het in zijn waren aard gekend, en wie er bij het naderen nog dupe van is, heeft dit alleen zichzelf te wijten. Een gevaarlijker vijand, voor een gemengd publiek als dat van Dickens, is het zelfbehagen dat de gedaante der openhartigheid aanneemt, voor niemand geheimen heeft, overluid denkt, hardop gevoelt, en, terwijl het den mond vol heeft van de algemeene zaak en het algemeen belang, slechts bevrediging van eigen neigingen zoekt. De minste menschen worden gewaar, vooral de minste maatschappelijke hervormers, dat de toestand der maatschappij dien zij als een ideaal beschouwen, de toestand waarmede zij dweepen en wiens aanbreken zij met opoffering (zeggen zij) van al hunne dierbaarste belangen zouden willen verhaasten, niets anders is dan de denkbeeldige voorstelling der omgeving waarin hun eigen persoon zich het meest op zijn gemak voelen zou. Vandaar dat de meeste hervormingen, voor hen in wier voordeel zij heeten ingevoerd te worden, op teleurstelling uitloopen en, met verandering van etiket, alles vaak bij het oude blijft. De filantroop was een egoïst, en zijn *cant* verschilde alleen in den vorm van dat der kerkelijken.

Ziehier met Dickens' eigen woorden het verhaal van den oorsprong der *Pickwick Papers*, zoo even genoemd, en welke den grondslag gelegd hebben voor zijne ongeëvenaarde popula-

riteit: ‘Ik was een jong mens van twee- of drie en twintig jaren, toen een lid der firma Chapman en Hall, wiens aandacht gevallen was op enkele proeven van mijne hand, op dat oogenblik aan het verschijnen in de *Morning Chronicle* of kort te voren verschenen in het *Old Monthly Magazine* (eene bloemlezing uit dat maandwerk had juist het licht gezien, in twee deelen, met prenten van George Cruikshank), mij kwam spreken over het zamenstellen van een werk, uit te geven in afleveringen van één shilling. - Van hetgeen daarmede bedoeld werd zullen de meesten destijds zich geen andere voorstelling hebben kunnen vormen dan ook de mijne was: eene flauwe heugenis van zekere ellelange romans in dat formaat, ten platten lande gekolporteerd door marskramers, over sommige van welke boeken ik mij herinner stroomen van tranen gestort te hebben, toen ik nog niet wist wat al zoo in de wereld omging. - Toen ik mijn bezoeker verzocht binnen te treden, herkende ik in hem den boekhandelaar bij wien ik twee of drie jaren geleden, zonder dat ik daarvoor of daarna zijn aangezicht had aanschouwd, mijn eerste exemplaar van het tijdschrift gekocht had, waarin mijne eerste pennevrucht (de titel was: *de Heer Minns en zijn Neef*, en het stukje, later opgenomen in de *Schetsen*, werd op zekeren avond tusschen licht en donker, met vreezen en beving bezorgd in de sombere brievenbus van een somber kantoor in een somberen hoek van Fleet Street) het gezegend licht der openbaarheid aanschouwde. Met het boek onder den arm wandelde ik door tot Westminster Hall, en stapte een half uur lang de kloostergangen op en neder; want mijne oogen waren zoo vochtig van blijdschap en trots, dat zij den aanblik der straat niet verdragen konden en ook niet geschikt waren zich daar te vertoonen. - Ik herinnerde mijn bezoeker onze eerste ontmoeting, en beiden beschouwden wij die als een gunstig voorteken. Toen spraken wij over onze zaken. Het in maandelijksche afleveringen uit te geven werk zou als kader moeten dienen voor een stel schetsen van Seymour. Naar de meening van dien bewonderenswaardigen teekenaar, of wel naar die van mijn bezoeker, zouden de denkbeeldige avonturen eener Nimrod-Club, zamengesteld uit jagers, visschers, enz., wier

onhandigheid hen in allerlei ongelegenheden moest brengen, de beste vorm zijn om als voorwendsel tot het uitgeven der gereed liggende schetsen te dienen. Ik antwoordde dat, hoewel ik op het land was geboren en opgevoed, mijne speciale kennis der genoegens van het buitenleven, met uitzondering van loopen en rijden, gering was; het mij aan de hand gedaan denkbeeld niet door nieuwheid uitmuntte en reeds herhaaldelijk dienst had gedaan; de teekeningen ontzaglijk veel zouden winnen zoo zij het natuurlijk produkt van den tekst konden worden; ik liever mijn eigen weg ging, niet gebonden aan één enkel soort van engelsche toestanden en engelsche karakters; en vreezen moest dat, zelfs al begon ik met mij aan banden te leggen, het toch op die vrijere behandeling uitloopen zou. - Mijne bezwaren werden toegestemd; men liet mij vrij; ik peinsde over Mister Pickwick en schreef de eerste aflevering. De heer Seymour ontving eene drukproef, en behielp zich daarmede voor het ontwerpen zijner schets van de club en van het gelukkig geslaagd portret van haar stichter. Dat portret werd hem aan de hand gedaan door den heer Edward Chapman, die hem te dien einde de kleeding en het voorkomen van een bepaald persoon beschreef, dikwijls door hem ontmoet. Dat ik Pickwick president eener club maakte was een gevolg van het eerst beraamde plan; Winkle nam ik daarin op, bepaaldelijk ten gerieve van den heer Seymour. Wij staken in zee met eene aflevering van vierentwintig, in plaats van tweeëndertig bladzijden, en met vier prenten, in plaats van twee. Vóór de tweede aflevering verscheen stierf helaas de heer Seymour, en dat groot en onverwacht verlies maakte eensklaps een einde aan eene kwestie welke nog in behandeling was: de tweede aflevering telde tweeëndertig bladzijden met slechts twee platen. Dit is tot het laatst zoo gebleven. De pseudoniem Boz, dien ik in de *Morning Chronicle* en in het *Old Monthly Magazine* gebezigd had, verscheen ook op het omslag der nieuwe maandelijksche publikatie en werd nog lang daarna aangehouden. Het was de bijnaam van den Benjamin onzer familie, een jongeren broeder, dien ik Mozes gedoopt had, ter eere van Goldsmith's *Vicar of Wakefield*. Om het kind te plagen, spraken wij zijn bijnaam door den neus

uit; *Mozes* klonk als *Bozes* en, bij afkorting, *Boz*. Die naam was een gemeenzame klank in mijne ooren, lang vóór ik als schrijver optrad; vandaar dat ik er mijn pseudoniem van maakte.’

Dit een en ander op die eenvoudige wijze te hebben kunnen verhalen aan een gemengd publiek, zonder grootspraak, zonder gemaakte nederigheid, moet een aangenaam oogenblik in Dickens' leven geweest zijn. Men kan de begaafde schrijvers in twee klassen verdeelen: zij die eerst op gevorderden leeftijd, maar dan ook voor goed, de gunst van het publiek verwerven, en zij die, zonder naderhand te rijzen, reeds bij hun eerste optreden zich een gevierden naam maken. Dickens heeft beide voorregten gekend. Rousseau was 37 jaren oud, toen hij voor het eerst zich als schrijver bekend maakte; Sterne 47 jaren; Walter Scott 43 jaren, toen zijn eerste roman in proza het licht zag; Thackeray niet veel jonger, toen hij een uitgever vond voor *Vanity Fair*. Ja, Thackeray is een dergenen geweest die, na het overlijden van den teekenaar Seymour, zich tot den geheimzinnigen Boz gewend, en als een voorregt van hem verzocht hebben het illustreren der *Pickwick Papers* te mogen voortzetten. Toen Dickens dit boek voltooid had moest hij zijn 25ste levensjaar nog intreden, en gedurende het derde eener eeuw is de faam, die hem van dat oogenblik af op hare schouderen tijde en door de geheele beschaafde wereld droeg, hem trouw gebleven. Ik houd het voor eene onjuiste voorspelling dat een volgend geslacht *al* de romans van Dickens met dezelfde gretigheid verslinden zal als de tijdgenooten gedaan hebben; de meeste zijn te uitvoerig, te gemanierd, te tooneelmatig, niet substantieel genoeg. Doch de *Pickwick Papers* zijn een triomf geweest zooals de grootste schrijvers van alle tijden slechts éénmaal in hun leven behaald hebben.

Nog bij eene andere herinnering uit zijne jeugd verwijlde Dickens met welgevallen: zijne loopbaan als stenograaf. Wat hij in 1865, als voorzitter van den jaarlijkschen maaltijd der Vereeniging tot ondersteuning der nagelaten betrekkingen van dagbladschrijvers, daaromtrent verhaald heeft, is eene uitmuntende bladzijde, de beste eigen levensbeschrijving waardig: ‘Als een knaap van nog geen achttien jaren nam ik plaats op de

tribune der snelschrijvers van het Parlement, en bleef daar - de onverbiddelijke waarheid moet er uit - tot dertig jaren

geleden (van 1830-1835). Ik heb het beroep van snelschrijver uitgeoefend onder omstandigheden van welke menigeen, onder mijne hier aanwezige ambtgenooten en opvolgers van den nieuweren tijd, zich geen voorstelling vormen kan. Schrijvend op de palm mijner hand, bij het onzeker schijnsel eener gebrekkige lantaarn, terwijl in het holle van den nacht, met de destijds ongehoorde vaart van vijftien mijlen in het uur, een vierspan met mijne postchais en mij eene eenzame landstreek doorrende, - zoo heb ik vaak ten behoeve van den drukker mijne korte aantekeningen uitgewerkt van gewigtige redevoeringen, waarbij de striktste naauwkeurigheid in acht genomen moest worden, en eene mistelling een jong mensch zijne betrekking kosten kon. Nog de laatste maal dat ik mij te Exter bevond ben ik, om genoeg te geven aan een vriend, met hem een bezoek gaan brengen aan het kasteelplein aldaar, en heb het plekje opgezocht waar ik eenmaal, - te midden eener levendige vechtpartij der vagebonden uit dat gedeelte van het graafschap, en terwijl de regen zoo krachtig nederstroomde dat twee goedhartige konfraters, die een oogenblik vrijaf hadden, mijn handschrift moesten beschermen met een uitgespannen zakdoek, als ware ik de onder een gehemelte voortschrijdende hoofdpersoon eener kerkelijke processie geweest, - eene verkiezingsrede van mijn hooggeboren vriend Lord Russell opteekende. Mijne knieën heb ik gesleten, door op de achterbank der oude tribune van het oude Huis der gemeenten ze als lessenaar te gebruiken; mijne voeten, door, regt overeind, met eene vermete pen akte te staan nemen van het gesprokene in het oude Huis der lords, waar men ons als schapen in een hok op elkander stuwde, gedoemd te wachten, wie weet? tot de wozak een nieuw overtrek zou behoeven. Op mijne terugtogten van woelige meetings in de provincie naar het wachtend dagbladbureau te Londen, ben ik, durf ik zeggen, omvergerold met al de soorten van twee- of vierwielige voertuigen, welke in het Vereenigd-Koningrijk bij name bekend zijn. In de dagen, waarvan ik spreek, ben ik op veertig of vijftig mijlen van de stad, bij het vallen van den avond, blijven

steken in modderige binnenwegen, met een gehavend rijtuig, afgebeulde paarden en beschonken postiljons, en niettemin vóór het ter perse gaan “binnen gekomen,” - waar wijlen de heer Black mij met woorden van onvergetelijke goedkeuring ontving, in den rondsten aller schotsche tongvallen, voortkomend uit het gulste hart dat ik ooit gekend heb. Heeren en dames, ik haal deze nietigheden op, ten einde gij weten zoudt dat de herinnering van het bekoorlijke dier oude betrekking mij steeds vergezeld heeft. Nooit is mijn hart koel geworden voor het levenslustig genoeg, mij door de snelheid en vaardigheid harer uitoefening verschaft. Zoo ik eenige vlugheid van hand of hoofd daarin belegd of aangeleerd heb, zij is mij zoo eigen gebleven, dat ik morgen aan den dag het oude bedrijf zou kunnen hervatten, zonder vrees dat langdurige ongewoonte mij in verlegenheid brengen zou. Tot op den huidigen dag, als ik hier of elders mij veroordeeld zie tot het aanhooren eener onbelangrijke rede, - en men *wordt* daartoe somtijds veroordeeld, - pleeg ik de verveling des oogenblikks te verdrijven door op de wijze van dertig jaren geleden den gedachtegang des redenaars te volgen; ja somtijds, hetzij gij mij gelooft of niet, betrap ik mijne hand op eene beweging van regs naar links langs het groene tafelkleed, als teekende zij volzin aan volzin in een denkbeeldig notitieboek op.’

V

Benijdenswaardige! is men, onder het lezen dier bladzijden, geneigd uit te roepen. Terwijl de meeste anderen gedoemd zijn, ten einde in hun dagelijksch onderhoud te voorzien en geen broodschrijvers te worden, levenslang een deel hunner beste krachten aan allerlei nietigen en verdrietigen arbeid te geven, kondt *gij* met een vijftal leerjaren volstaan; en naauwlijks hadt gij den manlijken leeftijd bereikt, of de roem en de fortuin kwamen om strijd uwe woning bezoeken!

Doch ik geloof niet dat dit de les is, welke in de door Dickens verhaalde bijzonderheden uit zijn eigen leven opgesloten ligt. In plaats van tot afgunst te stemmen bewijst zijn voorbeeld veeleer, hoe buitengewoon veel gaven er noodig zijn,

en van welk eene even zeldzame als uitnemende soort, om eene lange letterkundige loopbaan, gelijk de zijne, van het begin tot het einde met eer te vervullen. Op duizend schrijvers wordt er naauwlijks één gevonden, die de weelde eener vroegtijdige vermaardheid dragen kan. Wel beelden zij zich altegader in dat, zoo zij slechts niet van den ochtend tot den avond behoefden te arbeiden voor het dagelijksch brood, hun talent, door de stralen van den voorspoed gekoesterd, eene ongekende vlugt zou nemen. Doch dit is meest zelfbedrog. Indien zelfs voor de beoefenaren van deze of gene wetenschap, zoo zij waarlijk eene roeping hebben, het kunnen beschikken over velerlei hulpmiddelen, - boeken, werktuigen, modellen, en wat niet al, - geen onmisbaar vereischte is, en men de geniaalste ontdekkingen heeft zien doen te midden der grootste ontberingen, met letterkundigen is zulks nog veel meer het geval. Het schrijven van een meesterstuk moge tijd kosten, voorspoed en rust of gemak zijn geen gebiedende voorwaarden. De eenige reden dat sommige schrijvers geen meesterstukken voortbrengen is dat zij - middelmatige talenten bezitten. Noodzaken de omstandigheden hen tot strijd en arbeid, dan is er nog kans dat hunne fantasie in het leven blijft, en zullen zij welligt, op kleine schaal, nu en dan eene goede bladzijde leveren. Bragt men hen met hunne beperkte gaven eensklaps in de broeikas-atmosfeer der weelde en der vrijheid over, er zou niets van hen terecht komen.

Om dertig jaren lang een naam als den zijnen op te houden heeft Dickens, met oneindig meer genie, even gestadig moeten arbeiden als de minst beroemde der brekebeenen. Waren zijne tegenspoeden en teleurstellingen van eene andere soort, zij waren niet minder groot of deden niet minder pijn. Van de eenen te moeten hooren dat zijn talent uitgeput was; van de anderen dat hij zich in een cirkel bewoog, - die en dergelijke verwijten zouden hem niet gedeerd hebben, had hij zichzelf slechts niet menigmaal in de eenzaamheid moeten afvragen, of in dat oordeel der oppervlakkigheid of van den naijver niet een grond van waarheid lag? De fabriekmatige inrigting van zijn arbeid, - romans in afleveringen, van welke de eerste het licht moest zien als de tweede welligt

nog niet op het papier gebragt was, - is voor hem een hulpmiddel tot ondersteuning zijner bezieling geweest, en hij heeft op die wijze, keer op keer, over een groot aantal maanden eene inspanning kunnen verdeelen, onder welke hij, zoo zij op eenmaal van hem gevergd ware, misschien bezweken zou zijn. Maar toch, dertig jaren is een lange tijd. Dertig jaren - dertig gelegenheden voor een schrijver, en meer dan dertig, aan zichzelf te gaan twijfelen; zich het gevoel zijner roeping te voelen ontzinken; met wrevel vervuld te worden bij de gedachte aan een publiek dat, in tegenstelling met eene edelmoedige Godheid, van welke het zich den profeet acht, nooit geeft en steeds verwijt.

Echter boezemen niet al de beproevingen van Charles Dickens even veel belangstelling in. Daaronder zijn er geweest die meer sympathie wekken als bijdragen tot kenschetsing zijner denkwijze, dan zij de ingenomenheid met zijn persoon verlevendigen. Ik denk aan de herhaaldelijk genoemde miskenning welke hem van de zijde der kerkelijke orthodoxie ten deel viel; en daar dit een voornaam punt ter waardering van den geest van Dickens' geschriften is, wensch ik daarbij een oogenblik te verwijlen.

In den avond van den tweeden dag na Dickens' dood, toen het nog niet bekend, en zelfs nog niet beslist was, dat hij in Westminster-Abbey begraven zou worden, predikte in dat kerkgebouw de bisschop van Manchester; een prelaat, een dignitaris der anglikaansche kerk, een vertegenwoordiger der officiële regtzinnigheid. De tekst zijner rede was: 'Groot is de verborgenheid der godzaligheid', en hij besloot haar op de volgende wijze: 'Ik geloof niet dat het de harmonie der denkbeelden verstoren zal in wier rigting wij ons te dezer ure bewogen hebben, en gewis zal het in overeenstemming zijn met die welke de aanblik van dit bedehuis opwekt, - een voorwerp van vereering voor elk Engelschman, niet slechts als een der stoutste christentempels, maar ook als de bewaarder der grafgesteenten van zoo velen wier kunstof wapenroem, wier genie als staatsbestuurders of schrijvers, Engeland gemaakt hebben tot hetgeen het is, - zoo ik met enkele onopgesmukte woorden zinspeel op het droevig en plot-

seling sterfgeval dat Englands letteren van een harer eerste levende sieraden beroofd heeft, en waarvan het berigt, twee ochtenden geleden, in elk engelsch gezin den indruk heeft moeten maken als werd het overlijden van een huisvriend aangekondigd. In een opstel, aan zijne nagedachtenis gewijd, heeft men hem een apostel des volks genoemd. Vermoedelijk bedoelde men daarmede dat hij eene zending vervulde, maar eene eigenaardige zending; een evangelie, eene blijde, levenslustige, welkome boodschap, welke het volk verstond, en waarvan het ondanks zichzelf den heilzamen invloed ervoer; het evangelie der vriendelijkheid; der broederlijke liefde, der sympathie in den ruimsten zin des woords. Ook ik heb den weldadigen geest van zijn onderrigt aan mijn hart ervaren. Welligt hadden wij niet dezelfde geloofsartikelen omtrent God kunnen onderschrijven, maar wel, daar houd ik het voor, dezelfde omtrent den mensch. Wie ons onze pligten jegens den medemensch beter heeft leeren kennen dan wijzelf ze kenden; bedroefd wist te zijn met de bedroefden en vrolijk met de vrolijken; al zijne wetenschap van de donkere schuilhoeken der aarde ten beste heeft gegeven, opdat blijken zou hoe het nederigst lot beschenen kan worden door het vriendelijkst zonlicht; wie het lijden van anderen zoo levendig medegevoelde; zulk een diep besef van reinheid had dat onder de duizenden bladzijden, door hem geschreven, er naauwlijks één is welke niet aan een kind in handen kan gegeven worden, - moet door hen die de verscheidenheid der gaven van één Geest erkennen, aangemerkt worden als een leeraar van God gezonden. Medearbeider in de dienst der groote belangen van ons geslacht, zou hij welkom zijn geheeten door Hem die vroeg: 'Indien iemand zijn broeder niet liefheeft, dien hij gezien heeft, hoe kan hij God liefhebben, dien hij niet gezien heeft?'

Nu is zeker geen ander middel om aan den mond onzer vijanden een goed woord omtrent ons te ontlokken zoo onfeilbaar, als zelf den adem uit te blazen. Maar niemand zal toch ligt gelooven dat Dickens, bij zijn leven, veel overlast gehad heeft van de onverdraagzaamheid van dien bisschop van Manchester en de zijnen. Zoo spreekt men niet over een doode, als men niet in de dagen zijns vleesches zekere mate van op-

regte hoogachting en genegenheid voor hem gekoesterd heeft. Toch is het in het algemeen waar, dat Dickens ten einde toe door de kerkelijke kitteloorigheid op de vingers is getikt. Nog op den dag zelf van zijn overlijden heeft hij een ophelderend briefje moeten schrijven aan een regtzinnig lezer der derde aflevering van *Edwin Drood*, die aanstoot genomen had aan hetgeen hij meende als een ligtvaardig gebruik maken van heilige bijbelwoorden te moeten berispen. 'Waarde Heer', antwoordde Dickens, 'het zou mij volstrekt onverklaarbaar geweest zijn, - zoo uw brief de mogelijkheid niet bewees, - dat een verstandig lezer eene bijbelsche toespeling heeft kunnen zien in het bezigen eener vaak misbruikte spreekwijze, die tot allerlei diensten geprest en bij allerlei gelegenheden, buiten elk verband met haar oorsprong, te pas gebragt wordt. Het heeft mij inderdaad getroffen dat een lezer tot die verkeerde opvatting is kunnen komen. Ik heb altijd getracht, in mijne geschriften eerbied voor het leven en de lessen van onzen Heiland te doen doorstralen, omdat ik daarvan vervuld was en omdat ik zijne geschiedenis naschreef voor mijne kinderen, die allen haar uit mijn mond van buiten geleerd hadden, lang vóór zij konden lezen en bijna vóór zij konden spreken. Maar ik heb zulke dingen nooit van de daken gepredikt. Ontvang, enz.'

Elk ander zou in Dickens' plaats het verwijt aan een misverstand toegeschreven en onbeantwoord gelaten hebben. Doch Dickens was zelf insgelijks een kanselredenaar; en het pikeerde hem, in die waardigheid niet erkend, of aangezien te worden voor een godsgezant met minder ernst en eene minder hooge wijding, dan zijne ambtgenooten in mantel en bef. De eene ligtgeraaktheid lokte op die wijze de andere uit.

Wat de zijne betreft, zij moet te meer verwondering baren, omdat zij bezwaarlijk haar oorsprong hebben kon in een heimelijk schuldgevoel, en de romans van Charles Dickens, als een groot geheel beschouwd, niet slechts eene onbetwistbaar godsdienstige, maar ook eene specifiek christelijke strekking hebben. Naar het schijnt, heeft de schrijver van den brief, dien Dickens weinige uren vóór zijn dood beantwoordde, zich geërgerd aan de vergelijking van 'het lam, dat ter slagting geleid

wordt', toegepast op een onwaardig persoon. Doch nu treedt juist, zou ik zeggen, in de romans van Dickens geen ander denkbeeld zoo zeer of met zoo veel aandoenlijke schoonheid op den voorgrond, als de gedachte zelf welke men hem beschuldigt ontheiligd te hebben. Er is niet één zijner grootere verhalen waarin niet nu een kind, dan een aankomend meisje, dan een volwassen man of vrouw voorkomt, wier geheele bestaan zich in het begrip van dulden oplost, en wier lijdzaamheid, wier vertederende vriendelijkheid, wier blijmoedig buigen onder de slaande hand der menschelijke boosheid, wier martelaarschap, in één woord, met smettelooze zedelijke reinheid gepaard, op dezelfde wijze als in de evangelische geschiedenis en volgens het leerbegrip der christelijke kerk, eene verlossende kracht uitoefent op eene grooter of kleiner omgeving van bloedverwanten, oudere of jongere, vrienden en vijanden. De stelling dat eene bedorven wereld behouden en zedelijk gereinigd wordt, niet door daden van geweld, zelfs niet door oordeelen der hemelsche gerechtigheid, maar door het optreden en het lijden der weerlooze onschuld, - dit artikel van het christelijk geloof keert onder allerlei vormen in de romans van Charles Dickens telkens terug.

Dickens is een godsdienstleeraar geweest buiten de kerk, een predikant onder den blooten hemel, een straatprediker in den besten en verhevensten zin van het woord. Dat hij dit niet met volkomen zelfbewustheid was, blijkt uit zijne polemieken tegen officiële en onesthetische ambtgenooten; uit zijn naijver, zijne korzeligheid. Maar hij was het daarom niet minder. Die roeping heeft de vorming van zijn talent als schrijver niet in den weg gestaan, maar haar ook niet bevorderd. Naar waarheid is van hem getuigd dat zijne geschriften eene zelfs voor kinderen onschadelijke lektuur aanbieden: er staat tegenover dat zij, ten koste der waarheid, eene fantastische levensbeschouwing kweken. De verbeelding, welke zichzelf bij hem den teugel viert, is de sensualiteit afgestorven of daaraan nooit vermaagschap geweest; maar des te meer vermeidt zij zich, nu in ziekelijke, dan in afzigtelijke voorstellingen; is grillig, is wild, en zoo verliefd op het zonderlinge, dat elke poging tot navolging zichzelf aanstonds verraadt en straft.

Ik geloof niet dat Dickens zich ooit geweld heeft aangedaan om datgene in de pen te houden wat meer in overeenstemming zou zijn geweest met zijn talent, dan gestrookt zou hebben met den smaak van zijn publiek; dat hij uit menschevrees, ten einde geen afbreuk te doen aan zijne populariteit, of de vooroordeelen der engelsche maatschappij niet te kwetsen, zich ooit met voorbedachten rade heeft opgesloten in eene wereld van goede en booze geesten, welke slechts bij uitzondering in aanraking komen met de werkelijkheid. Ik geloof alleen dat hij te zeer een geboren tooneelspeler was om geheel en al naief te kunnen zijn. Hij is een onnavolgbaar verteller geweest, een dichterlijk toovenaar, een groot virtuos; doch meer een hervormer der maatschappij dan der litteratuur, meer een apostel des volks dan een priester der kunst. Wie dit in het oog houdt zal hem veel vergeven, omdat hij op zijne wijze veel heeft liefgehad.

VI

Tamelijk algemeen werd tot heden aangenomen dat de vermaarde roman *David Copperfield* voor een gedeelte als Dickens' eigen levensbeschrijving kon beschouwd worden. Men liet dan de overeenkomst tusschen waarheid en verdichting aanvangen ter plaatse waar de knaap een jongeling, de jongeling snelschrijver, de snelschrijver eerlang romanschrijver wordt.

De biografie van John Forster, gedurende meer dan dertig jaren Dickens' boezemvriend en vertrouweling, werpt die onderstelling geenszins omver; doch er is in de wijze waarop zij de algemeen gangbare voorstelling aanvult iets zoo verrassends, dat in Engeland zelf een groot aantal personen, welke de lotgevallen van Charles Dickens tamelijk wel meenden te kennen, er door van hun stuk gebragt zijn. Uit Forster's boek blijkt namelijk dat niet alleen het *tweede* gedeelte van *David Copperfield* een groot aantal bijzonderheden uit des auteurs eigen leven behelst, maar dat ook en vooral het verhaal van des kleinen David's jeugd woordelijk naar aantekeningen betreffende de kinderjaren van Dickens zelf gevolgd is. Dit gaat zoo ver dat sommige hoofdstukken, door hem in gereedheid

gebragt ten einde vroeger of later als autobiografie tot een geheel vereenigd te worden, onder het zamenstellen van *Copperfield* onveranderd in den roman overgenomen zijn. Tevens volgt uit Forster's mededeelingen, dat deze minstens sedert 1848 door Dickens aangemerkt is als de persoon die eenmaal de ware geschiedenis zijner wederwaardigheden te boek stellen zou, en aan wien hij met dat oogmerk, deels in gesprekken, deels in brieven, keer op keer alles verhaald heeft wat tot aanvulling en verduidelijking strekken kon.

Zij is in hooge mate droefgeestig en tragisch, de geschiedenis van David Copperfield's kinder- en jongensjaren; een toonbeeld van verwaarloozing en verlatenheid, een mengsel van zieleleed en broodsgebrek. Zulk eene lijdensgeschiedenis is in de werkelijkheid ook de jeugd van Dickens geweest. Wil men eene tegenstelling? Even opgeruimd, even blijmoedig, even lagchend en zonnig, als hetgeen Frits Reuter niet lang geleden in den bundel *Schurr Murr* omtrent zijne vroegste lotgevallen te boek stelde, - een gezellig ouderlijk huis, vriendelijke bloedverwanten, knapen van gelijken leeftijd om mede te spelen, gemakkelijke schoolbanken, nog prettiger wandelingen in de vrije natuur, - even somber stemt ons het lot van den kleinen Charles, den tweeden in de rij van een zestal broeders en zusters die, vóór zij de wereld van hare lichtzijde konden leeren kennen, gelegenheid vonden haar te bespieden van achter de tralievensters eener gevangenis voor schulden.

Wie herinnert zich uit *David Copperfield* den onsterfelijken Micawber niet, voortlevend van de eene geldelijke verlegenheid op de andere, gestadig verhuizend, in elke nieuwe woning door oude en nieuwe schuldeischers vervolgd, zichzelf en zijn gezin tot een leven van opgejaagde herten veroordeelend? Welnu, deze Micawber is het portret van Dickens' eigen vader; en niet Micawber de humorist, de zorgeloze, door niets geschokt in het geloof dat *something will turn up* om hem uit zijne benarde omstandigheden te redden, maar een Micawber zonder geest of vernuft, zich alleen onderscheidend door onverstandige goedhartigheid, en zwichtend voor den druk van het noodlot, waar de ander met ontombare, aan onbeschaamdheid grenzende vrolijkheid, het hoofd boven water

hield. Ook is de oude heer Dickens niet ten slotte met vrouw en kinderen naar Australië vertrokken, maar heeft, nadat eene erfenis hem weder *à flot* gebragt had, tot verbetering zijner omstandigheden (hij was klerk bij het betaalkantoor der marine) zich toegelegd op de stenografie, - het vak waarin zijn oudste zoon Charles, eer hij het wagen durfde van meer dichtelijke talenten te leven, eenmaal uitmunten zou.

Die ouderlijke geldzorgen zijn voor het zwak en ziekelijk, maar tegelijk begaafd en fijngevoelig kind, gedurende de eerste levensjaren, inzonderheid van het tiende tot het veertiende, eene bron van onuitsprekelijke kwelling geweest; zoo, dat met uitzondering van zijn boezemvriend John Forster, Dickens bij zijn leven nooit aan eenig sterveling heeft verhaald, zelfs niet aan zijne eigen vrouw, hoe donker het er eenmaal in zijn gemoed had uitgezien. De hem ten einde toe bijgebleven teergevoeligheid zijner jeugd maakte die herinneringen tot een pijnlijk onderwerp van gesprek; terwijl ik weet niet welke soort van aangeboren haatdragenheid hem diezelfde heugenissen levenslang heeft doen kweeken en onderhouden als eene bron van zelfvernedering en eigenwillige bitterheid.

Gelijk ik zeide was de vader ambtenaar in 's lands dienst, en leverde zijne betrekking, naar het schijnt, althans in de eerste huwlijksjaren, een voldoende middel van bestaan op. De moeder was eene beschaafde vrouw, die haar zoon niet slechts in het engelsch, maar ook in de eerste beginselen van het latijn onderwees. Het kind, tenger van ligchaamsbouw en aandoenlijk van aard, was aan zijne ouders zeer gehecht. Hoe minder zijne krachten hem toelieten met het gros der knapen van zijn eigen leeftijd te verkeerem, en deel te nemen aan hunne spelen of ligchaamsoefeningen, des te ijveriger haalde Charles te huis, door gestadig lezen, zijne schade in. Eene eigenlijk gezegde boekverzameling bezat de vader niet; alleen een tamelijk volledig stel klassieke engelsche romans uit de tweede helft der 18de eeuw. Weinig vermoedend dat Smollett, Fielding, Goldsmith, eenmaal gezegd zouden worden in hem herleefd te zijn, wierp de verbeelding van den knaap zich met graagte op die stof. Een niet wat ouder neefje, dat bij de familie veel aan huis kwam, had aanleg voor de tooneelspelerskunst, en bragt er

niet weinig toe bij het voorstellingsvermogen van den kleinen Charles in een staat van voortdurende opgewektheid te houden.

De ouders evenwel schenen den buitengewonen aanleg van hun zoon niet op te merken; en alleen toen zich bij hem, tien of elf jaren oud, zeker talent in het voordragen van vrolijke tafelliedjes openbaarde, nam de vader bij feestelijke gelegenheden hem mede naar de woning van bloedverwanten of vrienden, en pronkte daar met den kleinen coupletzanger. Voor zijne verdere opleiding echter werd niets gedaan, waarschijnlijk uit een toen reeds nijpend gebrek aan middelen; en toen de tijd aanbrak dat het moederlijk onderrigt door behoorlijk schoolonderwijs had moeten aangevuld worden, werd de knaap, daar men zich de weelde van meer dan één dienstbode niet veroorloven kon, voor het doen van boodschappen en het verrigten van huiselijke bezigheden gebruikt. Hij was het die naar den bakker, den kruidenier, den slager ging, en tot afwisseling op de jongere broeders en zusters paste, of zijn vaders laarzen en de zijne poetste.

De *grootte* elende evenwel moest nog komen. De vader had met zijne schuldeischers een akkoord gesloten, maar kon het niet gestand doen. Dit veroorzaakte nieuwe zorgen, en bragt het gezin in nog bekrompener omstandigheden dan te voren. Eindelijk werden de krediteuren te rade, den kwaden betaler te doen gijzelen. Hij werd naar de schuldgevangenis van Marshalsea overgebracht, en gedurende de eerste maanden bleef de moeder met de kinderen in het huis achter, omringd door de bouwvallen van een geëxekuteerden boedel. Het traktement van den vader liep door, maar was te gering om daaruit én zijne uitgaven, én die der familie te bestrijden; zoodat het zuiniger geacht werd, het geheele gezin over te brengen naar de gevangenis. Zelfs de dienstbode volgde; en Marshalsea genoot de eer, huisvesting te verstrekken aan het geslacht waaruit weinige jaren later een van Englands grootste schrijvers en vernuften zou opstaan.

Intusschen was voor Charles eene andere bestemming weggelegd. Hij werd geacht een leeftijd bereikt te hebben, die hem in staat stelde zijn eigen brood te winnen; en in plaats van door zijne tegenwoordigheid de kolonie in Marshalsea nog

te helpen versterken, bezorgden zijne ouders hem eene plaats als jongmaatje in de schoensmeerfabriek van een konkurrent der firma Roylance, waar hij om te beginnen zes, later zeven shillings in de week verdiende. Van dat loon moest hij geheel in zijn eigen onderhoud voorzien, en niet slechts voor zijne kleederen zorgen, maar ook zichzelf ergens in den kost besteden. Hij deed dit ten huize eener oude burgerjufvrouw, houderes van een kommensalehuis van kinderen, waaronder onechte. Zij was dezelfde persoon die naderhand, onder het schrijven van *Dombey and Son*, het karakter van mistress Pipchin leverde. Kwelijk gevoed, stapte hij iederen ochtend van daar naar de fabriek, en ging er de meeste avonden hongerig naar bed. Zijne kleederen begonnen merkbare teekenen van verval te openbaren. Ten einde de leemten zijner maaltijden aan te vullen, kocht hij onderweg oudbakken taartjes, voor half geld bij banketbakkers uitgestald, of een stuk plumpudding, of eene snede brood en een kop koffij. Eene enkele maal trakteerde hij zich zelf, bij gelegenheid van verjaardagen, op eene portie *boeuf à la mode*, verkrijgbaar in eene nabijgelegen restauratie, of stapte een deftig bierhuis binnen en bestelde een glas ale, eerste kwaliteit. Hij zag er toen juist zoo uit als men den kleinen David Copperfield op eene der platen van de geïllustreerde uitgaaf afgebeeld ziet: eene donkere pantalon met te korte pijpen, en donker buisje met te korte mouwen, en een hoogen grijskastoren hoed.

Het verblijf ten huize van jufvrouw Pipchin bleek ten slotte onuitstaanbaar, en men scharrelde voor hem, meer in de nabijheid der gevangenis, ten huize van een deurwaarder, een ander en beter onderkomen op. Die oude, dikke, kreupele, vriendelijke deurwaarder, met zijne oude goedgehumeurde vrouw en zijn halfonnoozelen zoon, heeft in de *Old Curiosity Shop*, - de geschiedenis van Nelly, - in persoon en met de zijnen voor het tafereel der familie Garland gezeten.

Thans gebruikte Charles zijn ontbijt en zijn avondeten met de familie in Marshalsea, waar hij ook elke week den geheelen zondag doorbragt. Hier was het dat hij de fysionomie van zijn vaders medegevangenen bestudeerde; hier vormde zich in zijn geest de kollektie typen van kwade betalers, waarmede

sommige hoofdstukken van *Pickwick* gestoffeerd zijn, en wier omtrek beurtelings zulk een komischen en zulk een aandoenlijken indruk maakt.

Doch wat baatte het in den grond der zaak, dat hij thans niet meer iederen avond naar het ongezellig kosthuis behoefde terug te keeren? Hij in den ouderlijken kring iets gevonden had, wat naar het voormalig huiselijk leven zweemde? Hij in Marshalsea zekere welvaart, neen, eene mindere mate van elende zag heerschen, dan gedurende de laatste maanden, die de gijzeling voorafgegaan waren, in huis? Het groote kwaad was daarmee niet verholpen. O die schoensmeer-fabriek! O dat zijne ouders er ooit in hadden kunnen toestemmen, hem daar en op die wijze zijn brood te laten verdienen! Dag aan dag bragt het gevoelig kind met de buitengewone gaven, - gaven welke niemands opmerkzaamheid schenen te trekken, en die niemand blijkbaar het de moeite waard achtte door onderwijs te leiden of te kweeken, - in de walgelijkste omgeving zijn jong leven door met het uitmonsteren van grooter en kleiner potjes, gevuld met het fabrikaat der firma. Eerst een stuk geolied papier, ten einde het doortrekken der vetstoffen te beletten; daarover een stuk blaauw papier; dan de hoeken afgerond en een eind koordgaren om den bovenrand van het potje geslagen; eindelijk, opdat het potje van buiten een apothekerszalfje zou gelijken, een etiket er op geplakt. Twee knapen van zijn leeftijd, maar uit den geringsten stand, - later drie en meer, - stonden hem in dien geesteloozen arbeid ter zijde; en daar zijne fierheid niet gedoogde in iets de minste te zijn, wedijverde hij met hen in vlugheid en behendigheid. Een hunner heette Bob Fagin, een naam die in het geheugen bleef hangen en daaruit naderhand, onder het zamenstellen van *Olivier Twist*, te voorschijn sprong. Nooit liet hij dien knapen blijken wat er omging in zijne ziel, en alleen aan zijne terughouding konden zij bespeuren dat zij niet in alle opzigten zijns gelijken waren. Van mishandeling was geen spraak. Integendeel, zij beschermden hem zoo veel zij konden, en als hij door een aanval van kortademigheid geteisterd werd, gelijk nu en dan gebeurde, - zoodat hij wegkromp van pijn en men voor hem in een hoek van het kantoortje een bed van vodden

spreiden moest, - was Bob Fagin steeds bij de hand om hem te verplegen. Maar voor het overige, welke omgang! Welke kloof tusschen het morsig verblijf waarin hij zijn arbeid (en welke arbeid!) verrigtte, en de voorstellingen die hij onder het lezen in Fielding en Goldsmith zich weleer van zijne toekomst gevormd had: dat hij een welopgevoed en welonderwezen man zou worden, die zich door zijne talenten eene eereplaats veroverde in de maatschappij! Was er dan, vroeg hij van den morgen tot den avond zich af, niemand die zich zijner aantrok, hem, den schranderen, begaafden, tengeren knaap, even kwetsbaar van gemoed (dit kon men immers weten!) als zwak van gezondheid? Liet de geheele wereld hem aan zichzelf over? Waren verwerping en vernedering zijn onvermijdelijk deel?

Het gevoel van pijn waarmede die vragen gedaan werden door het kind, is, zegt Forster, den man levenslang bijgebleven. Nog toen zijn eigen oudste zoon reeds den leeftijd van twaalf jaren bereikt had, ontbrak hem de moed met dien knaap in de straten te vertoeven welke getuigen waren geweest van het lijden zijner jeugd. Er waren huizen die hij niet aanzien kon, zonder dat zijn gemoed vol bittere herinneringen schoot. Uit sommige magazijnen, sommige fabrieken, steeg een reuk op, die hem niet kon bereiken of hij wendde, tegelijk met het hoofd, ook het hart af. In zijne voorstelling was het, alsof die dagen van het verleden een smet op zijn geheele bestaan wierpen. Op potten met schoensmeer briefjes geplakt; gewedijverd te hebben met Bob Fagin en de zijnen, wie, binnen vijf minuten, de meeste exemplaren afleverde; een tijd te hebben gekend dat een vriend zijns vaders het kantoortje binnentrad, hem eene halve kroon in de hand stopte, en hij daarvoor met eene diepe buiging dankte, - die gedachte was meer dan hij verdragen kon. Zij vervolgde en kwelde hem waar hij ging.

Reeds is spraak geweest van eene erfenis welke een einde maakte aan de gevangenschap des vaders. Zij zou ook aan het zieleleed van den zoon een einde maken, maar niet onmiddellijk. Eerst moest de reeds zoo volle beker nog door een laatsten druppel op nieuw vergald worden. Oneenigheid tusschen den op vrije voeten gestelden vader en den eigenaar der smeer-

fabriek, hadden Charles' ontslag ten gevolge. Mogelijk wel had Dickens Senior het kwalijk genomen dat de werkplaats der knapen in den laatsten tijd zich aan de straat bevonden had, zoodat menigmaal de voorbijgangers voor het venster zamenschoolden en zich verlustigden in het schouwspel der vaardigheid waarmede het eene potje voor, het andere na, kant en klaar van tusschen de vingers der jongens te voorschijn kwam. Er moest een einde komen aan dien toestand, meende de vader; Charles moest naar school. En de moeder? Helaas, zij pleitte voor blijven; poogde eene verzoening met den fabrikant tot stand te brengen; en zou het slechts natuurlijk gevonden hebben, zoo haar kind den volgenden dag op nieuw aan den arbeid was getogen!

Menigeen zal van oordeel zijn dat John Forster aan de nagedachtenis van zijn vriend eene slechte dienst bewezen heeft, door op die wijze zijne ouders aan de kaak te stellen. Doch men houde in het oog dat Forster slechts publiek heeft gemaakt hetgeen hem, door Dickens zelf, ten behoeve eener toekomstige levensbeschrijving meestal woordelijk medegedeeld of in de pen gegeven werd. Dit is de schaduwzijde dezer biografie. Micawber geschapen te hebben, en daarna uit het graf, bij monde van een derde, de wereld toe te roepen: 'Ziedaar de beelden van mijn vader; mijn moeder was naar rato!' - niemand, die zuiver gevoelt, kan zulk eene handelwijze goedkeuren. Zij verdient te meer berisping, omdat de verwaarloozing zelf aan welke Charles in zijne jongensjaren ten prooi is geweest hem eene mijn opende, wier opbrengst op later leeftijd hem honderdvoudig schadeloos heeft gesteld. Het neemt echter niet weg, dat het publiek aan de gepleegde onbescheidenheid een belangrijk hoofdstuk uit de levensgeschiedenis van een beroemd schrijver dankt.

1872.

Gustave Droz.

Babolain, par Gustave Droz. Paris, 1872. Quatrième édition.

Dit nieuwe boek van den gevierden schrijver van *Monsieur, Madame et Bébé*, - of zijn drie en vijftig uitgaven in niet meer dan een vier- of vijftal jaren nog te weinig om een auteur aanspraak op den titel van gevierd te geven? - dit boek is de analyse van een zielsgebrek dat slechts bij uitzondering door romanschrijvers in beeld gebragt en tot thema zal gekozen worden: de verlegenheid Sedert dit geschreven werd zijn van *Monsieur, Madame et Bébé* nogmaals vijftig nieuwe drukken verschenen..

Hartroerend van het begin af, wordt de geschiedenis van Babolain, naarmate men het einde nadert, meer en meer eene tragedie; en dat dit treurspel door den schrijver gegoten is in den vorm eener eigen levensbeschrijving van den held, vermindert het pathetische van den toestand niet. Toch en in weerwil daarvan herinnert dit huiselijk en persoonlijk drama, bestemd deernis te wekken en tranen te doen storten, aan niets zoo zeer als aan het vrolijk refrein van den engelschen liedjeszanger:

You've no conception what it is, to be a bashful man!

Van waar die niet bedoelde indruk? Dat gemist effect? De schrijver heeft geen moeite gespaard u de ziekelijke aandoe-

ning, welke hij zich tot voorwerp van studie koos, van alle kanten te doen betasten en bezien. Zijn boek is niet slechts het epos der bedeesdheid, het is tevens het fysiologisch kabinet van dien karaktertrek. Zelfs zijn de kleine en fijne trekken, de zachte schakeringen, de spelingen van het halfdonker, overvloediger door hem aangebragt dan de sterke lichtcontrasten of de breede penseelstreken. Zijne studie is volledig tot op de grenzen van het minutieuse. Menig hoogleeraar in de zielkunde zou het verschijnsel der timiditeit niet onder zoo vele gezigtspunten weten te brengen, als deze ongeleerde romanschrijver gedaan heeft. De bedeesde knaap, de bedeesde jongeling, de bedeesde vriend, minnaar, vader, grootvader, - in *Babolain* ontbreekt geen dier vormen.

Toch kan men de lektuur van het boek niet zonder verwondering aanvangen, niet zonder inspanning en ongeduld voortzetten, niet zonder geeuwen ten einde brengen.

De meester in het ditmaal door Gustave Droz beproefd genre - Balzac - pleegde het anders aan te leggen. Zijn *Père Goriot*, waaraan *Babolain* nu en dan denken doet, evenals aan *l'Infâme* van Edmond About, is óók een stumpert, een onbegrepene, een martelaar; maar hij is het niet van meet af. Bij zijn optreden vertoont Goriot het beeld van den naar geest en ligchaam welvarenden winkelier, die zijne zaken aan kant deed en zijne dochters uithuwlijkte. Zelfs bezit hij nog uitwendige kracht en schoonheid genoeg om zich het voorwerp der baatzuchtige beleefdheden eener niet al te rijpe weduwe te zien. Eerst langzamerhand verteren misplaatste liefde en zwakheid voor zijne onwaardige kinderen het fortuin en de ziel van den rampzaligen vader.

Grandet, in wien Balzac tegelijk het even- en het tegenbeeld van Molière's gierigaard schetste, wordt van een schraapziek boer een man van groot vermogen. Hij blijft van het begin tot het einde een geboren vrek, maar niet altijd dezelfde vrek. Met elk hoofdstuk treedt zijn hartstogt eene nieuwe fase in, openbaart zich onder andere, telkens aangrijpender vormen, wordt van kleingeestig allengs grootsch en schrikwekkend.

De baron Hulot, uit *la Cousine Bette*, is een wellustig grijsaard en verloochent geen enkele maal dit om strijd afschuwlijk

en belagchelijk karakter. Maar tusschen zijne eerste zwakheid en zijne jongste verdierlijking breidt zich eene geheele Odyssee van avonturen en schelmstukken uit. Hij valt niet slechts, maar men ziet hem vallen; tot hij ten laatste zijne edelaardige vrouw op het hart treedt en in de armen eener afzigtelijk korpulente keukenheldin verdwijnt, door hem tot barones verheven.

In *Babolain* daarentegen heeft de hoofdeigenschap, welke de auteur zich voorgenomen heeft te schilderen, reeds op de eerste bladzijde voor goed hare zetting weg. Wanneer iemand eenmaal van zichzelf gezegd heeft: 'De vrees mij belagchelijk te zullen maken is levenslang mijne groote kwelling geweest'; wanneer hij in één adem, ofschoon hij zich door niets zoozeer als door eene te geringe gedachte van zijn eigen persoon onderscheidt, daarbij heeft gevoegd: 'Een vervaarlijke hoogmoed was de oorzaak van mijn val', - dan kan zijne geschiedenis verder geen belangstelling inboezemen. Gelijk *Babolain* zich in het eerste hoofdstuk aan u vertoont, zoo vertoont hij zich in al de andere, het laatste niet uitgezonderd. Waar en wanneer gij hem ontmoet, steeds deelt hij u mede dat hetgeen gij in hem onmanlijk en laaghartig noemt, integendeel het bewijs levert dat hij zijne zelfzucht nog niet volkomen meester, en hij nog altijd in zeker opzigt de slaaf zijner hoovaardij is.

Uit de teleurstelling welke dit boek hun baarde, zullen sommige lezers afleiden dat de schuld aan het genre ligt. Niettemin behoeft men den eersten roman den besten van Dickens slechts op te slaan, om zich te vergewissen dat het in de plaats stellen eener hebbelijkheid voor een karakter met groote levendigheid van voorstelling bestaanbaar, en alles behalve gedoemd is te vervelen. Het karakter der meeste hoofdpersonen van Dickens lost zich op in een onveranderlijk, telkens terugkerend refrein. Hun spreken is het spreken van een man die den naam heeft origineel te zijn, en vreezen zou beneden de van hem gekoesterde verwachting te blijven, zoo hij voor een keer eene algemeenheid voordroeg. Toch leven die beelden in onze herinnering, en behoeven wij ons de titels der boeken waarin zij geschetst werden slechts te binnen te brengen, om de vroeger aangeknoopte kennis dadelijk vernieuwd te zien.

Evenmin kan de keus der stof aansprakelijk worden gesteld voor het mislukken van *Babolain*. Om nogmaals Balzac te noemen: zijn voorbeeld leert dat geen zwakheid of mismaaktheid der menschelijke ziel zoo kleingeestig is, of zij kan onder de hand eens meesters zich op indrukwekkende wijze beligchamen. Had Balzac de verlegenheid tot onderwerp gekozen, gelijk hij het zoo menigmaal de onbeschaamdheid deed, Babolain zou ons nog iets anders hebben ingeboezemd dan enkel weezin, en in plaats van langwijlig, hadden wij het boek onderhoudend genoemd. De vlugtige lezer moge beweren alleen smaak te vinden in karakters die hem of vertederen, of doen ijzen; alleen toegankelijk te zijn voor hetzij weemoedige, hetzij vrolijke indrukken, - die theorie bezwijkt voor zoo menig hoofdstuk uit *la Comédie humaine*, waar beurtelings het afzigtelijke bewondering afperst, het onwaardige een rang bekommt, het stoffelijke onstoffelijk wordt, het nietige eene beteekenis verkrijgt.

Doch wanneer men, gelijk Gustave Droz gedaan heeft, de lessen van twee meesters dooreen mengt, en voor eene karikatuur de aandacht vraagt waarop alleen eene studie naar het leven regten kan doen gelden, dan spreekt het van zelf dat het doel gemist wordt. Zeer waarschijnlijk is de schrijver van *Babolain* met dit boek meer ingenomen dan met al zijne vorige geschriften te zamen; en wanneer hij om zich heen hoort fluisteren: 'Droz is op, Droz wordt vervelend, langdradig, spitsvindig, gezocht', dan haalt hij ongetwijfeld de schouders omhoog. Maar al streefde hij nog zoo ernstig naar een ernstig wit, dit neemt niet weg dat hij zich vergist heeft; vergist, niet in de keus van het onderwerp, maar in de behandeling.

In zichzelf beschouwd is de verlegenheid eene uitmuntende stof. Eene geheele klasse van personen herkent zich aanstonds in die zwakheid. De eenen zijn zich bewust door hun gebrek aan tegenwoordigheid van geest menige kans op geluk verspeeld, of in de schatting hunner medemenschen zich benadeeld te hebben. De anderen, dat hunne gemaakte flinkheid slechts eene soort van roes is welke zij zich drinken, en waaruit zij ieder oogenblik met schaamte ontwaken kunnen.

De belangwekkendste klasse van bedeesden is die, tot welke Babolain behoort: eene aan het genie grenzende vaardigheid in de wetenschap, gepaard met volslagen ongeschiktheid voor het maatschappelijk leven.

Maar wanneer dit geniale overal naar den achtergrond treedt en wij aanhoudend alleen den sukkel te zien krijgen; al het talent des schrijvers besteed wordt aan het verklaren en schilderen der nederlagen van zijn held; de karakterschets van dezen in eene anatomische les ontaardt, en wij in zijne levensgeschiedenis veeleer een of ander stelsel van den auteur, dan eene wet der natuur zich zien vervullen, - dan laat zelfs die menschkundig gekozen type ons koel. Tenzij - tenzij de geest der satire vaardig over ons wordt, en wij den draak gaan steken met den *pauvre sire* wiens onhandigheid ons verachtelijk zou schijnen, zoo zij niet bij wijlen, tegen de bedoeling des schrijvers, vermakelijk werd.

Alleen die partijen van het boek, welke Droz in de schemering hulde, hebben zeker vermogen tot bekoren overgehouden: zoo eenzijdig en stelselmatig heeft de auteur in dit geschrift zijne nieuwe methode toegepast. Dat over de ware geschiedenis van Esther en haar moeder ten einde toe een sluijer hangt; de verhouding tusschen Valentine en haar man een raadsel blijft; de gedaantewisseling van vriend Timoléon de fantasie des lezers tot gissen lokt, - dit geheimzinnige, waar men hier en daar zeker bondgenootschap tusschen de kerk en den demi-monde ziet doorschemeren, - is het eenige schilderachtige in *Babolain*. De naam van den schrijver deed het publiek storm loopen op den nieuwen roman; doch alleen de valsche schaamte kan beweren gevonden te hebben hetgeen de leeslust zocht.

1872.

Alexandre Dumas Jr.

Alex. Dumas Fils. *L'Homme-Femme*. Paris, 1872. Sixième édition.

Er zijn geschriften waarmede men niet aanstonds weet wat te beginnen. De jonge Dumas schrijft eene brochure over het huwlijk. Hij vangt aan met te verklaren dat zijn boek, - want het gelijkt meer op een boek dan op een vlugschrift, - niet bestemd is door *vrouwen* gelezen te worden. Iets verder zegt hij hetzelfde van de *gelukkige echtgenooten*. Nogmaals iets verder, van de *lagere standen*. Geen lektuur voor het volk, geen lektuur voor de vrouwen in het algemeen, geen lektuur voor die gehuwden welke in het heilighouden van den echt hun hoogste geluk vonden, - voor wie, mag men vragen, is zulk een boek eigenlijk geschreven?

Des auteurs antwoord luidt ongeveer: voor mijzelf, en voor die mannen welke, even als ik, buiten het burgerlijk of kerkelijk huwlijk, gedurende eene reeks van jaren met eene of meer vrouwen gemeenzamen omgang gehouden hebben.

Eene retrospectieve beschouwing derhalve, waarin de tot rijper leeftijd gekomen schrijver, na tot zichzelf ingekeerd te zijn, half en half belijdenis doet van de dwalingen zijner jeugd.

Aan lezers die, sedert hij in 1868 ten behoeve van den herdruk zijner gezamenlijke tooneelspelen eene reeks merkwaardige voorredenen begon te schrijven, Alexandre Dumas Fils uit de verte zijn blijven volgen, kan die inhoudsopgaaf geen

verwondering baren. Dumas heeft zich niet in een klooster begeven, zich niet uit de wereld teruggetrokken. Hij is voor het uitwendige gebleven die hij was. Doch, hoewel bij voortdoring van hetzelfde spreekgestoelte het woord rigtend tot hetzelfde publiek als voorheen, is hij in den vorm eenigzins een kanselredenaar en van beroep een boetvaardige geworden. Bladz. 118 en volgende van *l'Homme-Femme* treft men eene tamelijk uitvoerige theologische verhandeling aan, waarin de schrijver, met bewijsplaatsen uit het Boek Genesis en het Evangelie van Johannes, tegelijk het verhevene en het schriftmatige zijner opvatting van het huwelijk staft. Ook zijn titel heeft een godgeleerden bijmaak. Het *l'Homme-Femme* wil in denzelfden mystieken en metafysischen zin worden opgevat, als het *Homme-Dieu* van sommige kerkvaders of sommige scholastieken, toegepast op den menschgeworden tweeden persoon der Drieëenheid. Bovendien is de hoofdgedachte van zijn geschrift: dat wie in of buiten den echt een minder ideaal najaagt dan het door hem aangeduide, bedrogen uitkomt. Dat hij daarbij zijn uitgangspunt neemt in eene moordgeschiedenis van den dag, is bijzaak. Hij zelf erkent, dit voorval meer als motto aangegrepen, dan als onderwerp gekozen te hebben.

Let men alleen op den toon van het geschrift, dan kost het somtijds moeite aan des schrijvers ernst te gelooven. Wat men hier vindt zijn niet de aantekeningen van een menschevriend, die in de achterbuurten eener groote stad de afzigtelijke gevolgen eener bepaalde ondeugd is gaan bestuderen, maar de menschkundige opmerkingen van een man van de wereld (van zekere wereld vooral), die aan de deur van meer dan één elegante alkoof geluisterd en, hetgeen hij daar mogt opvangen, tot een stelsel van maatschappelijke wijsbegeerte verwerkt heeft.

Die wijsbegeerte is in vele opzichten van hetzelfde gehalte als de zoo even genoemde theologie. Wie in *l'Homme-Femme* eene economische studie over eene der oorzaken van het pauperisme zoekt, - overbevolking - zal zich teleurgesteld zien. Het eenige belangrijke wat de wetenschappelijke waarnemer bij Dumas aantreft, is de pikante beschrijving van sommige uit het leven gegrepen toestanden. En dan nog staan dezen in zulk een naauw

verband met de fransche zeden in het algemeen, en met die van des schrijvers parijsche omgeving in het bijzonder, dat schifting onontbeerlijk is.

De vraag of zulk een boek nut kan stichten, is niet voor een beslissend antwoord vatbaar. De meeste Hollanders zullen *l'Homme-Femme* taaije lektuur noemen; zullen zich beklagen dat er uitdrukkingen in voorkomen die zij maar half, toespelingen die zij in het geheel niet verstaan. Onder de Franschen zelf zal het niet ontbreken aan personen die des schrijvers bevoegdheid in twijfel trekken en, zoo zij hem het dubbelzinnig voorregt gunnen, gemeenzaam bekend te zijn met vrouwen van den tweeden of derden, er tegen opkomen dat hij ooit aan vrouwen van den eersten rang vertrouwen heeft ingeboezemd. In die kringen, stel ik mij voor, wordt over de opregtheid zijner bekeering de schouders opgehaald; of wel, men meesmuilt er om zijn christelijk-apostolischen pathos. Niettemin is het mogelijk dat juist de wijze waarop hij met één sprong zich in het hart van een moeilijk onderwerp plaatste, zijne stem doet doordringen tot een publiek hetwelk door geen andere middelen te boeijen of wakker te schudden is. Dezelfde auteur die, als hij de passie predikt, bij de eenen voor een vos doorgaat, geldt somtijds bij anderen, zoo niet voor een heilige, dan toch voor een weldoener.

Sommige bladzijden trekken aan, onafhankelijk van de bedoeling des geheels. Getuige de satirieke tegenstellingen waarmede de persoon van den hedendaagschen minnaar wordt ingeleid, aan wien sommige gehuwde vrouwen zich wegschenken:

Honderd jaren geleden, of daaromtrent, zou hij een edelman geweest zijn met een rapier op zijde; gezien bij de dames, vriend des konings; even dapper en geestig wanneer hij te Fontenoy den Engelschman aanbiedt, het eerst te schieten, als wanneer hij te Dettingen, onder het regenen der kanonkogels, zich het hoofd laat poederen. Zestig jaren geleden zouden zijne adellijke kwartieren welligt iets te wenschen hebben overgelaten; maar niet zijn herkulische ligchaamsbouw, niet de kracht van den arm waarmede hij Elbe of Beresina kliefde, opdat zijne schoone, bij de thuiskomst, hem niet verwijten zou naar kruid te rieken. Dertig jaren geleden ware hij opgetreden als een zoon des noodlots, aanbiddler van Byron, zoogbroeder van Lara; met bleek gelaat en zwarte haren; teringachtig; smachtend naar eene plaats op het kerk-

hof aan de zijde eener beminde, somtijds even denkbeeldig als zijne kwalen; verzen dichtend te harer eer op eenzame wandelingen; zijne twijfelingen koesterend met dezelfde liefde als een ander zijn geloof, maar steeds in droom of werkelijkheid met Elvire vervuld en, gedragen op een stroom van lindebloesem- en acacia-geuren, haar te gemoet snellend. Heden ten dage neemt men den eersten den besten. Iets dat noch vernuft, noch spieren, noch illusien heeft. Iets dat ruiters heet, en zich in handgalop in het Bosch van Boulogne vertoont. Iets dat societeiten en koffijhuizen bezoekt. Iets dat in eene schilders-werkplaats voor lededop, aan eene speelbank voor croupier, op eene paardemarkt voor makelaar zou kunnen dienen. Iets dat naar patchouli, naar sigaren, naar wijn, en naar den stalbezem riekt. In 's hemels naam! Wij beleven slechte tijden. Beter is er niet.

Even treffend van uitdrukking is de schets van het ligtzinnig meisje, die, jonge vrouw en jonge moeder geworden, dit gedeelte harer levenstaak nu volbragt rekest en voortaan slechts eene vrouw van de wereld wil zijn:

Zij koopt wat haren extra, beschildert zich, kleurt zich, poedert zich, al naar de mode van den tijd, dekolleteert zich, ontbloot zich den rug tot beneden, de schouderbladen, en laat de holte onder haar arm zien. Haar satijnen keurslijf spreidt een disch ten toon, voor welks verzoeking de heilige Antonius bezwijken zou. Het omsluit een kinderlijken spaarpot, waarin de gaande en komende man onkinderlijke blikken en complimenten werpt. Van de laatste wordt geen door haar afgewezen, mits zij gehuld zijn in meer sluijers dan hun voorwerp. Zij weet niets, leest niets, begrijpt niets, en praat over alles mede in kleine ronde volzinnen, die hare bastaard-aanbidders in verrukking brengen, zooals de straatjeugd het wordt gedaan door de rooskleurige luchtballons van den man die met aerostatisch kinderspeelgoed van caoutchouc te koop loopt. Onderwijl is haar zoontje of haar dochtertje uit de handen der min in die van gouverneur of gouvernante overgegaan, het eene bestemd voor het klooster, het andere voor de latijnsche school. Eén uur daags, of één dag in de week, ziet men ze in het salon der moeder verschijnen.

Een ander en zediger tafreel vertoont een bruidspaar, op het raadhuis of in de kerk:

Sla hen opmerkzaam gade. Wie van beiden is op dit oogenblik de meerdere in gehalte? Ontegenzeggelijk de bruid. Wat brengt zij niet ten offer! Wat waagt zij niet! Welke onbekende toekomst gaat zij te gemoet! Van daar die ontroering, dat blozen, die gebeden. De man daarentegen, hij zij landman, werkman, koopman, maarschalk, of minister, ziet op geen anderen

dag zijns levens er zoo lummelachtig uit als heden. Die zwarte rok, die witte das, die herinneringen van den kapperswinkel, welke hem zijns ondanks zijn blijven omzweven!

Ziehier een fragment uit des schrijvers metafysica:

Wereldrijken verkeerden in puin, elke oudere beschaving wordt door eene jongere uitgewischt, de godsdiensten gaan ieder haars weegs. Deze drie groote levenskrachten daarentegen: God, de man, en de vrouw, blijven onveranderlijk in stand. Zij vertegenwoordigen de drie zijden van den eeuwigden triangel. De vrijdenkers willen den man en de vrouw beiden tegen God keeren. Nutteloos pogen! De priesters keeren God en de vrouw tegen den man; hetgeen den toestand van zedelijke minderheid verklaart, waartoe deze zich heden ten dage veroordeeld ziet. Het een zoo min als het ander beantwoordt aan de hoogere wet der natuur. In plaats dat de man en de vrouw zich tegen God verbinden, wat ten eeuwigden dage eene hersenschim zal blijven; in plaats dat God en de vrouw zich verbinden tegen den man, gelijk thans de regel is, moeten God, de man, en de vrouw, onderling verbonden zijn. Heeft die ineensmelting plaats, dan is het vraagstuk der wereldharmonie opgelost. Wat is het huisgezin? de eenheid van twee individuen, man en vrouw, bruidegom en bruid, vader en moeder. Wat de maatschappij? de eenheid der huisgezinnen. De volken-groepen omvademen de maatschappijen, het menschelijk geslacht de volken-groepen, de Godheid het menschelijk geslacht. Er heersche levensverwantschap tusschen de individuen, en de verbroken eenheid tusschen aarde en hemel is hersteld. Dat zij zoo!

Met die harmonische en ideale zamensmelting der wijsbegeerte vormt de werkelijkheid een nogal scherp contrast:

Laat er ons rond voor uitkomen: het paren van man en vrouw geschiedt meestentijds in den blinde. De braafsten geven Gode wat Godes, en den Keizer wat des Keizers is. Zij leggen in handen van een wethouder en van een priester de gelofte af, elkander levenslang lief te hebben en getrouw te blijven, en houden ongeveer dien eed. Als de ossen voor den ploeg begeven zij zich in het gareel, en trekken te zamen, bij regen en bij zonneshijn, door plassen en over boomstronken, het leven voort. Langzaam, met inspanning, zonder gedruisch, klieven zij den bodem, en bekommeren zich zoo min om het zaaisel dat na hen door anderen in de gleuve zal worden uitgestrooid, als om de mate van wasdom dien het bereiken zal. Zij zouden den arbeid voor eene poos wenschen te staken, doch de prikkel van den nood gedooft het niet. Van tijd tot tijd, als zij aan het einde eener voor gekomen zijn, mogen zij eene wijl uitblazen; en een dag rust geldt bij hen voor een dag geluk. Vele deelen instinkt, onkunde, en gewoonte, één deel berusting, tederheid, en geloofsvertrouwen, maken de grondstof van hun

bestaan uit. Uit hen en naar hunne gelijkenis worden andere wezens geboren, en zij sterven zonder te weten wat zij doen, - gelijk zij ter wereld gekomen zijn, geleefd hebben, en aan anderen het levenslicht hebben geschonken. Aldus de groote massa, de armen en de kleinen. Met de rijken en de aanzienlijken is het niet anders gesteld. Alleen staan zij eene sport hooger op de ladder, voeden zich beter, hebben eene minder goede spijsvertering, en behoeven alleen hunne eigen hartstogten, ondeugden, rampen en beproevingen voort te slepen, meestentijds de gevolgen hunner eigen schuld. Dus werkt, voor zoo ver zij met het bloote oog waarneembaar is, de mechaniek der maatschappijen. Het zijn even zoo vele menschelijke kudden, die, als de andere, wriemelen, grazen, blaten, zich vermenigvuldigen, vechten, komen, gaan, en zich vernieuwen, zonder dat één wolk haar drijven staakt, of één druppel water in de beek naar haar oorsprong terugkeert. De ongevoelige Natuur verwaardigt hen met geen blik, en verslindt hen met dezelfde doodelijke kalmte als zij in hun onderhoud voorziet.

Sommige mannen stellen zich voor, dat de ongezeggenheid hunner vrouwen haar oorsprong neemt in eene aangeboren zucht naar onafhankelijkheid. Het tegendeel is waar. Als eene vrouw in opstand komt, dan geschiedt dit niet omdat zij niet dienen wil, maar omdat zij haar meester niet vond:

Zij wil niet buitgemaakt, zij wil overwonnen worden; en daar heeft zij regt op. Is zij de mindere gebleken in een eerlijken en schranderen strijd, dan blijft zij levenslang eene getrouwe en volgzame bondgenoot; gelijk zij levenslang onverschillig en vijandig gestemd blijft, wanneer zij met botheid of onverstand heeft te worstelen. De soort van meerderheid, welke zij in haar man verlangt, is eene meerderheid van karakter, niet van maatschappelijken rang. Zij eischt niet dat hij boven alle andere mannen zal uitsteken, mits hij uitsteke boven haar. Van het oogenblik dat zijzelf zich vrijwillig aan hem onderwerpt, is hij in haar oog geadeld tot wettig aanvoerder. Vandaar dat menig vergeten man eene vurige genegenheid heeft ingeboezemd, terwijl menig beroemde er niet in slaagde zich te doen liefhebben. In elke vrouw schuilt eene Chimène; maar de strijd, waaruit zij haar Cid als overwinnaar wil zien terugkeeren en waarvan zij zelf de prijs is, is die welke hij met *haar* aanbindt. Zij stelt zich zelf hoog genoeg om te meenen dat, wie dien éénen lauwer won, ook bij magte is desgevorderd alle Castilianen en alle Navarrezten der wereld te verslaan.

Doch de reinste, de verhevenste, de vruchtbaarste vereeniging van man en vrouw is die, waarbij de eerste de laatste niet aan zich onderwerpt, maar haar eene plaats in zijn leven af-

staat; de laatste den eersten niet uit zijne natuurlijke baan poogt te dringen, maar hem in die rigting vergezelt:

Dan is de eenheid gemeenschap geworden; is door eene providentiële zamen voeging een twee-eenig wezen ontstaan; kortom een totaal, toegerust met het besef van zijn begin, midden, en einde; juister gezegd, met het besef zijner weder-vereeniging in eene hoogere sfeer, - want de twee-eenheid, van welke ik spreek, is zich van hare oneindigheid bewust. Zij viert de eeuwige bruiloft; zij is opgenomen in de orde der eeuwigheid. Benijdenswaardige en bovenaardsche staat, die alleen nog de wijding van den dood behoeft, om van het menschelijke in het goddelijke over te gaan!

Ik kan slechts herhalen dat deze proeve van stichtelijke lektuur geenszins den doorgaanden toon van het boek vertegenwoordigt. Veeleer is zij daarmede doorgaans in tegenspraak; allermeeft met het: *Tue-la!* der voorlaatste bladzijde. Zelfs moet erkend worden dat het een wonderlijken indruk maakt, de zalvende toespraak tot een denkbeeldig zoon te hooren besluiten met een advies dat meer aan het sprookje van Blaauwbaard, dan aan het Evangelie van Johannes herinnert. Doch een getrouw verslaggever, die dit laatste toegeeft, doet ook het andere opmerken.

1872.

Byron en Shelley.

**Recollections of the last days of Shelley and Byron, by L. J. Trelawny.
London 1858.**

I

Gaan wij eene tweede byzantijnsche periode te gemoet? Worden er geen groote schrijvers meer geboren? Is de tweede helft der 19de eeuw veroordeeld, zich te vergenoegen met het katalogiseren van de namen en werken harer roemrijke zoonen uit de eerste helft?

Mij is een romanlezer bekend die, uit wanhoop over de onvruchtbaarheid onzer jongere tijdgenooten op dat gebied, - intensieve onvruchtbaarheid wordt bedoeld, want de extensieve laat weinig te wenschen over, - dezer dagen met gretigheid aanviel op *La vie de Marianne ou les Aventures de Madame la Comtesse de ****, par *Monsieur de Marivaux*; amsterdamsche uitgaaf van 1756, vier deelen, met plaatjes van Fokke.

Anderen heeft men eensklaps de oogen zien openen voor de verdiensten van Richardson, en hen met liefde zich op *Clarissa Harlowe*, op *Pamela*, op *Sir Charles Grandison* zien werpen. Nog anderen haalden *Willem Leevend* en *Sara Burgerhart* voor den dag. Gezondheid met lepels! riepen zij, doelend op de dikke buiken der terrines waarin die smakelijke spijs weleer werd opgedragen.

Gelukkiger was de greep van den gunstig bekenden vertaler

van *Faust*, Henri Blaze de Bury, die in de *Deux-Mondes* van 1 Oktober 1872 zich in Byron en het byronianisme verdiepte. Hij zou nationaler gebleven zijn, en een beter hoofdstuk der litteratuur-geschiedenis van zijn eigen land geschreven hebben, zoo hij Charles Nodier tot onderwerp gekozen, en in dezen ons den onbaatzuchtigen pleeg vader van Sainte-Beuve en Victor Hugo, van Théophile Gautier en Alfred de Musset geschetst had. Voert ook niet Nodier, even als Byron, even als Shelley, naar de allereerste jaren der eeuw terug, en ligt niet tusschen *les Proscrits* en *les Marionnettes*, zijn eerste en zijn laatste werk, een geheel en voor goed gesloten tijdvak?

Doch Nodier, zal men antwoorden, is als navolger van den Goethe der Werther-periode door Chateaubriand overschaduwde. Niet over de volgelingen van den Duitschen, maar over die van den Engelschen dichter wilde de heer De Bury schrijven; en door het geestig licht, hetwelk hij daarbij op Lamartine doet vallen, geeft hij zijn vaderland in voldoende mate wat zijns vaderlands is. 'Op de Lucifersrol,' zegt hij in zijne verklaring van Lamartine's verhouding tot Byron, 'op de steeds begeerde partij van Satan was door Byron onherroepelijk beslag gelegd; en ofschoon Lamartine wel anders zou gewild hebben, er schoot voor hem geen uitkomst over dan het emplooi van den engel Gabriel te aanvaarden.'

Het opstel in de *Deux-Mondes* wijdt aan de nagedachtenis van Shelley maar enkele bladzijden. Slechts in het voorbijgaan wordt hij de Engelsche Novalis genoemd. Laat ons beproeven dit schemerachtig beeld een weinig bij te teekenen opdat het naast het schitterende van Byron niet te zeer in de lommer kome te staan. Een blik op de twee dichterlijke gestalten, beiden eigenwillige ballingen, beiden in onmin met de groote meerderheid hunner land- en tijdgenooten, beiden door een ontijdigen dood sedert eene halve eeuw van ons gescheiden, gescheiden door de Golf van Spezzia en door de Baai van Missolonghi, is inderdaad hartversterkend.

Toen de kapitein Trelawny in Januarij 1822, een half jaar vóór Shelley's dood, dezen te Piza leerde kennen, zag hij er uit als een knaap. Daags na zijne aankomst repte Trelawny zich naar de familie Williams, die in hetzelfde hotel als de

Shelley's appartementen betrokken had en als een broeder en zuster met hen verkeerde. Te midden van een levendig gesprek werd zijne aandacht afgeleid door het verschijnen van twee groote schitterende oogen, welke van verre de zijne zochten. Mevrouw Williams vermaakte zich met het vreemde der ontmoeting. 'Kom gerust binnen', zeide zij; 'het is onze vriend Trelawny maar, pas van de reis gekomen.' - 'Daar gleeed,' vervolgt Trelawny zijn verhaal, 'blozend als een meisje, een schrale en hoogopgeschoten aankomende jongen fluks de kamer in en stak mij beide handen toe. Hoewel ik moeite had te gelooven dat deze kunsteloze en vrouwelijk-schuchtere gelaatstrekken Shelley toebehoorden, beantwoordde ik zijn handdruk met warmte. Na het wisselen der gebruikelijke groeten nam hij plaats en luisterde naar ons gesprek. Ik was geheel uit het veld geslagen. Kon deze baardeloze knaap met den zachtzinnigen oogopslag, kon hij het monster zijn dat eene geheele wereld den handschoen had toegeworpen? door de voogden des geloofs in den kerkban gedaan, door de pennestreek van een ongenaakbaar lord-kanselier van zijne burgerlijke regten beroofd, door al zijne verwanten uitgeworpen, door de wetgevers onzer letterkunde, ofschoon onderling verdeeld, eenstemmig aangeklaagd als de stichter eener Satanische school? Ik kon het niet gelooven; het moest een grap zijn. Ook zijne kleeding was die van een knaap: een zwart buis en zwarte pantalon, waar hij uitgegroeid scheen, tenzij zijn kleermaker, zooals somtijds gebeurt, hem bij het nemen der maat op onbeschaamde wijze te kort gedaan had. Doch elke twijfel verdween, toen mevrouw Williams en hij zich aan het voorlezen van fragmenten uit de te zamen door hen bewerkte vertaling van Calderon's *Magico Prodigioso* zett'en. 'Waar is hij gebleven?' vroeg ik een oogenblik daarna, hem eensklaps missend. 'Shelley meent gij?' antwoordde mevrouw Williams; 'o die komt en gaat als een geest, niemand weet wanneer of waarheen.'

Hij was op dat oogenblik negen en twintig jaren oud, en zou, voor hij zijn dertigste bereikt had, met zijn vriend Williams, tot besluit van een roekeloos watertogtje, den dood in de golven vinden. Onvermoeid wandelaar, geoefend schutter,

stout ruiter, beminde hij bovenal de zee. Het is eene poëtische gedachte dat, terwijl het water deze aan de elementen zoo na verwante ziel overstelpte, haar omhulsel opging in vuur. Een toskaansche politie-maatregel dier dagen schreef voor, dat, als in ontbinding verkeerende lijken op het strand geworpen werden, men die ter wille der openbare gezondheid te verbranden had. Byron, Leigh Hunt, en Trelawny, woonden de plegtigheid bij. Het hart bleef onverteerd. In een zak van het buis vond men een haastig digtgeslagen exemplaar der verzen van Keats; in een anderen zak een deel treurspelen van Aeschylus. Het stoffelijk overschot werd naar het protestansch kerkhof te Rome overgebracht. De steen draagt tot opschrift: PERCY BYSSHE SHELLEY. COR CORDIUM. NATUS IV AUG. MDCCXCII. OBIIT VIII JUL. MDCCCXXII.

Het fortuin van zijn grootvader Bysshe, dat aanmerkelijk was, is nooit tot hem gekomen. Maar als oudste zoon en erfgenaam van Sir Timothy Shelley, ontving hij na des grootvaders overlijden een jaargeld van zijn vader en kon sedert onafhankelijk leven. In het begin was dit anders. Toen de curatoren der oxfordsche akademie hem zijn *consilium abeundi* gaven, weigerde zijn vader hem elken penning. Na zijn huwlijk met Harriet Westbrook, eene door hem ontvoerde oud-logementhouders dochter, kreeg hij £ 200 in het jaar. Dit was niet veel voor iemand die, ten einde een vriend uit den nood te helpen, eene schuld van £ 1400 aanging. Gedurende de twee en een half jaar die hij, na zijne eerste vrouw te hebben verlaten, met Mary Godwin leefde, had hij het menigmaal spaansch. Kort daarna, toen Harriet zich om het leven had gebracht, viel de uitspraak van den regter die hem wegens zedeloosheid van de voogdijschap zijner twee voorkinderen ontzette. Twee andere, die Mary hem schonk, zouden eerlang in Italie sterven. Zijn eenig overgebleven kind is de tegenwoordige Sir Philip Florence Shelley. Slechts af en toe vertoefde hij sedert zijn tweede huwlijk in Engeland. Eene reis door Frankrijk, eene reis door Zwitserland; daarna een afwisselend verblijf in de hoofdsteden van Italie. Tusschen Maart 1818 en Julij 1822 woonde hij beurtelings te Milaan, te Pisa, te Livorno, te Lucca, te Venetie, te Este, te Rome, te Napels.

Dit zwerven evenwel geschiedde meestentijds om redenen van gezondheid, niet uit zucht tot afzondering. Integendeel vormde zich om de Shelley's, naar mate zij langer in Italie bleven, een zich telkens verder uitbreidende kring van vrienden.

Aan die bijzonderheden ontbreekt één trek, waarin al de overige hunne verklaring vinden. Arbeidzaam zonder wedergade, onberispelijk van zeden, tot overdrijvens toe matig in spijs en drank, een weldoener der armen, een hulpvaardig vriend, een teerhartig vader, een voorbeeldig echtgenoot, was Shelley al vroeg hetgeen men in dien tijd een geboren godloochenaar achtte. Reeds op de propaedeutische school te Eton noemden zijne kameraden hem: *Shelley den Atheïst*; meer evenwel om de hemelbestormende kracht, waarmede hij tegen een gedeelte zijner leermeesters en verdere school-autoriteiten te velde trok, dan omdat hij zich een vijand der openbare godsdienst toonde. Nogtans was de bijnaam eene profetie. Student te Oxford geworden, schreef hij eene buiten den handel gehouden naamlooze brochure: *The Necessity of Atheism*, en zond die aan een groot aantal personen met een begeleidenden brief, waarin hij betuigde de door den ongenoemden schrijver aangevoerde argumenten niet te kunnen wederleggen. Dit had zijne uitdrijving ten gevolge. En alsof die ééne blaam niet genoeg was om hem buiten de toenmalige engelsche zamenleving te doen sluiten, schreef hij achtereenvolgens het fantastisch gedicht *Queen Mab*, schaakte een meisje, trouwde en verliet haar, onderhield bij haar leven betrekkingen met eene andere jonge vrouw, en kreeg den zelfmoord der eerste op zijne rekening. Die opeenstapeling van ongeregtigheden werd in verband gebracht met zijne goddeloosheid, en deze aangeduid als de slechts te vruchtbare bron van gene.

II

Misschien komt het in mindering van Shelley's genie, dat hij zijne denkwijze in het godsdienstige niet voor zich heeft weten te houden. Wie niet voor apostel van een nieuw geloof in de wieg is gelegd, benadeelt slechts zichzelf door tegen het oude strijd te voeren. Bovenal was het kortzigtig, niet te

bevroeden dat het zoogenaamd atheïsme, waarmede hij als jongeling dweept, dien naam alleen verdiende als tegenhanger van een zoo positief geloof als het christelijke der anglikaansche kerk. Shelley's denkwijze, uitgedrukt in zijne poëzie, was zelve louter godsdienst; alleen niet de godsdienst van een christen, maar van een natuurmensch. Vervuld met de hoofdgedachte der fransche omwenteling, wier zegepralen met zijn geboortejaar zamenviel, zag hij, evenals een groot gedeelte zijner tijdgenooten, waaronder reine zielen, reikhalzend naar eene maatschappelijke wedergeboorte der geheele beschaafde wereld uit. Het was eene edelmoedige opwelling, te verlangen dat eene gelijkere verdeeling van het menschelijk geluk voor de ongelijkere van het oude régime in de plaats mogt komen.

Welligt kon op historische gronden worden aangetoond dat de kerkgenootschappen, in de laatste driehonderd jaren, voor de bevordering van dat goede doel te weinig gedaan hadden. Doch in geen geval was het menschkundig te verwachten dat, zoo de volken voortaan het atheïsme omhelsden, zij er daarom beter aan toe zouden zijn. Niet slechts bij zijn leven, ook na zijn dood, is Shelley voor die dwaling naar verdienste gestraft. De groote meerderheid der menschen is voor eene zoo verheven natuurdienst als de door hem bezongene even onverschillig, als voor welke geopenbaarde godsdienst het zij. Tot regt verstand van Shelley's gedichten is eene mate van ontwikkeling noodig, welke nimmer het deel der menigte kan zijn en ook niet behoeft te zijn. De poëzie van het christendom is oneindig populairer dan de zijne. Al stonden beiden gelijk, er bestaat voor de wereldgezindheid, welke in alle standen der maatschappij den toon geeft, geen enkele reden om aan een idealisme, als door Shelley gepredikt wordt, de voorkeur te geven. Wat kan het hun, die alleen naar een rustig en genoegelijk leven, naar de vervulling hunner aardische wenschen vragen, wat kan het hun schelen, of men hen met den eenen dan met den anderen vorm van aanbidding lastig valt? Beide eerediensten schijnen hun even vervelend toe; beiden hebben zich hunnerzijds, wanneer heerschende neigingen er te zeer door gedwarsboomd worden, voor te bereiden op minachting en haat.

Dat hij den schijn niet heeft weten te mijden alsof zijn breken met de gevestigde kerk slechts een voorwendsel was om den apostel des vleesches te kunnen spelen, is eene andere fout van Shelley geweest. Zijne eerste vrouw, die welke hij aan het ouderlijke huis heet ontvoerd te hebben, was in geen enkel opzigt hem waardig. Niet hij schaakte haar zoo zeer, als zij hem; en zoo haar noodlottig uiteinde is kunnen voorgesteld worden als eene vrucht van zijn omgang, er is reden om te vermoeden dat de omgang met andere mannen, ook toen zij moeder van twee kinderen was, haar krachtig aantrok. Ten aanzien zijner tweede vrouw had hij zich niet alleen niets te verwijten, doch de begaafde Mary Godwin was zelve opgegroeid in de meening dat het huwelijk eene konventionele instelling is, te eerbiedigen wanneer de omstandigheden het medebrengen, doch voor het overige ondergeschikt aan de onzichtbare banden van liefde en trouw. Ook zij leefde met hare gedachten in eene ideale wereld, en hare vereeniging met Shelley was als het paren van twee gelijkgestemde zielen. Geen ander dichter heeft ooit op minder aardsehen toon dan hij de liefde bezongen; geen ander in de levensgezellin zijner keus eene reiner vrouw gevonden. Doch wat baatte hun dit voorregt? Tegenover de maatschappelijke wet was hij een echtbreker, zij eene overspeelster. De levende Harriet rees in de oogen van het publiek als de aanklaagster van Mary op. Mary's echtgeluk scheen gekocht voor den prijs van Harriet's wanhoop.

Shelley's lotgevallen zijn een strijd der zamenleving tegen het genie geweest. Zij boezemen uit dien hoofde eene weemoedige belangstelling in, welke met de jaren in dezelfde mate toeneemt als onze gevoeligheid voor fouten als de zijne door den afstand vermindert. Nog eene poos, en wij zullen ons bijna niet meer kunnen voorstellen dat eene geheele maatschappij het de moeite waard heeft geacht, wraak te roepen over de verborgen gedachten en het bijzonder leven van één jongeling; en wanneer daarbij, door de vertraagde kennismaking met zijne werken, achterstallige bewondering voor zijn talent, ontzag voor de grootheid van zijn geest, eerbied voor de verhevenheid van zijn heimwee, en deernis met zijn ontijdig

uiteinde komt, dan scheelt het weinig of wij keeren den vloek van haar welke hem uitwierp, van hem tegen haar. Wee de geveinsde, die duizend ongeregtigheden in haar schoot verbergt, en met gehuicheld misbaar de zonden van één jongen vader aan zijne kinderen bezoekt! Wee de dweepzieke, welke, meenend een Gode welbehagelijk werk te verrigten, een zijner uitverkorenen steenigt! Wee de stompzinnige, wier razen tegen het genie slechts den maatstaf harer eigen middelmatigheid aan de hand doet!

Doch dergelijke strafredenen zijn meer welsprekend dan billijk. Het genie stelt een onredelijken eisch, wanneer het voor zijne luimen een vrijbrief vergt, waarop alleen de in den loop der eeuwen beproefde overlevering regt heeft. Aangeboren vrijheidsliefde doet het ons eene geringe zaak achten, de geheele wereld onderstboven te keeren, opdat één grief hersteld, het goed regt van één bijzonder persoon geëerbiedigd worde. Doch de geschiedenis der omwentelingen is daar om te bewijzen dat wij, door het najagen dier hersenschim, slechts een grooter kwaad in de plaats van het mindere stellen. Willen wij geheel opregt zijn, en onthouden wij ons van toe te geven aan de opwellingen eener misplaatste aandoenlijkheid, dan moeten wij erkennen dat de engelsche zamenleving van het begin dezer eeuw in den persoon van Shelley een vijand getroffen heeft.

In den persoon van Byron deed zij dit niet minder, wiens egoïsme, bij het zedige en naar binnen gekeerde van dat zijns vriends vergeleken, geheel het voorkomen eener oorlogsverklaring had. Een praktisch genie gelijk Napoleon grijpt onder zulke omstandigheden de koe bij de horens, gebruikt de vrijheid als een hefboom, plaatst zichzelf feitelijk aan de spits, en weet de daad der uiterste willekeur en meest onbegrensde eerezucht als eene nationale weldaad te doen begroeten. Doch Byron, te dezen aanzien nog onpraktischer dan Shelley, die voor het minst door verbetering van het stemregt ten platten lande naar eene parlementaire hervorming streefde en tot bevordering van dat doel een gedeelte van zijn jaarlijksch inkomen beschikbaar stelde, Byron had met Shelley eene liefde voor de vrijheid gemeen, die, op de proef gesteld, voor elken staatsgreep gelijk voor elke omwenteling zou teruggedeinsd

zijn. Hij wendde zich dan ook van zijn vaderland af; liet zich met Englands bederf, gelijk hij het noemde, alleen voor zoo ver in als noodig was om *Childe Harold* en *Don Juan* beurtelings te doen schitteren van vernuft en van poëzie; en wijdde zich zelf tot den Perseus eener denkbeeldige Andromeda.

Dit zich overgeven van Byron aan de grieksche zaak heeft op verrassende wijze een leven gekroond en verheerlijkt, hetwelk scheen weg te zinken in losbandigheid en verbittering; heeft getoond, tot welke daden van edelmoedigheid, geestdrift, en belangeloosheid, deze voor het oog der wereld door zelfzucht verteerde ziel in staat was. Geen dichter van den nieuweren tijd heeft in zijn persoon zulk een harmonisch geheel van genie en heldemoed vertoond; van aardsche grootheid en menschelijke goedheid; van zin voor het edele gepaard met vaardigheid in het uitvoeren, als Byron in zijne laatste levensdagen; en het bevreemdt niet te vernemen dat Goethe, die zelf in de wereld zulk eene aanzienlijke plaats vervulde en tot wiens gelijkmatigen geest de afgunst geen toegang had, den jongen held van den griekschen vrijheidsoorlog met bewondering en liefde heeft nagestaard.

Met dat al is die nieuwe kruisvaart slechts een edelaardig misverstand geweest, en een nieuw bewijs dat Byron alleen in het rijk der gedachte en van het gevoel den scepter kon zwaaijen. Het Griekenland zijner hulde is binnen weinige jaren gebleken de parodie van dat der oudheid te zijn. Engeland had geen reden zijn verloren zoon deswege genade te schenken. De natie, die nog in 1864 Denemarken liet verscheuren, zou in 1824 zichzelf niet zijn geweest, zoo zij ter wille van de door Byron aan Griekenland geboden hulp de herinnering van zijn afval had uitgewischt. Byron's opstand tegen zijne landgenooten was te zeer de vrucht van persoonlijke krenking en eigenwilligen wrevel, was een te bloedige slag in het aangezicht der engelsche overlevering, dan dat men het maatschappelijk banvonniss, waardoor hij getroffen werd, alleen aan de werking van onedele hartstogten zou mogen toeschrijven.

III

Er bestaat een dichtstuk van Shelley, waarin hij zich zelf onder den naam van Julian, Byron onder dien van Maddalo, sprekend invoert. Het handelt te Venetie, en loopt over het droevig duistere in de geschiedenis van een jong, rijk, en begaafd vreemdeling, die in het gezelschap eener schoone vrouw eenigen tijd daar vertoefde, en plotseling, ten gevolge van haar ontrouw of hare verkoeling, tot waanzin verviel.

Het is zonsondergang, en uit Maddalo's gondel slaan hij en Julian het verheven schouwspel gade. Julian houdt den blik op de dalende schijf gerigt en ziet, tusschen haar en zijn oog, waar (op een afstand) een klein eiland baadt in het licht, een bouwvallig kasteel zich schuiven, uit welks doorzigtigen torentop kerkkloktoonen ruischen. 'Dat is de vesperbel van het krankzinnigehuis,' merkte Maddalo op; 'zij noodigt de arme celbewoners ten gebede.' En toen Julian antwoordde dat zij bij die uitstortingen des gemoeds niet waarschijnlijk veel baat zouden vinden, ging Maddalo schertsend en berispelend voort: 'Pas op! wie niet zwemmen kan, blijve met de Voorzienigheid op een goeden voet!' Doch eerlang bestierf de glimlach op Maddalo's lippen. De gedachte aan het somber lot der waanzinnigen daarginds overmeesterde hem; het scheen in het licht der naar de kimmren neigende zon hem een zinnebeeld der menschelijke lotsbedeeling in het algemeen:

'And such', he cried, 'is our mortality!
 And this must be the emblem and the sign
 Of what should be eternal and divine;
 And like the black and dreary bell, the soul,
 Hung in an heaven-illumined tower, must toll
 Our thoughts and our desires to meet below
 Round the rent heart, and pray - as madmen do;
 For what? they know not, till the night of death,
 As sunset that strange vision, severeth
 Our memory from itself and us from all
 We sought, and yet were baffled.' -

Eene poos daarna, als de krankzinnige vreemdeling zich aan

het klavier gezet en zijn leed bezongen heeft, laat Maddalo zich de zinrijke spreuk ontvallen:

Most wretched men
Are craddled into poetry by wrong:
They learn in suffering what they teach in song.

In Byron's verzen ontmoet men nergens den persoon van Shelley. Doch dit wil niet zeggen dat Maddalo de vriendschap en vereering van Julian onbeantwoord heeft gelaten. In *Manfred*, in den derden canto van *Childe Harold*, beiden geschreven in Zwitserland, waar aan den oever van het Meer van Genève de eerste kennismaking der twee dichterlijke ballingen plaats had, kunnen met den vinger de regels worden aangewezen waar Byron's geest, onder den invloed van Shelley's omgang en gesprekken, zich tot eene hoogere vlugt verheft. En Byron was het die op Shelley's grafsteen dat: HART DER HARTEN deed beitelen, hetwelk, naar De Bury's opmerking, van eene aandoening getuigt welke alleen Shelley's nagedachtenis in staat was bij een menschehater te wekken, voor wien de verhevenste uitdrukking van menschelijke trouw, onbaatzuchtigheid, en deugd, weleer ter aarde werd besteld met een dooden lievelingshond. Hoog boven de aarde, boven beider vriendschap zelve, zweeft thans de geest der twee vroeggestorvenen, elkanders namen vereeuwigend, elkanders dichterlijke nalatenschap aanvullend. Wat zij uit menschelijke zwakheid misdreven hebben, is te niet gedaan. Hunne werken zijn gebleven. En in den kring dier werken zelf heeft de tijd het kaf van het koren gescheiden. Als eerbiedige handen heden ten dage uit Shelley's poëzie de schoonste bloemen lezen, gaan zij stilzwijgend *Queen Mab* voorbij; en wanneer gij de nagebleven vereerders van

Byron uithoort, dan verneemt gij dat slechts twee meesterstukken, *Childe Harold's* vierde canto en de zestien van *Don Juan*, hem de onsterfelijkheid waarborgen. Van dien schitterenden *Don Juan* vindt men bij Shelley (of het moest zijn in den naam van het vaartuig welks omslaan hem het leven kostte) geen spoor. Maar bij Byron zal men vruchteloos zoeken naar iets wat Shelley's ode aan den najaarsstorm, zijn lied aan den leeuwrik, of, om bij de grootere werken te blijven, het modern treurspel *The Cenci*, het antieke *Prometheus*, den lijkzang *Adonais*, in de schaduw stelt. Byron is rijker dan Shelley, maar zinlijker; Shelley afgetrokkener dan Byron, maar verhevener. Van de *Cenci* kan men met Byron zelf getuigen, dat het Shakespeare tot eer zou hebben verstrekt dit drama vol ontzetting en tederheid geschreven te hebben; doch van *Don Juan* geldt, dat noch de heldedichters der oudheid, noch die van den nieuweren tijd, dit epos hebben voorbereid, en het nevens *Faust* eene geheel eenige schepping is. Getuige zijne hebreeuwsche, heeft Byron melodien afgeluisterd, voor welke Shelley geen oor had; maar als gij dezen uit eene gitaar, ten geschenke gezonden aan eene vriendin, de toonen van woud en wildzang hoort opvangen, dan schijnt het u toe alsof zelfs Byron te geener tijd tot het allerheilige der natuur is doorgedrongen.

IV

Het strookt geheel met den nederlandschen landaard, dat de dichterlijke beweging aan welke Byron en Shelley hun naam geschonken hebben, aanvankelijk door ons volstrekt onopgemerkt is gelaten. Waar Bilderdijk en Van der Palm bloeiden, was voor die twee vreemde planten lucht noch licht. Da Costa, het eerst en het krachtigst, greep Byron aan, doch alleen van zijne Kaïn'szijde en met het doel, hem door de hemelsche harpenaren tot zwijgen te doen brengen. Daarna hadden wij den Zwartten Tijd van Beets, die evenmin tot de kern van Byron's poëzie doordrong en met zekere huivering aan den ingang van *Don Juan* bleef staan. Met Beets en Van Lennep kwam de schaar der anderen, en Byron werd, om

zoo te zeggen, vertaald tegen de klippen aan. Steeds evenwel de oneigenlijke Byron. Om Shelley bekommerde zich niemand; en geruimen tijd was Potgieter de eenige, welke op dien regel eene uitzondering vormde. Een paar jaren geleden werd hij met ingenomenheid vermeld door Ch. Boissevain in eene algemeene beschouwing over poëzie.

Eene satanische dichtschoon, - daarin was niets wat ons volkskarakter kon aantrekken. Evenmin in de personen, door welke die school gesticht heette te zijn. Niet dat een levensloop als die van Byron en Shelley in Nederland volstrekt ondenkbaar zou moeten heeten. Ook Bilderdijk is balling geweest, heeft zijne wettige vrouw en kinderen verlaten, heeft een jong meisje gevonden dat in vrijen echt met hem wilde leven. Excentriciteit - de eigenschap die anders het meest scheiding maakt tusschen Engelschen en Nederlanders - was hem aangeboren. Het ligchaamsgebrek, hetwelk voor Byron eene bron van zoo groote verbittering is geweest, had Bilderdijk met hem gemeen. Veel nader nog bestonden zij elkander wat onstuimigheid van karakter aangaat. Van der Palm's inborst had meer overeenkomst met de zachtere van Shelley. Hij zou moeite hebben gehad, aan Byron's zijde den Hellespont over te zwemmen; doch Shelley was evenmin bedreven in die kunst en muntte, behalve in het varen en rijden, meest in het schijfschieten uit: dezelfde handgreep waarmede ook Van der Palm, toen hij als dorpspredikant en vrijkorporist de maartensdijksche boeren in den wapenhandel oefende, gemeenzaam bekend moet geweest zijn. Er waren dus, zoo men wil, punten van overeenkomst genoeg; ook al rekent men de tijdsomstandigheden niet mede, de wisselingen op staatkundig gebied, de sterke beweging der gemoederen, het gisten der geheele europesche maatschappij, ten opzichte waarvan alle buitengewone mannen van dien tijd, in alle landen, gelijkstonden.

Doch slaat men de wereld van gedachten gade, waarin de leiders van den nederlandschen geest gedurende het eerste vierde deel der eeuw, in onderscheiding hunner engelsche tijdgenooten, ons verplaatsen, - welk verschil! Te onzent kenmerkt alles zich door terugkeer tot het oude, door een min of meer gewelddadig breken met hetgeen men den tuimelgeest

der fransche omwenteling begint te noemen, door het weder aankweeken dier huiselijke, kerkelijke, gezellige toestanden, waarbuiten de nederlandsche volksaard niet tieren kan. Byron en Shelley daarentegen zetten het revolutie-werk voort en scheppen, ten behoeve der nieuwe aandoeningen welke hunne borst doorstroomen, nieuwe vormen.

Toch is dat plaatselijk onderscheid de voornaamste reden niet waarom een zoo uitnemende dichterlijke arbeid als de hunne, in onze dagen weinig gewaardeerd wordt; maar de algemeene neiging van onzen tijd, in Engeland zoowel als in Nederland, naarmate van het zich vermenigvuldigen en zich vereenvoudigen der middelen van vervoer en verkeer, ook in de litteratuur het familiare voor lief te nemen. Onze leeftijd is even rijk aan hooge poëzie als elke vorige geweest is. Alleen faalt het ons in menig opzigt aan zin voor het verhevene in de letteren, en wat er aan liefde voor het klassieke en degelijke is overgebleven, wordt veelal in beslag genomen door de muziek.

Van der Palm is geen dichter geweest, zal men zeggen, maar een geleerde, een bijbelvertaler, een redenaar, bij voorkeur een kerkredenaar. Wat zal het nageslacht aanvangen met een auteur, die twee honderd leerredenen in het licht zond, aangevuld door salomonische vertoogen en een bijbel voor de jeugd? Bilderdijk heeft driemaal honderd duizend versregels op het geweten, en van gewone stervelingen is het niet te vergen dat zij dien gezwollen stroom, waar de vaste bodem hun telkens begeeft, doorwaden zullen.

Doch welbezien willen die bezwaren met andere woorden zeggen, dat het poëtische ons alleen aantrekt wanneer het ons pasklaar wordt aangeboden, en bij voorkeur in vormen welke aan ons dagelijksch huisraad, onze snuisterijen, onze uitspanningen herinneren. Vandaar dat de halfgoden van een vroeger geslacht, de vaderlandsche niet minder dan de uitheemsche, voor ons alleen nog voortleven in een rijk van nevelen, waar de onsterfelijkheid zamenvloeit met het vergeten zijn.

1872.

Hoewel in de laatste jaren, ook door het voorbeeld van den te vroeg

weggenomen Jaques Perk wiens poëzie zoo veel schoons beloofde, Shelley onder de jongeren te onzent warme vereerders is gaan tellen, missen de nederlandsche letteren tot heden eene monografie over hem. Perk's *Iris*, eene vrije navolging van *The Cloud*, doet van Shelley's talent maar één zijde kennen.

Eene volledige uitgaaf die, behalve de vroegere en de latere gedichten van Shelley, ook de nagelatene en het proza omvat, is in vier deeltjes verschenen bij Chatto en Windus, Londen 1875, in de reeks The Golden Library.

1884.

Théophile Gautier.

I

Den 23sten Oktober 1872 overleed te Neuilly, bij Parijs, Théophile Gautier, dichter, romanschrijver, tooneel- en kunstrecensent. Geboren in 1811, door leeftijd en talent tot het letterkundig zevengesternte der Julij-monarchie behoorend, was hij vijf en dertig jaren lang, onder gestadigen arbeid, de lust zijner lezers.

Geen zijner beroemde gildebroeders heeft zich minder met de staatkunde ingelaten. Na achttien jaren voor De Girardin's *Presse* te hebben gewerkt, kon hij in 1855 overgaan bij den *Moniteur* (later het *Journal Officiel*) en sekretaris van prinses Mathilde worden, zonder dat iemand daarin iets anders zag dan den natuurlijken levensloop van een groot kind, door de fortuin bemind en voor de letteren geschapen.

Dit kinderlijke in Gautier's karakter, hetwelk eene voornamelijk bekoring van zijn arbeid als beoordeelaar uitmaakt, - zeldzame uitzondering op den regel: hij is een kunstregter zonder gal geweest! - vindt men in zijne romans en in zijne verzen niet terug. Een zijner fraaiste gedichten, waarin hij de oude duitsche heilige kunst boven de oude italiaansche stelt, heet *Melancholia*. Aan eene andere groep zijner verzen gaf hij den naam van *Comédie de la Mort*. Kortom, bewonderaar van Shakespeare en van Heine, veel meer dan van de fransche klassieken, - zoo zeer dat hij Voltaire te naauwernood mede-

telde onder de groote schrijvers, - behoorde hij levenslang tot de orde van dichters en kunstenaars van den tegenwoordigen tijd, welke hunne bezieling bij voorkeur uit het midden-eeuwsch leven putten, een afkeer hebben van de renaissance, en zich alleen in de romantiek op hunne plaats gevoelen. In zijne jonge jaren was hij een type van den *poète chevelu*, en onderscheidde zich van *les Jeunes France* niet hierdoor dat hij zich van hen afzonderde, maar, onder hunne vanen dienend, hen voor het lapje hield. 'Aristote et Boileau ont travaillé pour leur temps: s'ils revenaient au monde aujourd'hui, ils feraient probablement l'inverse de ce qu'ils ont fait; ils sont morts et enterrés comme Malbrouk et bien d'autres qui les valent, et dont il n'est plus question; qu'ils dorment comme ils nous font dormir; ce sont des grands hommes, je ne m'y oppose pas. Ils ont pipé les niais de leur époque avec du sucre; ceux de maintenant aiment le poivre: va pour le poivre! Voilà tout le secret des littératures.' Een romanticus, die in 1833, twee en twintig jaren oud, een held van het jonge Frankrijk dus sprekend kon invoeren, stond tegelijk binnen en boven het genre. In den eersten persoon van het meervoud over zich zelf sprekend schetste hij in later jaren aldus zijn eigen beeld uit den tijd van het jaar Dertig: 'Nous menions alors une vie sauvage et truculente, dans cette impasse du Doyenné que le nouveau Louvre a fait disparaître, vêtu d'habits impossibles, les épaules inondées, comme par une crinière de lion, d'une chevelure plus que mérovingienne, et passant la nuit à écrire sur les arches de la rue de Rivoli: *Vive Victor Hugo!* avec l'idée consolante de contrarier les bourgeois matineux.' - Uit Gautier's studie over mevrouw Emile de Girardin, geschreven in 1857.

De romans van Gautier's vroegeren tijd zijn niet weemoedig of somber, zooals een groot gedeelte zijner verzen, maar behooren tot de fysiologische school, door Balzac gesticht. Eén karakter vooral trok daarin de aandacht. Het is dat van een jongeling, stil en zorgvuldig opgevoed, maar naar den inwendigen mensch vroeg verwelkt, geen smaak meer vindend in de genietingen van het leven, vóór zijn tijd geblaseerd. Naar men zegt, schilderde Gautier daarin, met dichterlijke overdrijving, zich zelf. Hij was het kind van rustige ouders; zijn vader, een ambtenaar bij de stedelijke belastingen, leerde hem

latijn; alles scheen te voorspellen dat de zoon, die zich meer door degelijkheid dan door vernuft onderscheidde, de ouderlijke voetstappen drukken zou. Doch in een oogwenk sleepte het parijsche leven hem mede, en al spoedig klaagde de jonge man dat hij al zijne illusien verloren had.

Eén trek hebben Gautier's romans en Gautier's verzen met elkander gemeen: beiden werden bij hun verschijnen het meest gewaardeerd door de schrijvers van beroep, en lieten het groote publiek koel. Terwijl de naam van Victor Hugo op aller lippen was, Balzac om strijd te Venetie en te Petersburg verslonden werd, Musset zich als den troubadour van het jonge Frankrijk zag begroeten, werd Gautier eerst een lieveling der schare nadat hij als feuilletonist en reisbeschrijver was opgetreden. Door den gaanden en komenden man te naauwernood als dichter erkend, hield het jongere geslacht der dichters-zelf hem in hooge waarde en gaat voort dit te doen. Zelfs de jonge fransche dichters worden door hem beziend. Eene van dezen, Louise Siefert, gaf in het begin van 1872 een kleinen bundel *Comédies Romanesques* uit, en spreekt in hare voorrede van 'l'admirable livre des Grottesques' van Théophile Gautier, een boek waarvan Sainte-Beuve reeds in 1844 eene aankondiging schreef.

Als mede-arbeider van *la Presse* behoorde hij tot den kring van Émile de Girardin en Delphine Gay. Te oordeelen naar de innemende wijze waarop hij, twee jaren na haar dood, het beeld van deze schetste, heeft het gemeenzaam verkeer in die woning tot de gelukkigste dagen van zijn leven behoord. 'Mevrouw de Girardin', verhaalt hij, 'had destijds den vollen bloei der schoonheid bereikt. Konden vóór haar huwelijk hare vorstelijke gelaatstreken voor een jong meisje te sprekend, te gebeiteld schijnen, die marmeren waardigheid voegde uitnemend bij de gehuwde vrouw, en was in de zuiverste overeenstemming met hare verheven gestalte en met hetgeen in haar voorkomen den indruk van een standbeeld maakte. Het zwart fluweelen kleed, waarmede zij op hare receptie-avonden zich bij voorkeur tooide, deed regt aan haar hals, hare schouders, hare armen, op wier volmaakte ronding de tijd geen vat had. In de gedichten harer jeugd hoort men haar

op den toon van iemand, wiens mond overvloeit van hetgeen waarmede zijn hart vervuld is, bij wijlen het geluk der schoonheid roemen. Van hare golvende haren sprekend, die de dichters van haar tijd bij een stralend gesternte vergeleken, evenals die der oudheid het de lokken van Berenice gedaan hadden, zegt zij ergens:

Mon front était si fier de sa couronne blonde,
Anneaux d'or et d'argent tant de fois caressés,
Et j'avais tant d'espoir quand j'entrai dans le monde,
Orgueilleuse et les yeux baissés!

Niet uit koketterie weidde zij over het onderwerp uit, maar alleen uit een ingeschapen gevoel van welbehagen in het harmonische. Het was hare schoone ziel een lust, in een schoon ligchaam te huizen.

Het vertrek was van boven tot beneden met zeegroen damast gedrapeerd, welks lichte doorschijnende tint, als die eener nereïdegrot in den fabeltijd, alleen door het onberispelijk blank eener blondine getrotseerd kon worden. De keus dier schakering was niet bij haar het werk van plaagzucht, veel minder van boosaardigheid; doch, zoo vele brunetten in deze groene spelonk verdwaalden, zoovelen van haar geleken, de eenen tanig als eene kwee, de anderen geblakerd als furien.'

Deze plaats geeft een goed denkbeeld van Gautier's proza. Aan het schilderachtige der uitdrukking herkent men keer op keer den schrijver die vóór de pen het penseel hanteerde; aan de fijnheid der scherts den man, bij wien het vernuft over het gemoed heerscht. Zoowel het gevoel als de satire zijn bij hem in kunstige vormen gehuld, en bij schier al zijne beoordeelaars vindt men daarvan, als om te bewijzen dat zijne poëzie te dien aanzien niet van zijn proza verschilt, twee sprekende voorbeelden aangehaald.

Het eene heet *le Pot de Fleurs*, en is bestemd eene teleurstelling tevens te verhelen en in beeld te brengen:

Parfois un enfant trouve une petite graine,
Et tout d'abord, charmé de ses vives couleurs,
Pour la planter, il prend un pot de porcelaine,
Orné de dragons bleus et de bizarres fleurs.

Il s'en va. La racine en coulevres s'allonge,
Sort de terre, fleurit et devient arbrisseau:
Chaque jour, plus avant, son pied chevelu plonge,
Tant qu'il fasse éclater le ventre du vaisseau.

L'enfant revient; surpris, il voit la plante grasse
Sur les débris du pot brandir ses verts poignards,
Il la veut arracher, mais la tige est tenace;
Il s'obstine, et ses doigts s'ensanglantent aux dards.

Ainsi germa l'amour dans mon âme surprise;
Je croyais ne semer qu'une fleur de printemps;
C'est un grand aloès dont la racine brise
Le pot de porcelaine aux dessins éclatants.

II

De andere versregels, waaromtrent allen het eens zijn dat zij zoowel den dichter als zijne kunst kenmerken, vormen den aanhef eener apostrofe aan een jongen tijdgenoot en kunstbroeder die zich in de politiek geworpen, en het karakter van volkstribuun aanvaard had:

Ami, vous avez beau, dans votre austérité,
N'estimer chaque objet que par l'utilité,
Demander tout d'abord à quoi tendent les choses
Et les analyser dans leurs fins et leurs causes;
Vous avez beau vouloir, vers ce pôle commun,
Comme l'aiguille au nord faire tourner chacun;
Il est dans la nature, il est de belles choses,
Des rossignols oisifs, de paresseuses roses,
Des poètes rêveurs et des musiciens
Qui s'inquiètent peu d'être bons citoyens,
Qui vivent au hasard et n'ont d'autre maxime
Sinon que tout est bien, pourvu qu'on ait la rime,
Et que les oiseaux bleus, penchant leurs cols pensifs,
Écoutent le récit de leurs amours naïfs.
Il est de ces esprits qu'une façon de phrase,
Un certain choix de mots tient un jour en extase,
Qui s'enivrent de vers comme d'autres de vin,
Et qui ne trouvent pas que l'art soit creux et vain.
D'autres seront épris de la beauté du monde

Et du rayonnement de la lumière blonde,
 Ils resteront des mois assis devant des fleurs,
 Tâchant de s'imprégner de leurs vives couleurs.
 Un air de tête heureux, une forme de jambe,
 Un reflet qui miroite, une flamme qui flambe,
 Il ne leur faut pas plus pour les faire contents.
 Qu'importent à ceux là les affaires du temps
 Et le grave souci des choses politiques!
 Quand ils ont vu quels plis font vos blanches tuniques
 Et comment sont coupés vos cheveux blonds ou bruns,
 Que leur font vos discours, magnanimes tribuns?
Vos discours sont très beaux, mais j'aime mieux des roses...

Eenmaal aan het bij elkander stellen van losse trekken waarnaar Gautier's dichttrant kan beoordeeld worden, mogen ook een tweetal strofen uit het in 1833 verschenen dichtstuk *Albertus* hier eene plaats vinden. Een ouder vriend en beoordeelaar, die met het dichtertlijk talent van Gautier veel ophad, haalt ze aan ten bewijze dat men ten onregte in dien tijd slechts ooren had voor Alfred de Musset:

Moi, ce fut l'an passé que cette frénésie
 Me vint d'être amoureux - Adieu la poésie!
 - Je n'avais pas assez de temps pour l'employer
 A compasser des mots: - adorer mon idole,
 La parer, admirer sa chevelure folle,
 Mer d'ébène où ma main aimait à se noyer;
 L'entendre respirer, la voir vivre, sourire
 Quand elle souriait, m'enivrer d'elle, lire
 Ses désirs dans ses yeux; sur son front endormi
 Guetter ses rêves, boire à sa bouche de rose
 Son souffle en un baiser, - je ne fis autre chose
 Pendant quatre mois et demi.

Tout ce bonheur n'est plus. - Qui l'aurait dit? nous sommes
 Comme des étrangers l'un pour l'autre; les hommes
 Sont ainsi: - leur toujours ne passe pas six mois. -
 L'amour s'en est allé Dieu sait où. - Ma princesse,
 Comme un beau papillon qui s'enfuit et ne laisse
 Qu'une poussière rouge et bleue au bout des doigts,
 Pour ne plus revenir à déployé son aile,

Ne laissant dans mon coeur, plus que le sien fidèle,
 Que doutes du présent et souvenirs amers.
 - Que voulez-vous? - la vie est une chose étrange;
 En ce temps-là j'aimais, et maintenant j'arrange
 Mes beaux amours en méchants vers.

Het is altijd zeer moeilijk te bepalen welk aandeel in zulke persoonlijke uitboezemingen aan het werkelijk doorleefde, welk ander aan de fantasie toekomt. Het geestige der tegenstelling, de aangename klank der woorden, de kadans van den versregel, zijn elementen welke niet over het hoofd mogen worden gezien; en vaak is hetgeen men u aanbiedt als een teder hartsgeheim, slechts een op het effect berekend verzinsel.

Doch ziehier voor het laatst een gedichtje, *Fatuité* geheeten, waarvan niemand ligt beweren zal dat het de keus tusschen waarheid en verdichting moeilijk maakt. Zijne afrikaansche reis van 1845, verhaalt de biograaf van 1863, had Gautier gestaald tegen alle denkbare vermoeijenissen. Onder den maarschalk Bugeaud, die eene tent, twee paarden, en een soldaat te zijner beschikking had gesteld, maakte hij als vrijwilliger bij den generalen staf den tweeden kabylishen veldtog mede. Van vier makkers, wien hetzelfde voorregt was toegestaan, stierven er drie aan de gevolgen der vermoeijenis of der hitte. Bij zijne terugkomst was hij uitgedost als een Arabier, met fez en burnous. Te Châlons gekomen, besteeg hij de imperiaal der diligence en hield tusschen de knieën eene jonge leeuw in bedwang, door afrikaansche vrienden aan zijne goede zorgen toevertrouwd. Zijn eigen intogt te Parijs was die van een leeuw: verweerd, rossig, en met vonkelende oogen. Die hem toen gekend hebben, in dien gelukkigen zomertijd, vol van de kracht en den overmoed der tweede jeugd, een tot breeden en overvloedigen wasdom gekomen man, met lange teugen het leven inademend, herdenken nog op dit oogenblik met welgevallen zijn levenslustigen aanblik. In plaats van het bovenkleed der gewone stede- en stervelingen, droeg hij in die dagen een purperen overhemd of vest; teekenachtig borstkuras dat weldra eene niet geringer vermaardheid bekwam dan de wonderknop van Balzac's rotting. Een span miniatuur-

paardjes, waardig door Tom Pouce bereden te worden, voerden hem in een lagen coupé, welks bak den grond scheerde, overal rond. De majesteit van den breedgebouwd en meester met de olijfkleurige gelaatstint, scheen hun eene ligte vracht, en zoo vaak zij stilhielden voor de deur eener woning, waande men, hen achter hem de trap te zullen zien opstijgen.

Het was niet het verhevenst, welligt niet eenmaal het gelukkigst oogenblik zijns levens. De door hemzelf gekozen titel duidt in voldoende mate aan, dat hij zich geen hersenschimmen maakte omtrent den minderen rang der stemming waarin hij destijds verkeerde. Maar de verzen zijn fraai, en ademen tot in de volheid hunner klanken het besef der bevredigde eigenliefde:

Je suis jeune, la pourpre en mes veines abonde;
 Mes cheveux sont de jais et mes regards de feu.
 Et sans gravier ni toux, ma poitrine profonde
 Aspire à pleins poumons l'air du ciel, l'air de Dieu.

Aux vents capricieux qui soufflent de Bohême,
 Sans les compter je jette et mes nuits et mes jours,
 Et, parmi les flacons, souvent l'aube au teint blême
 M'a surpris dénouant un masque de velours.

Plus d'une m'a remis la clef d'or de son âme;
 Plus d'une m'a nommé son maître et son vainqueur;
 J'aime, et parfois un ange avec un corps de femme,
 Le soir, descend du ciel pour dormir sur mon coeur.

On sait mon nom, ma vie est heureuse et facile;
 J'ai plusieurs ennemis et quelques envieux;
 Mais l'amitié, chez moi, toujours trouve un asile,
 Et le bonheur d'autrui n'offense pas mes yeux.

III

Niet zijne verzen of zijne romans, zelfs niet zijne schilderachtige kunstbeschouwingen, hebben hem aanvankelijk populair gemaakt, maar zijne reisbeschrijvingen. In alle andere genres bragt hij eene kieskeurigheid in praktijk, en veinsde hij eene koelheid, welke hem van de schare vervreemdden en haar op

een afstand hielden. Dat hij niet werkelijk koel was, is gebleken op den avond dat eene vermaarde aktrice, in een gezelschap van hetwelk hij deel uitmaakte, een gedicht van hem voordroeg, jaren geleden door hem geschreven (*les Vieux de la Vieille* van 1840, bij de aankomst van Napoleon's asch te Parijs) en hij, door de magt der herinneringen overstelpt, zijne aandoening niet bedwingen kon. Maar zijn stelsel luidde, dat een man en dichter zich niet bloot mag geven van de zijde des gevoels, en hij gehouden is, zelfs zijn vernuft te verbergen. 'Evenals een wijsgeer nu en dan mag feestvieren,' zeide hij, 'mag een schrijver somtijds geest hebben, ten einde den geesteloozen te toonen dat hij desverkiezend hun gelijke kan zijn; maar volstrekt noodig is het niet.'

In zijne eerste reisbeschrijving de beste, aan Spanje gewijd (1840), legde hij die terughouding af, en hij is haar blijven afleggen tot in zijne bijschriften voor het onlangs verschenen werk *la Nature chez Elle*, waarvan de Parijsche *Illustration* tal van proefplaten geleverd heeft. Daartusschen liggen eene afrikaansche, eene turksche, eene grieksche, eene lotharingsche, eene belgische reis, allen als met kleuren geschreven. Ook op dit gebied hield hij een stelsel na, maar een dat hem den bijval der groote menigte verzekerde. 'Een schrijver die niet alles weet te zeggen,' beweerde hij; 'wien eene gedachte, al ware zij zoo vreemdsoortig als een uit de lucht gevallen maansteen, onvoorbereid komt verrassen, zoodat hij haar niet behoorlijk onder woorden brengen kan; zulk een schrijver is geen schrijver; het onuitsprekelijke bestaat niet.' Gautier's reisverhalen zijn de praktijk dezer theorie, overgebracht uit de wereld der denkbeelden in die der voorwerpen. Zijne schilderingen van het uitspannel en de zee, van de bergen en de vlakten, van de steden en hare bewoners, van de werken der natuur en der menschelijke hand, geven te zelfder tijd de fysionomie der dingen terug, en verwijlen bij toetsen en tinten waarvoor niemand vóór hem de regte uitdrukking had gevonden. Zijn woordeschat is onuitputtelijk; de moedertaal voor hem eene altijd springende bron van frissche beelden, waarin de kleuren van den regenboog spiegelen. Hem lezend begrijpt men dat een jong auteur, die op zekeren dag zijn raad kwam vragen,

door den meester op den toets werd gesteld met de wedervraag: ‘Behooren onze woordeboeken tot uwe lievelingslektuur?’

Beroemd is in zijn *Voyage d'Espagne* de bladzijde waar hij bij den overtocht der Sierra Morena aantekent hoe het landschap hier eensklaps van europeesch afrikaansch wordt, en de aanblik van bodem en plantegroei den overgang kenmerkt naar eene luchtstreek waar de natuur sterker is dan de mensch en zij zijne hulp ontberen kan: ‘Als een onafzienbaar panorama strekte het schoone rijk van Andalusie zich aan onze voeten uit. Het was dezelfde grootschheid en dezelfde indruk als van de zee; bergketenen, wier toppen de afstand effende, schakelden zich aan elkander met zachte golvingen, als hemelsblauwe watermassa's. Blonde dampen vulden in breede strepen de tusschenruimten aan. Hier en ginds overtoog het zonlicht een meer nabijgelegen rotsblok met eene glinsterende huid, en deed het schitteren van duizend kleuren als de krop van een woudduif. Andere steengroepen, vol kreuken en vouwen, deden aan de stoffen denken waarmede de schilders der oude scholen hunne portretten drapeerden: geel aan de voor-, blaauw aan de achterzijde. Alle voorwerpen baadden zich in den gloed van den vonkelenden dag, die weleer over het aardsch Paradijs moet zijn opgegaan. Als vloeibaar zilver en vloeibaar goud golfde het licht door en over dezen oceaan van bergen, en schoot paljetten van fosforescerend schuim bij het ontmoeten van elken hinderpaal. Het was een grootscher en oneindig schooner schouwspel dan sommige beroemde vergezigten. Het onmetelijke in het licht is van eene nog veel verhevener en verbijsterender orde, dan het onmetelijke in de schaduw.’

Elders is het een gebouw, het Alhambra, hetwelk den reiziger in verrukking brengt en, binnen den omtrek van dat paleis en zijne aanhoorigheden, de weelderige groei van het Zuiden: ‘Uit het midden van een dier marmeren vijvers, welke het marmeren kanaal voeden, breidt een reusachtige en wonderschoone roode oleander, als ware zijn gansche gevaarte één ruiker, zijne vorstekroon uit. Op het tijdstip van mijn bezoek geleek die kroon eene ontploffing van bloemen, het besluit van een vuurwerk uit het planterijk, eene kleu-

repracht en kleurekracht, waarbij het frissche rood der schitterendste rozen bleekzucht werd. Met een vurig verlangen repten zijne bloeiende twijgen zich hemelwaarts, in het reine licht. Zijn edel blad, door de natuur zelf bestemd tot een krans om de slapen van den roem, vonkelde, door den fijnen regen der springfonteynen van elken smet gezuiverd, als smaragden in de zon. Nooit heeft eenig voorwerp zulk een levendig besef van het schoone in mij doen ontwaken, als die oleander in de bijgebouwen van het Alhambra.'

Opmerkelijk is het dat dit talent van schilderen Gautier ook dan niet verliet, wanneer hij, in plaats van een landschap, eene tentoonstelling van schilderijen moest beschrijven. Reeds werd aangestipt dat hij voor een uiterst zachtmoedig recensent doorging. Doch niet zijne soberheid in het berispen was het, welke de vermaardste schilders er prijs op deed stellen door hem beoordeeld te worden. Het was veeleer, dat hij liever dan zich nuttig te maken door op gebreken te wijzen, elke poging tot onderrigten ter zijde stelde, en met geheel zijn voormalig schildershart zich in de meer door hem nageschetste dan beoordeelde voorstelling verplaatste. Bij menigte heeft hij op die wijze aankondigingen van schilderijen geschreven, welke zelf schilderijen zijn; kopijen in woorden, gelijk men ze anders in steendruk maakt of op staal of door toepassing der fotografie, maar met dit onderscheid dat hij, de afbeelding beschrijvend, tegelijk hare gedachte vertolkte. De lust om zijne kunstkritiek in die rigting te sturen werd indertijd voor het eerst bij hem opgewekt door de werken van Eugène Delacroix. Doch hij beperkte zich niet binnen den kring der fransche meesters, zijne landgenooten. Er zijn ook levende hollandsche schilders die zorgvuldig het feuilleton bewaren, waarin Théophile Gautier over hunne te Parijs tentoongestelde proeven gesproken en, zonder hen te kennen, getoond heeft hen te verstaan. Bijzonder goed stonden de beste werken der engelsche schilderschool bij hem aangeschreven, wier gloed en rijkdom van kleuren, bij geestigheid van teekening, hem in sommige opzigten toescheen de fransche school te overtreffen. Over het algemeen waren de Franschen, zoowel in de letteren als in de kunsten, hem niet vrij genoeg, te konventioneel,

te bang om zich aan koud water te branden, en smaakte hij onder het lezen van *Faust*, dien hij om beurten met Heine en Shakespeare ter hand nam, een genot hetwelk te huis, zeide hij, hem niet werd aangeboden.

Of het de zucht is geweest tot iederen prijs eene soortgelijke ader bij zijne eigen landslieden te ontdekken, ook al moest hij te dien einde den stroom des tijds tot voorbij de beroemde fransche schrijvers der 17de eeuw opvaren, dan of hij werkelijk meende bij zijn geliefden naamgenoot Théophile de Viau, bij Saint-Amant, bij Scarron, bij Cyano, en in het gemeen bij de fransche dichters uit den tijd van Lodewijk XIII, nationale eigenschappen aan te treffen welke ten onregte naderhand in het vergeetboek zijn geraakt, - zoo veel is zeker dat de soort van weddenschap, welke hij in het vroegste zijner grootere prozawerken (*les Grottesques*) aanging, in het laatste der grooten (*le Capitaine Fracasse*) glansrijk door hem gewonnen is. Niet dat hij er in slagen mogt het betoog te leveren, dat zijne grotesken (waarmede hij de genoemde dichters der 16de eeuw bedoelde) miskende grootheden waren; maar zegevierend bewees hij dat, zoo één hunner het voorregt had genoten in onze dagen uit de dooden op te staan, niets zoo zeer zijne eigenliefde zou hebben geveleid, als den naam en de gedaante van Théophile Gautier te mogen aannemen. Hetgeen waartoe deze voorvaderen zelf niet in staat zijn geweest, is door hun naneef en vrijwilligen erfgenaam driehonderd jaren later tot stand gebragt.

Niet lang geleden werd, bij het aankondigen van mevrouw Bosboom-Toussaint's *Delftschen Wonderdokter*, door mij met ingenomenheid op *le Capitaine Fracasse* gewezen. Misschien zal Gautier's heengaan, - want hun sterven is voor vele schrijvers eene kans om herlezen of voor het eerst gelezen te worden, - dezen en genen, wien het boek in handen komt, opwekken er kennis mede te maken. Zoo niet, de tijd zal het des ondanks onder de fransche klassieken opnemen, als de volmaakte uitdrukking van een genre hetwelk in de 19de eeuw door schrijvers van alle landen beoefend is, maar door de minsten in het besef, dat ook deze soort van kunst alleen door arbeid verkregen wordt, en eene lange dichterlijke loop-

baan niet te veel is, wil men als laatste en rijpste vrucht zulk een gedenkteeken voortbrengen. Als een andere oleander ontloek in volle bloeikracht deze historische roman uit des schrijvers geliefd tijdvak, te midden van zijn kunstig paleis met de pen.

En hiermede nemen wij afscheid, tot tijd en wijle dat eene volledige uitgaaf van Gautier's geschriften de gelegenheid aanbiedt iets oorspronkelijkers over hem te leveren dan ditmaal het geval kon zijn.

1872.

Rabelais.

Oeuvres de Rabelais. Texte par Louis Moland. Illustrations de Gustave Doré. Paris, 1873.

Niemand kan over Rabelais spreken, of hij behoort van te voren aan te kondigen dat hij weinig of niet citeren zal. De reden waaróm is, met verwijzing naar eene anekdote uit het leven van Sterne, door Sainte-Beuve genoemd: ‘Wanneer men, zelfs in tegenwoordigheid van heeren, want in die van dames is het volstrekt ondoenlijk, overluid een hoofdstuk uit Rabelais zal voorlezen, dan gevoelt men zich steeds te moede als iemand die op een regenachtigen dag een marktplein moet oversteken, waar des morgens verkooping van schapen en runderen gehouden is. Telkens eene schrede regts of eene schrede links, ten einde dit of dat gedenkteeken eener andere dan menschelijke tegenwoordigheid te ontwijken, en niet al te bemodderd den overkant te bereiken. Eene dame verweet eens aan Sterne, dat in zijn *Tristram Shandy* zoo vele onvoegzame tooneelen voorkwamen. ‘Mevrouw,’ antwoordde hij zonder dralen, wijzend naar een driejarig knaapje dat in paradijskostuum over het tapijt rolde, ‘ziedaar mijn boek: even naakt, maar ook even onschuldig.’ Bij Rabelais komt men er zoo gemakkelijk niet af. Het knaapje is bij hem een volwassen man geworden, en niet alleen een man, maar een monnik of een reus. Het heet Gargantua, het heet Pantagruel, het heet Panurge, en gaat voort, niets te verbergen. Van een tot de dames gerigt:

‘Ziedaar, mevrouw!’ kan geen spraak zijn; zelfs onder mannen moet, als men zekere grenzen niet overschrijden wil, gekozen worden.’

De nieuwere kritiek is van meening dat sommige anekdoten uit Rabelais' leven, welke overigens in zich zelf geen aanstoot geven kunnen, louter fabelen zijn en uit eene ernstige biografie voortaan behooren geweerd te blijven.

Hoogleeraar in de geneeskunde aan de hoogeschool te Montpellier, heet het, werd Rabelais door den raad der Universiteit naar den kanselier Duprat gezonden, met het doel de bedreigde belangen der akademie bij dien minister te verdedigen (1530). Te Parijs aangekomen, vroeg hij vruchteloos gehoor. De kanselier kon of wilde hem niet te woord staan. Toen doste hij zich uit in een wonderlijk kostuum: eene lange groene toga, eene armenische muts, eene wijde afhangende broek, een groote inktkoker aan den gordel, een bril vastgemaakt aan de muts. Dus toegetakeld ging hij deftig op en neder wandelen voor de woning van den kanselier. Deze, het gejuich der zaamgevloede menigte vernemend, trad aan het venster en liet, den gewaanden vreemdeling ziende, hem door een bediende vragen wie hij was. Rabelais antwoordde in het fransch: ‘Ik ben kalvevilder.’ Nog nieuwsgieriger geworden, zond de kanselier eene tweede boodschap. Rabelais antwoordde den bediende in het latijn. De kanselier zond een page, die latijn verstond. Rabelais antwoordde in het grieksch. Toen een anderen page, die grieksch verstond. Rabelais antwoordde in het spaansch, daarna in het italiaansch, daarna in het hoogduitsch, daarna in het engelsch, daarna in het hebreuwsch, al naarmate de kanselier hem liet ondervragen. Eindelijk werd hij in persoon bij Duprat toegelaten, en wist hij de zaak der universiteit zoo uitnemend te bepleiten dat de opgetogen kanselier alles toestond wat men van hem verlangde.

Eenige jaren later (1534), op zijne eerste terugreis van Rome, waar hij, verbonden aan het gezantschap van den kardinaal Du Bellay, Paus Clemens VII vele gewaagde geestigheden in het oor gefluisterd had, bevond hij zich te Lyon in eene herberg en was buiten staat zijne vertering te betalen. Het vermaarde ‘quart d'heure de Rabelais’ was aangebroken.

Weder nam hij, ten einde zich uit den nood te helpen, zijne toevlugt tot eene fantastische kleeding, en deed aan alle voorname lyonsche doktoren boodschappen dat een man van het vak, zoo even van eene buitenlandsche reis teruggekeerd, hun mededeeling wenschte te doen van zijne opgedane kundigheden. Voor een talrijk gehoor besprak hij, met nagebootst accent, de moeilijkste geneeskundige vraagstukken en verbaasde allen door zijne geleerdheid. Plotseling neemt hij een gewichtig voorkomen aan, sluit behoedzaam alle deuren, en berigt den aanwezigen dat hij bereid is hun zijn geheim te verklaren. ‘Ziet hier,’ zegt hij, ‘een fijn vergif, dat ik uit Italie heb medegebragt om u van den koning en zijne kinderen af te helpen; ja, dit vergif is bestemd voor den tiran, Frans I, die zijn volk uitzuigt en Frankrijk te gronde rigt!’ Ontsteld zien de omstanders elkander aan, en sluipen zwijgend heen. Niet lang daarna werd de herberg in naam der stedelijke overheid omsingeld, de gewaande gifmenger gearresteerd, onder goed geleide in een draagstoel naar Parijs vervoerd, onder weg, als een staatsmisdadiger van gewigt, best verzorgd, en zelfs op kosten van den Staat uitmuntend onthaald. In de hoofdstad aangekomen, brengt men hem bij den koning, die aanstonds den vrolijken gunsteling van kardinaal Du Bellay herkent, den lyonschen magistraat kwanswijs bedankt voor de getoonde belangstelling in de veiligheid van zijn persoon, en Maître François aan zijne tafel noodigt, waar menig glas op de gezondheid des konings en der goede stad Lyon geledigd werd.

Zeer mogelijk missen al die en dergelijke vertelsels een historischen grondslag. Welligt zijn zij slechts de legendaire vorm waarin de herinnering van een gedeelte van Rabelais' levensloop bewaard gebleven is, die, eerst geestelijke en lang vóór hij pastoor van Meudon werd, gedurende eene reeks van jaren het verworven doktoraat in de medicijnen aanwendde, ten einde des te veiliger strijd te kunnen voeren tegen den stand zelf waarvan hij ten einde toe lid bleef. Dit laatste maakt eene andere anekdote, - dat hij op zijn sterfbed tot de omstanders gezegd zou hebben: ‘Tirez les rideaux, la farce est jouée,’ - hoogst onwaarschijnlijk. Hij was het tegenovergestelde van een huichelaar. Toen hij in later jaren, een achtbaar grijsaard ge-

worden, hoog van gestalte en met eene krachtige stem, eene poos het herdersambt vervulde, kwamen de Parijzenaren met den meesten ernst en in grooten getale 's zondagochtends naar Meudon om hem te hooren prediken.

Dat spreken intusschen van allerlei talen, dat meesterlijk en spelend behandelen van moeilijke onderwerpen, waarvan de sage gewaagt, bewijst genoeg dat de verdichting, op zijn minst genomen, feiten tot grondslag had. Er bestaan van Rabelais' werken zestig uitgaven. Niet slechts zijne landgenooten, ook vreemdelingen hebben hem bestudeerd: in de vorige eeuw waren het Engelschen, thans zijn het Duitschers. Zulk eene onsterfelijkheid wordt alleen door het genie veroverd; en zoo de volksoverlevering in hare onbesuisdheid het kaf met het koren vermengd en op rekening van den grooten geest allerlei grollen gesteld heeft, het buitengewone van dien geest komt er slechts te krachtiger door uit.

Mogelijk ook heeft men die kluchten, zelfs waar zij den stempel van het verzinsel aan het voorhoofd dragen, als even zoo vele populaire pogingen te beschouwen om het genie van Rabelais, het aanzien waarin hij stond, den stand dien hij bekleedde, in overeenstemming te brengen met de uitgelaten tooneelen waarvan *La vie très horrique du grand Gargantua* en het daarop gevolgd leven van Pantagruel overvloeijen. Om rekenschap te geven van den opgang dien dit komisch heldedicht in proza bij zijn verschijnen gemaakt heeft, is het niet genoeg op het verschil der zeden van toen en thans te wijzen. Geen lezer van den tegenwoordigen tijd begrijpt dat de dames, aan het hof van koning Frans I, elkander het boek uit de handen hebben gerukt. Al slaat men den invloed der tijdsomstandigheden, de gisting van het hervormingstijdperk, de aantrekkingskracht eener te voren ongekende meesterschap over de taal, nog zoo hoog aan, er blijft eene kloof gapen tusschen den pastoor en den schrijver. Het volk heeft er niets beters op

weten te vinden, dan aan te nemen dat de buitensporigheden van den laatste verklaard moeten worden uit den vroegeren levensloop van den eerste.

In den vorm parodien van den verdoolden ridderroman der midden-eeuwen, zijn *Gargantua* en *Pantagruel* in den grond eene

alles omvattende satire der europesche maatschappij waarin de schrijver leefde. Alles welbezien schijnen de geheimzinnige namen, cijfers, beelden, waarvan het in beide verhalen wemelt en wier sleutel men zoo dikwijls te vergeefs gezocht heeft, slechts spelingen van een weelderig vernuft geweest te zijn, alleen bestemd den lezer te boeijen door hem van het spoor te brengen. De jongste kommentatoren zijn van oordeel dat Pantagruel's zwerftogten, op reis naar het orakel der *Dive Bouteille*, eene filosofische beteekenis hebben, en de stelling verkondigen dat, bij de onmogelijkheid waarin de mensch verkeert de waarheid te vinden, naar welke hij voorbestemd is te zoeken, de geestdrift van het zingenot het beste deel, en de schuimende beker het getrouwste beeld van een krachtig opbruischend en naar het ideale strevend leven is. Op die wijze zou het duidelijk worden dat Rabelais, te midden van zijn vinnigen strijd tegen de geestelijkheid, nimmer de hoogere opvatting van het menschelijk bestaan, welke ook door de kerk geleerd wordt, uit het oog heeft verloren.

Duidelijker dan de wijsgeerige strekking van *Pantagruel*, is de opvoedkundige van *Gargantua*; in dit opzigt niet beter te vergelijken dan bij den *Émile* van Rousseau. Gargantua is een jonge reus, die aanvankelijk onder de leiding komt van Maître Jobelin, een opvoeder naar het hart der middeleeuwsche scholastiek. Deze propt den jongeling vol dwaze kundigheden, met het gevolg dat Gargantua, in kennis gekomen met een griekschen knaap van twaalf jaren, zich dood schaamde over zijne eigen wanbeschaving en ongemanierdheid: 'Il ne trouva rien à répondre, mais toute sa contenance fut, qu'il se prit à plorer comme une vache et se cachait le visage de son bonnet.' Zijn vader Grandgousier vertrouwt hem daarop aan den onderwijzer Ponocrates, onder wiens leiding Gargantua's opvoeding geheel wordt hervormd. Te midden der onafgebroken reeks van grillige snakerijen, waaruit de geschiedenis is zamengesteld, wordt men eensklaps verrast door het verhaal hoe Ponocrates zijn onbehouwen leerling gewende den dag te besluiten: 'Puis, avecques son précepteur, Gargantua récapitulait brièvement, à la mode des pythagoriques, tout ce qu'il avait lu, vu, su, fait et entendu dans le courant de toute la journée. Après, ils

priaient Dieu le créateur en l'adorant, et ratifiant leur foi envers lui et le glorifiant de sa bonté immense; et, lui rendant grâce de tout le temps passé, se recommandaient à sa divine clémence pour tout l'avenir. Ce fait, entraient en leur repos.' In deze en andere ernstige plaatsen wordt geheel dezelfde natuurlijke godsdienst gepredikt als in de *Confession de foi du Vicaire Savoyard*.

Men kent het tooneel bij Molière, waar Géronte, als zijne dochter Lucinde door Sganarelle van hare sprakeloosheid genezen is en heftig begint uit te varen, hem verzoekt haar weder stom te maken. 'Onmogelijk,' antwoordt Sganarelle; 'alles wat ik voor u doen kan is, *u* van het gehoor te berooven.' Dit is niet de eenige komische trek, dien Molière aan Rabelais ontleend heeft. Zelfs voegt Rabelais, als hij de klucht verhaalt van den man die eene sprakeloze vrouw getrouwd had, er een bij, waarmede Molière verzuimde zijn voordeel te doen. De brave man wenschte vurig dat zijne vrouw van hare kwaal genezen werd. Een geneesheer kwam en sneed haar van de tongriem. Daar werd hare spraakzaamheid zoo buitensporig, dat de man ten tweede male naar den dokter ging, en hem verzocht zijne vrouw weder in haar vorigen staat te brengen. Tot zijne smart moest hij vernemen dat er wel middelen bestonden om de vrouwen te doen spreken, maar niet om haar te doen zwijgen, en alleen de doofheid van den man in zulke gevallen verlichting geven kon: 'remède unique estre surdité du mary contre cestuy interminable parlement de femme.' De man onderwierp zich aan die voorwaarde, liet zich doof maken, en profiteerde van den staat waarin de kunst hem gebragt had om doof te *blijven*, toen de dokter hem om betaling aansprak. 'Je ne ris oncques tant que je fis à ce patelinage,' besluit Rabelais, die in het opmerken en weêrgeven van zulke toestanden een meester was. *Patelinage* is eene zinspeling op de middeneeuwsche klucht van den advocaat Pathelin, die op dezelfde wijze door het 'bê!' roepen van den loozen schaapherder verschalkt wordt.

Op grond dat hij in zijne jongelingsjaren de vriend of althans een goed bekende van Kalvyn geweest is, en meer nog uithoofde zijner gestadige polemiek tegen de roomsche geestelijkheid, wil men Rabelais onder de medestanders van het pro-

testantisme gerekend hebben. Mij komt het voor dat het protestantisme onvoorzigtig handelt, door zulk een bondgenoot op te eischen. Luther en Rabelais waren volle tijdgenooten. Doch zoo lang Dokter Maarten voor een hervormer geldt, moet aan Meester François elke aanspraak op dien naam ontzegd worden. Niet slechts de ernstige ook de levenslustige Luther, de Luther der *Tafelgesprekken*, was een geheel ander man. Het eenige wat men zeggen kan is, dat *Gargantua* en *Pantagruel* dezelfde diensten aan het fransche proza bewezen hebben, als Luther's bijbelvertaling aan het duitsche. Er bestaat een brief van Kalvyn, gedagteekend Oktober 1533, waarin hij *Pantagruel* onder de 'livres obscènes' noemt, welke in dat jaar door de censuur der Sorbonne naar verdienste getroffen werden.

Het nieuwste duitsche geschrift over Rabelais is dat van Dr. Arnstadt (Leipzig 1872), aangekondigd door Dr. A. Réville in de *Deux-Mondes* van 15 Oktober van dat jaar.

De prenten van Gustave Doré verheffen zich ditmaal slechts bij uitzondering boven het middelmatige, doch de fraaije druk van den tekst der fransche prachtuitgave veraangenaamt zeer de lezing..

1872.

Elizabeth Browning.

Aurora Leigh, by Elizabeth Barrett Browning. Leipzig, Bernhard Tauchnitz, 1872.

I

‘In England no one lives by verse that lives’ (*Aurora Leigh*, 3de Boek). Eene soortgelijke overweging zal de duitsche firma Tauchnitz, in wier goedkoope bibliotheek van engelsche schrijvers af en toe een groot aantal zeer sterfelijke boeken werden opgenomen, telkens het oogenblik hebben doen verschuiven dat in hare verzameling ook aan het hoofdwerk der eerste onder de engelsche dichters van den nieuweren tijd eene plaats kon worden afgestaan. Hetzij een gevolg van het karig vloeijen van andere bronnen, hetzij de vrijwillige daad eener te lang uitgestelde hulde, *Aurora Leigh* heeft, vijftien jaren na hare voltooiing, de leipziger persen verlaten en is thans, buiten Engeland en de engelsche kolonien, in alle landen der wereld voor den bekenden matigen prijs te bekomen.

De vereerders van Elizabeth Browning behoeven echter niet te vreezen dat die achteraan komende populariteit (een stadium, hetwelk de verzen van haar echtgenoot nog bereiken moeten) het boek ontheiligen zal. Reeds de versmaat zal te allen tijde de schaar der vlugtige lezers niet alleen, maar ook hen op een afstand blijven houden, die anders vast in den roman genoeg behagen zouden scheppen. Want ofschoon niet

boeiend door verrassingen of een ingewikkelden knoop, *Aurora Leigh* is een in hooge mate romanesk verhaal, zeer verschillend van de alledaagsche liefdes-avonturen uit de laatste of voorlaatste engelsche school. Somwijlen herinnert het zeer in de verte aan het schoone werk eener beroemde engelsche prozaschrijfster: *Jane Eyre* van Charlotte Brontë.

Mevrouw Browning's roman heeft het eigenaardige dat, terwijl zij de heldin hare levensgeschiedenis laat vertellen, - de geschiedenis eener dichteres der 19de eeuw, worstelend met al de hinderpalen welke onze tijd het volbrengen van zulk eene roeping in den weg legt, en meer nog met de uit haar eigen binnenste zich gestadig aan haar opdringende verleiding, het met eene mindere soort van kunst voor lief te nemen, - zij den lezer te zelfder tijd een blik in hare eigen opvatting van dichtkunst en leven, leven en dichtkunst gunt. Uit dit oogpunt heeft men de lotgevallen der denkbeeldige Aurora als de geloofsbelijdenis der schrijfster zelf te beschouwen.

Hoewel de overvloed der belangwekkende détails, die meer dan de gang zelf van het verhaal bewondering wekken, het naschetsen verbiedt, moge niettemin ter wille van één trek eene uitzondering toegelaten worden. Ik bedoel het gelukkig gebruik, door de dichteres van haar veeljarig verblijf in den vreemde gemaakt.

In den gevel der Casa Guidi te Florence werd door het gemeentebestuur in 1863 een steen geplaatst met het opschrift: 'Here wrote and died Elizabeth Barrett Browning, who in her woman's soul united the learning of a sage to the genius of a poet, and created by her song a golden link between Italy and England. To her Florence in gratitude erects this memorial.'

De heldin van den roman is zelf van geboorte eene Italiaansche (uit een engelsch vader) en zet eerst als aankomend meisje den voet in Engeland aan wal. Elizabeth Barrett daarentegen was eene gehuwde vrouw, toen zij tot herstel van gezondheid - want deze krachtige ziel huisde in een tener ligchaam, - hare woonplaats naar Italie overbragt. Doch men behoeft niet te vragen, of die verplaatsing van invloed is geweest op haar oordeel over de engelsche maatschappij. Is onwillekeurig uit *Aurora Leigh* een dusgenaamde sociale roman

gegroeid, de maatschappelijke vraagstukken van den dag (opvoeding, vrouwen-arbeid, leniging van den nood der handwerkslieden) worden er in aangeroerd op eene wijze, waaraan men telkens de heilzame zelfontgoocheling der in eene andere omgeving overgeplante Engelsche herkent. Mevrouw Browning is ten einde toe met hart en ziel aan haar land en haar volk gehecht gebleven. Wat met name hare godsdienstige meeningen betreft, eene synode van anglikaansche bisschoppen zou moeite hebben haar van ketterij te overtuigen. Met dat al is Byron zelf, in zijne laatste levensjaren, waar het op vrije beoordeeling van Engeland en de Engelschen aankomt, niet onafhankelijker geweest dan zij. Hetzij Aurora Leigh den aanblik van het engelsch landschap aan hare kinderlijke herinneringen van het italiaansche toetst, hetzij zij op rijper leeftijd, bij gelegenheid van een bezoek aan Parijs, het fransche volkskarakter met het engelsche vergelijkt, men bewondert om strijd den aan het nationaal vooroordeel met kracht ontwassen geest, den rijkdom van gedachten en beelden, de schoonheid der uitdrukking:

The English have a scornful insular way
 Of calling the French light. The levity
 Is in the judgment only... Is a bullet light,
 That dashes from the gun-mouth, while the eye
 Winks and the heart beats one, to flatten itself
 To a wafer on the white speck on a wall
 A hundred paces off? Even so direct,
 So sternly undivertible of aim,
 Is this French people.

All, idealists
 Too absolute and earnest, with them all
 The idea of a knife cuts real flesh;
 And still, devouring the safe interval
 Which Nature placed between the thought and act
 With those too fiery and impatient souls,
 They treaten conflagrations to the world,
 And rush with most unscrupulous logic on
 Impossible practice. Set your orators
 To blow upon them with loud windy mouths
 Through watchword phrases, jest or sentiment,

Which drive our burly brutal English mobs
 Like so much chaff, whichever way they blow, -
 This light French people will not thus be driven.
 They turn indeed, - but then they turn upon
 Some central pivot of their thought and choice,
 And veer out by the force of holding fast.
 That's hard to understand for Englishmen,
 Unused to abstract questions, and untrained
 To trace the involutions, valve by valve,
 In each orb'd bulb-root of a general truth,
 And mark what subtly fine integument
 Divides opposed compartments. Freedom's self
 Comes concrete to us, to be understood,
 Fixed in feudal form incarnately
 To suit our ways of thought and reverence,
 The special form, with us, being stil the thing.
 With us, I say, thoug I'm of Italy
 By mother's birth and grave, by father's grave
 And memory; let it be; - *a poets' heart*
Can swell to a pair of nationalities,
 However ill-lodged in a woman's breast.

And so I am strong to love this noble France,
 This poet of the nations, who dreams on
 And wails on (while the household goes to wreck)
 For ever, after some ideal good,
 Some equal poise of sex, some unvowed love
 Inviolat, some spontaneous brotherhood,
 Some wealth that leaves none poor and finds none tired,
 Some freedom of the many that respects
 The wisdom of the few. Heroic dreams!
 Sublime, to dream so; natural, to wake;
 And sad, to use such lofty scaffoldings,
 Erected for the building of a church,
 To build instead a brothel or a prison -
 May God save France!

Neem uit die tegenstelling, neêrgeschreven toen de jongste gebeurtenissen in Europa nog in de windselen eener verwijderde toekomst lagen, neem daaruit de aktualiteit weg, ter wille waarvan de aanhaling op den voorgrond werd geplaatst, - er blijft eene scherpte van lijnen, eene zelfbewustheid, eene

meesterschap over, die veeleer aan een athleet onder de beeldhouwers, of een man van gezag onder de wijsgeeren, dan aan eene vrouwehand doet denken.

Even merkwaardig is de schildering der engelsche natuur, waar Aurora, pas uit Italie aangekomen, die bij de toskaansche vergelijkt:

Not a grand nature. Not my chesnut-woods
Of Vallombrosa, cleaving by the spurs
To the precipices. Not my headlong leaps
Of waters, that cry out for joy or fear
In leaping through the palpitating pines,
Like a white soul tossed out to eternity
With thrills of time upon it. Not indeed
My multitudinous mountains, sitting in
The magic circle, with the mutual touch
Electric, panting from their full deep hearts
Beneath the influent heavens, and waiting for
Communion and commission. Italy
Is one thing, England one.

On English ground
You understand the letter, - ere the fall
How Adam lived in a garden. All the fields
Are tied up fast with hedges, nosegay-like;
The hills are crumpled plains, the plains parterres;
The trees, round, woolly, ready to be clipped,
And if you seek for any wilderness
You find, at best, a park. A nature tamed
And grown domestic like a barn-door fowl,
Which does not awe you with its claws and beak,
Nor tempt you to an eyrie too high up,
But which, in cackling, sets you thinking of
Your eggs to-morrow at breakfast, in the pause
Of finer meditation.

Rather say,
A sweet familiar nature, stealing in
As a dog might, or child, to touch your hand
Or pluck your gown, and humbly mind you so
Of presence and affection, excellent
For inner uses, from the things without.

En wat het aantrekkelijkst is, - dezelfde Aurora die bij hare komst in Engeland alleen menselijke hoedanigheden zich in het engelsch landschap ziet weerspiegelen, opent, naar mate zij er langer vertoeft en bij de antipathie van sommigen meer genegenheid van anderen ondervindt, het onbeneveld oog voor schoonheden van hooger orde:

Whoever lives true life, will love true love.
 I learnt to love that England. Very oft,
 Before the day was born, or otherwise
 Trough secret windings of the afternoons,
 I threw my hunters off and plunged myself
 Among the deep hills, as a hunted stag
 Will take the waters, shivering with the fear
 And passion of the course. And when at last
 Escaped, so many a green slope built on slope
 Betwixt me and the enemy's house behind,
 I dared to rest, or wander, in a rest
 Made sweeter for the step upon the grass,
 And view the ground's most gentle dimplement
 (*As if God's finger touched but did not press*
In making England), such an up and down
 Of verdure, - nothing too much up or down,
 A ripple of land; such little hills, the sky
 Can stoop to tenderly and the wheatfields climb;
 Such nooks of valleys lined with orchises,
 Fed full of invisible streams:
 And open pastures where you scarcely tell
 White daisies from white dew, - at intervals
 The mythic oaks and elm-trees standing out,
 Self-poised upon their prodigy of shade, -
 I thought my father's land was worthy too
 Of being my Shakspeare's.

Wie deze plaatsen met aandacht leest en *Aurora Leigh* nog lezen moet, zal voor zijne moeite beloond worden. Mevrouw Browning's verzen zijn met hare denkbeelden als zamengegroeid. Zij beweegt zich in de vormen van haar eigenaardigen dichttrant met meer gemak, waarschijnlijk, dan zij in die van het proza gedaan zou hebben. Gelijk in sommige harer verspreide gedichten het rijm, zoo is hier het rythme in waarheid haar

dienaar. Het verarmt of belemmert haar niet, maar vermeerdert hare zeggenskracht en den rijkdom harer denkbeelden. Niettemin wil zij door wie voor het eerst kennis met haar maakt, aanvankelijk slechts bij gedeelten begrepen worden; en het regte middel om haar goed te leeren verstaan is, het vooraf met sommige fragmenten te beproeven. Heeft men die oefeningen volbragt, dan verbeidt den lezer een edel genot: het schouwspel eener ongemeene vrouw welke, met de geestdrift en de kracht van een man, de verborgenste aandoeningen van het vrouwelijk gemoed ontsluit.

II

Dat poëzie laf is, verzen eene onmanlijke lektuur opleveren, de 19de eeuw iets beters te doen heeft dan te luisteren naar het verouderd gekweel eener gemaakte bezieling, - niemand die het u gaver gewonnen geeft dan mevrouw Browning zelf. 'Liever', laat zij hare Aurora zeggen, 'liever danste ik in kermistinten op de koord, tot de kinderen op den arm der dienstmeisjes hun peperkoek op den grond lieten vallen, dan dragelijke verzen te lijmen, ondragelijk voor den volwassene die handelt en lijdt.' Hare stelling dat alleen doodgeboren poëzie in Engeland haar maker aan een naam kan helpen; niemand daar te lande leven kan van het levend vers; de dichtkunst er knutselwerk moet worden, zal zij een bestaan opleveren, - die stelling bewijst dat men haar met valschen roem niet om den tuin kon leiden, en zij de nietigheid doorgrondde van het argument *ad hominem*: die en die is dan toch dichter of dichteres, en populair.

Maar tevens geloofde zij aan het levend vers; aan zijne bestaanbaarheid, zijne roeping, zijne kracht. Wie hoort verhalen dat zij op haar veertiende jaar den Slag bij Marathon bezong, op haar achttiende eene verhandeling over den menschelijken geest schreef en een treurspel van Aeschylus vertaalde, ontvangt alligt den indruk van een broeikas-vernuft, bestemd bovenal in vormen behagen te scheppen; van eene talentvolle vrouw, maar, zoo al dichteres, dan toch in de eerste plaats eene vereerster van het konventionele.

De gevelsteen in het huis te Florence wederspreekt die onderstelling. De zwakke vrouw die hare jonge meisjesjaren doorbragt uitgestrekt op eene sofa, heeft met de kracht van een man de zaak der italiaansche eenheid omhelsd en aan hare poëzie geen minderen eisch gesteld, dan een baken te worden voor het in zijn strijd voor de onafhankelijkheid beurtelings zegevierend en bezwijkend volk, in welks midden zij haar tweede vaderland vond. In 1848, als Karel Albert door Radetzky geslagen wordt; de zon van den pauselijken hervormer slechts even aan de kimmen verschijnt, om aanstonds en voor goed weder schuil te gaan; in 1848 bukt zij voor de nederlaag, maar bezwijkt niet. Veeleer beschaamt de veerkracht van haar engelsch vers in menig opzigt de italiaansche mismoedigheid, uit kleingeloovigheid geboren.

In 1859, als Frankrijk bij Magenta en Solferino een einde aan de oostenrijksche heerschappij helpt maken, juicht zij mede en gaat in de zegepraal gelijk in de vernedering al de anderen voor. Napoleon III heeft met de hulp, door hem aan Italie geboden, welligt nooit bedoeld den eernaam van bevrijder te veroveren; is welligt nooit ernstig voornemens geweest, ter wille van die verheven zending, den smaad der diplomaten en der gekroonde hoofden te trotseren. Mogelijk zelfs zou Italie, zoo zijne oogmerken geheel zuiver geweest waren, onbekwaam zijn bevonden die vlugt bij te houden. Doch dit is zeker, - en een pas ontvangen doodberigt Het overlijden van Napoleon III, 9 Januarij 1873. zet aan die voorstelling zekere wijding bij, - dat zelfs de minst eierzuchtige een vorst zou wenschen te zijn, alleen om te kunnen uitvoeren wat mevrouw Browning in de daad van den franschen keizer gezien heeft:

The soul of high intent, be it known,
 Can die no more than any soul
 Which God keeps by Him under the throne;
 And this, at whatever interim,
 Shall live, and be consummated
 Into the being of deeds made whole.
 Courage! Courage! happy is he,

Of whom (himself among the dead
 And silent) this word shall be said:
 - That he might have had the world with him,
 But chose to side with suffering men,
 And had the world against him when
 He came to deliver Italy.
 Emperor
 Evermore.

De meeningen zijn omtrent Italië's wedergeboorte niet onverdeeld, en velen vragen zich somtijds af, of in die beweging de tarwe niet verstikt is door het onkruid. Maar het was toch geen geringe zaak voor eene vrouw, haar op te vatten van de verhevenste zijde, met verzaking van kerkelijke kleingeestigheid, alleen bekommerd om het welslagen van hetgeen zij als eene nationale verlossing beschouwde.

Zoo kan men ook zeggen dat in Engeland veel onopregte deernis met het lot der fabriekskinderen is ten toon gespreid, en valsche filanthropen zich van de instelling der havelooze scholen meester gemaakt, alleen om van zichzelf te doen spreken. Hetgeen niet wegneemt dat toen mevrouw Browning, heel uit Rome, haar *Song for the ragged schools of London* naar Engeland zond, en voelbaarder nog toen zij met haar *Cry of the Children* optrad, zij door de kracht van haar woord den stoot gaf aan de behartiging van een nationaal belang. Diep was de indruk, door dit laatste dichtstuk gemaakt:

Do ye hear the children weeping, O my brothers,
 Ere the sorrow comes with years?
 They are leaning their young heads against their mothers,
 And *that* cannot stop their tears.
 The young lambs are bleating in the meadows,
 The young birds are chirping in the nest,
 The young fawns are playing with the shadows,
 The young flowers are blowing toward the west -
 But the young, young children, O my brothers,
 They are weeping bitterly!
 They are weeping in the playtime of the others,
 In the country of the free.

En als de fabriekskinderen reden geven waarom zij niet schreijen, niet gelooven, en evenmin spelen kunnen:

For, all day, the wheels are droning, turning;
 Their wind comes in our faces,
 Till our hearts turn, our heads with pulses burning,
 And the walls turn in their places;
 Turns the sky in the high window blank and reeling,
 Turns the long light that drops adown the wall,
 Turn the black flies that crawl along the ceiling -
 All are turning, all the day, and we with all.
 And all day, the iron wheels are droning,
 And sometimes we could pray,
 'O ye wheels' (breaking out in a mad moaning),
 'Stop! be silent for to-day !'

Zoo te schrijven, stel ik mij voor; beurtelings het gemoed te treffen en geestdrift te wekken; heden moed in te spreken aan een geheel volk; morgen zich tot eene geheele maatschappij te wenden en in naam der weerloozen hulp te vragen van de magtigen; dit te doen met eene meesterschap welke geen tegenspraak duldt, de drogredenen der berekening en van het zelfbelang voor zich uitdrijft, regt op het hart van allen afgaat en in de veroverde vesting haar vaandel plant, - is blijkbaar voor een deel mevrouw Browning's opvatting van de taak der poëzie geweest.

Doch het was haar niet genoeg, zoo deze voor het leven arbeidde, in den zin van op te lossen vraagstukken van den dag. Hooger nog moest de dichtkunst haar wit plaatsen. Tot in het binnenst der tegen zichzelf verdeelde, aan het stof gekluisterde, met blindheid geslagen ziel, die in het vergangelijke den geest niet opmerkt, moest zij doordringen en er eene verlossende kracht worden.

In *Aurora Leigh* strijdt mevrouw Browning voor het beginsel: dat zelfs een leven, aan die hoogste opvatting gewijd, indien deze niet door de liefde gekroond wordt, geen volle bevrediging vindt. Schijnbaar past die voorstelling niet in haar stelsel. Schijnbaar blijft op die wijze nog steeds een gedeelte van het leven, en een groot gedeelte, buiten de poëzie gesloten. Doch zoo bedoelt zij het niet. Het huwelijk van haar held en hare heldin is veeleer het beeld eener overwinning, met de grootste inspanning van krachten en langs den

weg der smartelijkste ondervindingen, door de met de liefde verbonden kunst op de met de liefde verbonden filantropie behaald; en wanneer Aurora hare hand aan den blindgeworden Romney schenkt, komt er eene verbindtenis tot stand, waarbij de minderheid en de hulpbehoevendheid geheel aan de zijde van het praktische, in tegenoverstelling van het poëtische, gevonden worden. Veeleer dan de verheerlijking van een egoïstisch, een averegts aristokratisch kunstenaarsleven, is het boek eene hulde aan de sympathie; en sommige der schoonste plaatsen zijn die, waar de ontwikkelde vrouw voor de gevoelige, het hooggestemd dichterhart voor den drang naar gezelligheid wijkt. Een woord uit de ziel, zoo eenvoudig dat het uit den mond van een kind niet onnatuurlijk klinken zou, maakt soms dieper indruk op Aurora dan de taal der verhevenste wetenschap:

I've known the pregnant thinkers of our time,
 And stood by breathless, hanging on their lips,
 When some chromatic sequence of fine thought
 In learned modulation phrased itself
 To an un conjectured harmony of truth:
 And yet I've been more moved, more raised, I say,
 By a simple word... a broken easy thing
 A three-years infant might at need repeat,
 A look, a sigh, a touch upon the palm,
 Which meant less than 'I love you', than by all
 The full-voiced rhetoric of those master-mouths.

Zoo iets, zal men beweren, zou ook een man kunnen zeggen. Het volgende kan alleen gevloeid zijn uit het hart eener vrouw die, dichteres geprezen, de leegte blijft gevoelen, welke zelfs de door niemand haar betwiste aanspraak op dien naam in het vrouwelijk leven achterlaat:

O my God! thou hast knowledge, only thou,
 How dreary 't is for women to sit still
 On winternights by solitary fires
 And hear the nations praising them far off,
 Too far! ay, praising our quick sense of love,
 Our very heart of passionate womanhood,
 Which could not beat so in the verse without

Being present also in the unknissed lips
 And eyes undried because there's none to ask
 The reason they grew moist.

Waar de dichtkunst zulke diepe wortelen heeft geschoten, - geschoten in de moederaarde zelf, - daar behoeft men niet te vreezen dat zij, opgegroeid tot een aan de wolken reikenden boom, topzwaar worden zal.

III

Mevrouw Browning is de leer der wijsgeeren niet toegedaan, die de menschelijke ziel voor een blad wit papier houden. Zij noemt de ziel een palimpsest, waar de hand van een monnik over die van een profeet heeft heengeschreven; eene half onleesbare gemaakte Apokalypse, onder een exemplaar van *Daphnis en Chloë*. Het nieuwe schrift en het dartele onderwerp beslaan schijnbaar het geheele perkament. Toch bespeurt men hier en daar den op- of neerhaal eener uit de heilige oudheid afkomstige alfa, eener met het gezag der openbaring bekleede omega.

Uit en tot die ingeschapen aandoeningen spreekt de poëzie, en dat spreken verligt den dichter. Voor hem geen reiner weelde of schooner overwinning, dan het alledaagsche 'ja' van een man, het onbeduidend 'neen' eener vrouw, de eerste de beste verwachting van het menschelijk hart, op zulke wijze onder woorden te brengen dat die taal eene ingeving uit hooger sfeer gelijkt, alle vrouwen en alle mannen op aarde er door in het gemoed gegrepen worden, - alsof een afgestorvene opstond uit de dooden en met bovenaardschen gloed in de oogen hemeltaal sprak: - iets gemeenzaams, hetwelk onder het in beeld brengen een goddelijk verheven karakter bekomt.

O life, O poetry,
 - Which means life in life! cognisant of life
 Beyond this blood-beat, passionate for truth
 Beyond these senses! - poetry, my life,
 My eagle, with both grappling feet still hot
 From Zeus's thunder, who hast ravished me
 Away from all the shepherds, sheep, and dogs,

And set me in the Olympian roar and round
 Of luminous faces for a cup-bearer,
 To keep the mouths of all the godheads moist
 For everlasting laughters, - I myself
 Half drunk across the beaker with their eyes!
 How those gods look!

Zulk een Ganymedes is de dichter, op de vleugelen van Jupiter's arend van achter de schapen ten hemel gedragen en tot schenker der Goden benoemd. Maar hij veracht daarom de aarde niet. Zoo er voor dichters in deze overbevolkte wereld nog plaats is, - en die is er, - dan kunnen zij slechts één roeping te vervullen hebben: vertegenwoordigers hunner eeuw te zijn. Niet van de eeuw van keizer Karl, maar van hunne eigene, de van leven trillende, de krijtende, snoevende, tot waanzin voerende, de berekenende, de naar het hoogere smachtende, tusschen de spiegels van wier gezelschapszalen meer hartstogt en een vuriger heldenaard gloeit, dan Roeland en zijne ridders te Roncevaux ten toon gespreid hebben.

Het moderne te schuwen en het antieke aan te roepen; voor de overjas onzer dagen de toga in de plaats te eischen; ter wille van het teekenachtige van gisteren het vernis van heden te verloochenen, is doodelijk voor de kunst en belagchelijk tevens. Koning Arthur in persoon was voor Lady Genoveva geen verrassing, en met de oogen der troubadours gezien bood Camelot een even eentoonig schouwspel aan, als Fleet Street den hedendaagschen dichters doet. Niet teruggedeinsd dus, nooit en voor niets; maar uit den ziedenden lavastroom van het lied de beeldtenis der Eeuw gegoten, en aan haar bonzende polsen, haar ademloos hijgen, haar zwellende borsten, regt gedaan. Met eerbiedige hand zal dan een volgend geslacht het afgietsel betasten en zeggen: 'Dit zijn de bronnen der moedermelk, die wij allen gezogen hebben; die boezem klopt niet meer, misschien, maar doet den onzen kloppen; dus beeldt de levende kunst het ware leven af en bewaart er de herinnering van.'

Het is onwaar, dat het den tegenwoordigen tijd aan poëzie hapert of met name aan het heroïsche. Alle ware helden zijn bovenal menschen, en alle menschen kunnen helden worden. Het zijn alleen de tijdgenooten, die aan de eeuw waarin zij

leven te last leggen bij uitnemendheid ondicterlijk te zijn. De onze wordt door menigee onder de dichters-zelf eene eeuw van lood en tin genoemd, slechts aan de buitenzijde met zilver bestreken; eene eeuw van schuim en vliezen, afgeschept van een rijker verleden; eene eeuw van nieuwe lappen op oude kleederen; een tijd van overgang zonder eigen beteekenis, alleen bestemd door hetgeen na ons komen zal beschaamd gemaakt te worden. Dit is valsch gedacht; en valsche gedachten maken zwakke gedichten. Op een te korten afstand gezien, uit het oogpunt niet der toekomst, maar van het tegenwoordige, wordt elke eeuw verkeerd waargenomen en beoordeeld. Ware Alexander's plan werkelijkheid en de berg Athos het beeld van een kolos geworden, - de landlieden, die hout kwamen sprokkelen in zijn oor, zouden, evenmin als de knabbelende geiten, in den reusachtigen steenklomp eene menschelijke gestalte herkend of menschelijke gelaatstreken ontdekt hebben. Eerst op een afstand van vele uren gaans had de berg zich aan hunne blikken vertoond als een uit de rots gehouwen halfgod. Niet anders ons oordeel over den tijd waarin wij leven. Zijne afmetingen zijn te grootsch, om van nabij omvadend te kunnen worden.

Dichters behoorden altogader dubbelzieners te zijn: met oogen om het nabijgelegene even breed op te vatten alsof zij hun gezigtspunt in de verte genomen hadden, en het ver verwijderde even scherp te onderscheiden alsof zij het met de hand bereiken konden. Wantrouwen wekt de dichter, die voor de heerlijkheid zijner eigen eeuw met blindheid is geslagen; die zijne ziel als in een tafelstoel vijfhonderd jaren terug doet rollen over ophaalbruggen en slotgrachten, niet om ter binnenplaats van het kasteel eene levende hagedis of een levenden kikvorsch, - wat vergeeflijk ware, - maar de hemel weet welken somberen hoofdman te bezingen, half ridder, half schapedief, of weet ik welke wonderschoone kasteleines, half onroerend goed, half koningin, beiden even tintelend van leven als voor het meerendeel de doodgeboren rijmkronijken, aan de verheerlijking van hun doorluchtig skelet gewijd. En geen wonder: de erfenis van den dood is de dood.

Eene stad als Parijs is in zichzelf een gedicht. Gelijk de

venetiaansche zeezwaan op de wateren, zoo drijft Parijs des zomers in het groen. De bloemtuinen liggen er gebakerd tusschen de muren der binnenpleinen, als rijpe kersen in den schoot van lagchende edelvrouwen. De straten zijn wandelwegen, tusschen hoog plantsoen gevat. Nogtans ontbreekt geen enkel magazijn. De winkels zijn als openstaande kassetten, waaruit de juweelen garnituren u tegenschitteren. Te Parijs is de handel kunst, de kunst wijsgeerige bespiegeling. De plooiën in dat zijden kleed, achter glas, verdienen de aandacht van een schilder, even goed en meer nog dan het bronswerk aan de overzijde.

Groot zijn, is sympathie te gevoelen voor al het menschelijke. Ga, en ontdek de bronnen van den Nijl; stijg, en bespied van den top der thessalische bergen de schakeringen van het maanlicht. Zoo gij het zwakheid acht, op een menschelijken molshoop te staren, de lijnen in de handpalm van een ambachtsman, de plooiën in het voorhoofd van een boere-arbeider te tellen, - ontwaak uit uwe dwaling. Uwe voorkeur is allerminst een bewijs van kracht. Van waar dat anatomen en chirurgen, mannen der wetenschap, door hun eerbied voor de natuur en voor het menschelijke, menig dichter beschamen? Dat voor hen niets gemeen of onrein is? Dat eene zeldzame verharding in de bloedvaten, eene in zichzelf voltooide ontwrichting, eene nog niet waargenomen afwijking van den ruggegraat, hen in verrukking brengt, - terwijl door ons, dichters, aan elke ongelijkheid der natuur aanstoot wordt genomen, haar fniezen ons het hoofd doet afwenden, en wij te naauwernood een 'God zegene u!' voor haar ten beste hebben? Doch daarom ook, - want zij is eene Nemesis, - acht zij ons menigmaal geen dieper blik in het geheim harer schoonheid of van hare begeerten waardig, en vergunt ons alleen, als kevers aan een draad, van de rozen naar de leliën te fladderen en met honigzoeten kinderkost ons te generen.

Er is eene natuurlijke en er is eene geestelijke wereld; maar één waarheid doorstroomt beide orden en streeft naar beider vereeniging tot een volmaakten kosmos. Wie in de kunst, de zeden, of de maatschappij, scheiding maakt tusschen die twee, schendt het natuurverband en pleegt doodslag. Geknutsel met

het penseel, verzen zonder waarheid, een leven zonder zin voor het hoogere, averegts omgaan met den medemensch, - het zijn slechts andere openbaringen van dezelfde verkrachting. Waartoe den appel des levens in tweeën gekapt? Zijne volmaakte ronding, ja, voor Venus' hand geschapen, behoort tot een onherroepelijk verleden. Doch geeft acht dat, zonder het geestelijke, het natuurlijke vorm noch beweging; zonder de zinnen, het hoogere schoonheid noch kracht bezit. Zijt gij van zins uwe ziel te blijven verdeelen tusschen het onbestaanbare en het handtastelijke?

Niet alzo de dichter. Tweemaal mensch tegenover eene dubbele wereld, wijkt hij niet van den bodem der natuur, maar strekt de armen uit naar hetgeen boven haar is. Met sterfelijke oogen blik hij op het vergankelijke; tot een onsterfelijk gezichts-orgaan hem door het vergankelijke het onvergankelijke doet heenzien, en hij de werkelijkheid aanschouwt welke wij kwalijk het ideaal noemen. Zij alleen toch is het wezen der dingen. Het ruw en gegroefd gelaat van den angelsaksischen landman verheerlijkt zich allengs voor den dichterlijken waarnemer. Uit de klei ontwikkelt zich voor hem eene Antinoüs-gestalte, even volmaakt van evenredigheden als die welke te Rome prijkt en, met de aantrekkingskracht eener schoonheid, waarvan alleen het bleeke marmer het geheim bezit, u tegensmacht. Zaaft gij den hooger vorm heenschijnen door den lageren? Zoo ja, voltooi uwe waarneming, en gij zult een nog hooger gewaar worden: een engel, even ver den held overtreffend als deze den boer, en met een blik vol bovenaardsche meerderheid hem voor altoos in de schaduw stellend.

De kunst is de werkelijkheid van welke deze wereld de tentoonstelling vertegenwoordigt. Ware dichters en kunstenaars zijn Gods getuigen tot staving der eenheid, ondeelbaarheid, en volkomenheid, van het werk Zijner handen: dat elke bloem in de natuur eene onzichtbare bloem van hooger orde tot aarts-beeldtenis heeft; onbereikbaar, en toch in zoo ver binnen ons bereik dat een zweem van haar geur ons uit de verte somtijds tegemoet wasemt; onbeschrijflijk, en nochtans, hoe gebrekkig het zij, in kleuren, toonen, en dichtmaat, navolgbaar; niet

uit te spreken, maar, als eene taal der ziel, voor luisterende of in aanschouwing verzonken zielen begrijpelijk. 'Dat wonderwerk is door een mensch gewrocht!' luidt de hulde der schare aan het genie. Ten onregte. Het werk bestond, maar was verborgen, en hij *zag* het.

Kon de waarheid der kunst algemeen worden, het uur der wedergeboorte zou voor de wereld aangebroken zijn. De man die, niet op zon- en feestdagen des gemoeds alleen, maar dag aan dag den geest in de stof en het wezen der dingen in hunne beeldspraak voelde trillen, - voor dien zou de aarde vleugelen hebben aangeschoten. Hij zou de vogels eeren, den visch, het rund, den boom, en niet het laatst zijn eigen ligchaam, thans bij hem zoo weinig in aanzien, dat alle steden er voor het uitschot harer dochteren op azen. Azen in zomernachten, als Gods harte volschiet bij de gedachte aan zijne om lijfsгенade smeekeude wereld, tot zoo veel fierder bestaan door Hem geroepen; en de maan, die Hij gelastte op den eersten liefdebond te schijnen, nog wel aan den hemel staat en schittert, maar beschuldigend als een trouwring, overspelige oogen voorgehouden.

Dit zijn de omtrekken der *Ars Poëtica*, door mevrouw Browning door den roman van Aurora Leigh gevlochten, en met opzet gevlochten. Volgens hare eigen woorden in de voorrede heeft zij dit rijpste harer werken niet bestemd tot een kader voor hare fantasie alleen, maar in de eerste plaats tot een voertuig harer innigste overtuiging omtrent Leven en Kunst.

1873.

Bilderdijk.

Mr. W. Bilderdijk's eerste huwelijk, naar zijne briefwisseling met vrouw en dochter (1784-1807), medegedeeld door zijn aangehuwd kleinzoon J.C. Ten Brummeler Andriesse, predikant bij de Hervormde gemeente te Hoorn. Leiden, E.J. Brill, 1873.

I

In de laatste tien of twaalf jaren is omtrent Bilderdijk's verborgen leven allengs zoo veel nieuws aan het licht gebragt, dat het niet mogelijk is over hem te blijven spreken gelijk voorheen. Het ontgoochelingsproces, als men het zoo noemen mag, is afgelopen. Niemand kan langer ontkennen dat Bilderdijk zich aan echtbreuk heeft schuldig gemaakt; zijne eerste vrouw op listige wijze door hem verlaten is; en de tweede, met welke hij nooit wettig verbonden was, hem op het tijdstip der scheiding reeds twee, drie kinderen had geschonken. Men kan daarover denken gelijk men wil, gunstig of ongunstig, streng of toegevend; kan het afkeuren dat nu laatstelijk een aangehuwd kleinzoon, zonder belangstelling te kunnen opwekken voor de grootmoeder, den grootvader, wien hij eigenlijk niet bestaat, om zoo te zeggen den genadeslag is komen toebrengen; kan het veroordeelen dat de heer Van Vloten, in plaats van onze letterkunde te verrijken met een model van strikt onpartijdige levensbeschrijving, uit Ds. Ten Brummeler's onhandige en verjaarde teregtwijzing aan Da Costa, aanleiding

heeft genomen tot het schrijven van een requisitoir. Maar, wat gij tegen *Bilderdijk's Eerste Huwelijk* moogt hebben in te brengen, aan de feiten valt niet te tarnen.

Het ergste is nog dat nu ook de soort van tragische grootheid, welke Bilderdijk's gedachtenis tot hiertoe aan zijne ballingschap ontleende, verdwenen is. Voor het oog der wereld, ja, is hij tegen zijn wil, om politieke redenen, over de grenzen gezet; doch, zoo hij zijne verbanning niet heeft gewenscht, zij is, gelijk het nu bij uittreksel (waarom slechts bij uittreksel?) voor het eerst bekend geworden vonnis van echtscheiding leert, door hem als eene welkome gelegenheid aangegrepen, zijne schuldeischers en zijne vrouw te ontloopen. 'Malitieuze desertie' is het feit, op grond waarvan de amsterdamsche regter in Februarij 1802, overeenkomstig den eisch der verlaten vrouw, moeder van twee kinderen, het huwelijk van Mr. Willem Bilderdijk en Katharina Rebekka Woesthoven ontbonden heeft verklaard. Getrouwheid aan den verdreven vorst is de dekmantel geweest waaronder, martelaar zijner staatkundige overtuiging, maar meer nog van de dwaasheid die hem in 1785 een onberaden echt had doen sluiten, Bilderdijk in 1795 naar Engeland week.

Niemand verbaast zich dat er een fransch werkje bestaat: *les Maîtresses de Goethe*. Niemand heeft zich ooit overdreven voorstellingen gevormd omtrent de ingetogenheid van Chateaubriand. Niemand is onbekend met de uitspattingen van Byron. Dat Shelley ten aanzien zijner eerste vrouw juist zoo gehandeld heeft als Bilderdijk met de zijne, is wereldkundig. Maar geen dier beroemde tijdgenooten is ooit door zijne vereerders als een tweede gekruisigde Messias voorgesteld, toonbeeld van lijden niet-alleen en van geduld, maar ook van matigheid, regtvaardigheid, en godzaligheid. Daarom verbaast het, op het gebied van het huwelijkleven, anders een terrein waarop de nederlandsche dichters schotvrij blijven, omtrent een der eersten en beroemdsten onder hen, van zulke afwijkingen te hooren.

Doch bij die verwondering blijve het dan ook. Mevrouw Bilderdijk, geboren Woesthoven, heeft in hare jeugd er allerliefst uitgezien; en toen zij in 1809, op haar zes en veertigste jaar, hertrouwde, was zij naar het eenparig getuigenis der tijdge-

nooten nog eene knappe vrouw. Maar een engel is zij nooit geweest. Heeft Bilderdijk het niet langer dan tien jaren bij haar kunnen uithouden, de majoor Van Westreenen vroeg reeds genade eer het vierde verstreken was. Nam de majoor uit de hand der aangebedene, tusschentijds door eene erfenis daartoe in staat gesteld, het genadebrood aan, Bilderdijk beproefde ten minste, door lesgeven, in zijn eigen onderhoud te voorzien. Om in den toon harer brieven te blijven: zij was hem even beu, als hij haar, en zou volgens hare eigen pittoreske uitdrukking zich 'geluurd' geacht hebben, indien hij vroeger in het vaderland teruggekomen was, of haar in het buitenland weder bij zich genomen had.

Wat meer is, zijzelf heeft het eerst hem op het denkbeeld gebragt, aan zijne vriendschap en liefde voor jufvrouw Schweickhardt, die hij aanvankelijk slechts als eene dochter meende te beminnen, zich over te geven. Toen zij tot hare bittere droefheid (want zij was beter moeder dan vrouw) in 1813 den tweentwintigjarigen Elius verloor, schreef Bilderdijk aan Mr. Tydeman: 'Dat mijn Elius dood is zult gij weten; zijn moeder zal nu wel tevreden zijn!' Dit was laster. Geoorloofd daarentegen is de onderstelling dat zij over het bezwijken van haar man voor de bekoorlijkheden der kleine Londensche, zich heimelijk verheugd heeft, en nog meer welligt over het bezwijken van het meisje. 'Liever zij dan ik!' moet zij tot zichzelf gezegd hebben, toen de mare der geboorte van het eerste onwettige kind haar bereikte. Dat zij in dien geest gehandeld heeft, wordt door het tijdstip uitgewezen waarop zij den eisch tot scheiding instelde.

In één woord, even gemakkelijk als het valt Bilderdijk van huwlijksschennis te overtuigen, even gereedelijk moet erkend worden dat de minste mannen in zijn geval wenschen zouden, voor een onbepaalden tijd de vennootschap op dien voet voort te zetten. Maakt men van hem een heilige; denkt men uit zijne betuigingen van vroomheid de zelfverblindung weg; neemt men zijne hooggestemde voorstellingen van zielsvereening als maatstaf der werkelijkheid aan; dan laat zijne handelwijze ten aanzien van Katharina Rebekka schier geen andere keus over, dan hem óf voor een evenknie van Tartuffe, óf voor een uit

de nachtschuit gekomen Blaauwbaard te verklaren. Blijft men in de natuur en in de waarheid, dan zijn er geen termen Bilderdijk het beneficie te ontzeggen, Goethe en de anderen over het algemeen zoo ruimschoots toegestaan. Vol schulden en rampzalig getrouwd, ging er te Londen, toen eene bloem van twintig jaren het blonde kopje op zijne borst liet vallen, voor den gekwelden veertiger een nieuwe hemel open; en zoo lang de wereld drogredeuen in overvloed weet te vinden om de misstappen van allerlei onbeduidendheden te vergoëlijken, mag zij niet tot in zijn graf den genialen man vervolgen die, hoe bijbelsch en christelijk overigens, de kracht miste zich naar het voorschrift van den apostel Paulus te regelen: ‘Zijt gij los van eene vrouw, zoek geen vrouw.’

Dit is het gezigtspunt waaruit men de door Dr. Van Vloten's goede zorgen publiek gemaakte, en hem te dien einde door Ds. Ten Brummeler afgestane korrespondentie, te beoordeelen heeft. Eerst echter eene korte beschrijving van het uitwendige des bundels en van zijn algemeen inhoud.

De elegante, licht chocoladekleurde band met vergulde en zwarte stempels, maakt een aangename, ietwat sentimentelen indruk, zoodat na volbrachte lektuur de gedachte aan eene satire rijst. Tegenover den titel schittert in lithografischen kleurdruk het portret der Odilde u tegen, wier bekoorlijkheden, door hare beeldtenis niet beschaamd, als gymnasiast en verslinder der erotische poëzie haars echtgenoots, uwe verbeelding in vlam plagten te zetten. De eerste afdeeling is een voorspel, genaamd: CHLOË EN LISIDOR. Die namen zijn niet aan de briefwisseling ontleend. Met Lisidor wordt de nog niet of naauwlijks gepromoveerde Bilderdijk bedoeld. Chloë is eene ongenoemde leidsche juffer, aan welke hij in zijn studentetijd het hof maakte, doch die, toen hij als jong advokaat in Den Haag jufvrouw Woesthoven leerde kennen, door deze overschaduwde en om harentwil, te naauwernood met ongerepten naam, verlaten werd. Deze eerste afdeeling telt niet meer dan acht brieven, allen van Chloë's hand. Doch ook ditmaal bevestigt het zich, dat in kleine doosjes vaak de kostbaarste zalven bewaard worden. Onder de tweehonderd zeventig andere brieven in den bundel is er niet één, die den 7den van Chloë evenaart.

De tweede afdeeling heet: ODILDE. Bilderdijk heeft daarin aanvankelijk het woord alleen. Het zijn ruim honderd minnebrieven, allen aan jufvrouw Woesthoven gerigt en loopend van den tijd der eerste kennismaking (April 1784) tot de voltrekking des huwlijks in Junij van het volgend jaar. Wie het denkbeeld aan de hand deed deze brieven de proza-brouillons te noemen, waarnaar de verzen in den ‘Odilde’ geheeten dichtbundel indertijd in het net geschreven zijn, zou een prijsje verdienen. Bij eene oppervlakkige inzage schijnen ze alleen waarde te bezitten als stijloefeningen. Aandachtiger beschouwd, leert men er én jufvrouw Woesthoven én haar aanbieder van eene nog te weinig opgemerkte zijde uit kennen.

Dan volgen, uit de jaren 1795 tot 1798, een groot aantal brieven van mevrouw Bilderdijk aan haar man en van haar man aan haar. In dit gedeelte is alles, ook in overdragtelijken zin, proza. Op ruwen toon verwijten de echtelingen elkander nu en dan hunne wederzijdsche tekortkomingen. De minnaar van tien jaren geleden is in de oogen zijner aanbedene een tiran geworden, en daarbij een verkwister. Uit Odilde, wier dichterlijken naam men niet kan uitspreken zonder door den smeltenden uitgang aan iets teders en smachtends te worden herinnerd, is een Pegaasje gegroeid dat met handschoenen wil aangevat worden. Wat uit deze brieven het luidst spreekt is niet zoo zeer een gevoel van wederzijdschen haat of wederzijdsche minachting, als wel van tot antipathie geworden wederzijdsche verzadiging. De man is blijde, tusschen zich en zijne driften niet langer den ijsberg te zien rijzen van een boezem, koel en ongevoelig geworden voor zijne liefkozingen. De vrouw geeft te verstaan dat, onder het vele wat in haar man haar allengs is gaan walgen, zijne ligchamelijke tegenwoordigheid de kroon spant. Voorts wordt in deze afdeeling vaak gesproken over kleine benoedigheden waar zelfs een geboren dichter, als hij voor een onbepaalden tijd uit logeren is, niet buiten kan: kousen, overhemden, flanelletjes. Een lappedeken van onbetaalde rekeningen vormt den getrouwen achtergrond van dit gedeelte der korrespondentie.

De titel: MEVROUW VAN HEUSDEN, aan de derde afdeeling geschonken, is geheel nieuw. Tot hiertoe wist men alleen dat

Bilderdijk zich een afstammeling noemde dier adellijke familie uit den oudgrafelijken tijd; niet, dat hij den naam der Heusden's gebruikt had om daarmede zijn eigen overspel te bedekken. Het koddig-ernstige zijner minnarijen komt daardoor sprekend uit, en men moet hem het regt laten wedervaren te erkennen, dat hij zijn karakter of zijne rol trouw gebleven is. Een gehuwd man, die het ongeluk heeft gehad een jong meisje te verleiden, zal daarop in den regel óf heimelijk roem dragen, óf er zich voor schamen. Bilderdijk niet alzoo. Vijf jaren lang is Katharina Wilhelmina Schweickhardt in den gewoonsten zin van het woord zijne maîtres geweest, en keer op keer heeft hij zich genoodzaakt gezien om harentwil eene voegzame gelegenheid tot geheime kraamuitlegging te zoeken. Toch zou hij een moord begaan hebben aan den persoon, die het gewaagd had hem of haar van oneerbaarheid of schennis der zeden te betichten. Bij den burgerlijken stand ingeschreven onder den naam van Bilderdijk, had hij reeds dien van Teisterbant aangenomen en in gedachte aan zijne eerste vrouw geschonken. Wat was bij die onnatuur natuurlijker, dan jufvrouw Schweickhardt daarna tot den rang van Vrouwe van Heusden, en den wilden echt dien hij met haar gesloten had, tot een vreedzamen en wettigen te verheffen? Er is misschien eenige overdrijving in, wanneer Dr. Van Vloten laat doorschemeren dat Brigham Young's oorspronkelijkheid door deze uitvinding van onzen landgenoot in verdenking komt. Doch stellig heeft Bilderdijk Mirabeau overtroffen, die de moeite nam Willem van Haren's natuurlijke dochter Mad^e De Nérah te noemen. Met uitzondering van enkele fransche of engelsche kattedelletjes, in dicht en on dicht, komen in den bundel geen brieven van of aan de geïmproviseerde mevrouw Van Heusden voor. Ook in deze derde afdeeling is al het voornaamste óf van Bilderdijk zelf, óf van zijne eerste vrouw.

De vierde en laatste is getiteld: MEJONKVROUW VAN TEISTERBANT, gelijk op zijn uitdrukkelijk bevel de kleine Louize, de eenige dochter uit Bilderdijk's huwelijk met jufvrouw Woesthoven, zich noemde. Ten einde het gezelschap harer opgedrongen tweede moeder te ontloopen, trouwde Louize op jeugdigen leeftijd een weduwnaar en geneesheer met één of meer

kinderen, Dr. Burckhardt, eigenlijk niet veel meer dan plattelandsheermeester ergens in Noord-Holland: en zoo is de geheele bundel (de heer Ten Brummeler Andriesse is weduwnaar van eene dochter uit dien tweeden echt) eindelijk publiek eigendom geworden.

Dat Louize's huwelijk ongelukkig is geweest en zij geëindigd is met van haar man, die aan vrouwelijken omgang van minder allooï de voorkeur gaf, gescheiden te leven, wordt hier alleen in herinnering gebragt ter wille van het contrast met de hooge vlugt der vaderlijke vermaningen. De kinderen Burckhardt-Bilderdijk, - broeders en zusters, thans allen overleden, - hebben in deze wereld niet over ouderlijke tederheid te roemen gehad. Ten gevolge der fysieke onsterfelijkheid van den heer Van Westreenen bleven de meesten levenslang verstoken van het fortuin hunner grootmoeder, terwijl de grootvader van moeders zijde hun den trek speelde, bij zijne tweede vrouw zulk een onbehoorlijk groot aantal kinderen te verwekken, dat de zorg voor dezen hem belette, iets voor genen te doen.

Uit Louize, de moeder, is eene begaafde vrouw gegroeid; getuige de brieven en opstellen van hare hand, indertijd door Mr. Tydeman uitgegeven. Als jonkvrouw Van Teisterbant verried zij weinig aanleg. Trouwens, de nu in het licht verschenen korrespondentie is aanvankelijk die eener twaalfjarige, en werd juist afgebroken toen het kind een volwassen meisje was geworden. Voor haar vader koesterde zij eene liefde en vereering, die alleen bij tusschenpoozen door eene wolk van vrees overschaduwde werd. Haar afkeer voor mevrouw Van Heusden heeft zij nimmer kunnen overwinnen. Dat zij met hare eigen moeder in vriendschappelijke betrekking bleef, is niet bekend, maar waarschijnlijk. Bij gelegenheid der echtscheiding moet bepaald zijn, dat Elius door de moeder, Louize door den vader zou opgevoed worden. Doch men kan duidelijk bespeuren dat het meisje in haar hart gehecht gebleven is aan haar, wie zij het moeilijker leven dankte, - vermoedelijk een overblijfsel van vroege genegenheid, toen zij, als kind haar deel in de gevolgen der moedwillige scheiding dragend, zich schier niet bewust was een vader te bezitten. De vraag, in Augustus 1797

door den kleinen Elius gedaan: ‘Mama, heb ik als andere kinderen, daar ik meê speel, ook een vader gehad?’ wettigt de onderstelling dat het zes jaren oudere zusje, nagenomen door een oom en tante van moederszijde te Amsterdam, het ontbreken van den huiselijken band nog veel dieper gevoeld heeft.

Meer inlichtingen, schijnt het, zijn tot regt verstand der verzameling niet noodig. Thans een greep of wat uit de verschillende afdeelingen, en elk zal zich over de waarde dezer *mémoires d'outré-tombe* een eigen oordeel kunnen vormen.

II. - Bilderdijk aan zijne dochter Louize.

BRUNSWIJK, 13 APRIL 1801. Door een oprecht geloof vast te houden aan Jezus Christus, als onze Verlosser, wiens lijden ons met God verzoend heeft; in vertrouwen op de verdiensten van dezen Heiland op God te hoopen, ons geheel aan Zijne Voorzienigheid over te geven, in verwachting dat Hij om Jezus wille ons bewaaren, genadig zijn, en eens tot zich nemen zal, en uit innig gevoel van liefde en dankbaarheid jegens Hem, die ons uitverkoren, verlost en gezaligd heeft, Jezus wil te doen met vaste overtuiging, dat die liefde, die dankbaarheid, en die goede daden niet uit ons zelve zijn, maar van God komen, die al wat goed is in ons werkt; zie daar wat alleen de deugd van een Christen is. Denk dus nimmer, dat *moraliteit* godsdienst of Christendom is.

BRUNSWIJK, 23 JULI 1801. Wat mij betreft, mijn dochter, bedenk dat uw Vader oud en zwak wordt Bilderdijk telde in 1801 vijfenveertig, zijne dochter zestien jaren. Tot voltooiing harer opvoeding had zij op dat tijdstip eene hannoversche kostschool met eene utrechtsche verwisseld., en dat het misschien nog zeer kort is, dat gij hem zult kunnen schrijven, en daarom doe het te meermalen. U ooit weêrom te zien, gaat boven mijn hoop; want ik verval van dag tot dag, en ieder maand, ieder week, die ik intrede, beschouwe ik als mijn laatste. Ik verwacht, dat gij, Uwe opvoeding vervolkomenende, en een waardig gebruik makende van onderwijs en voorbeeld,

over vier jaren U in staat gesteld zult hebben, - om 't zij dan rijk of arm, - niet slechts met eer door de wereld te komen, maar ook Uwe afkomst en geslacht eer aan te doen, in welken stand het Gods voorzienigheid dan ook behagen moge U te plaatsen. Zoo gij nu - gelijk ik mij vleie - kennis maakt met Jonge Dames van rang en geboorte, leer U als een meisje van Uwe omstandigheden en betrekkingen gedragen: fatsoenlijk en edeldenkend, maar niet trots; vriendlijk, maar niet gemeen; goedhartelijk en inschikkelijk, maar niet laag; verstandig en bedaard, maar niet gemaakt; en vergeet even zoo weinig, wie gij zijt door geboorte en afkomst, als tot welken bekommerlijken staat gij, door Uw vaders ongeluk, gebracht zijt.

BRUNSWIJK, 14 NOVEMBER 1801. Gedraag U wel en als 't aan Uwe *geboorte* voegt; maak, dat ge in staat komt, den *luister van Uw bloed* door bekwaamheden, verstand, zeden en vooral door een hart, dat al wat beneden ons is, veracht, te soutineeren; en God zal 't overige doen. Dat gij zoo denkt, mijn kind, omtrent het verdienen van zijn brood, als gij schrijft, is zeer wel en ik wil U daarin niet tegengaan; maar God beware U voor alles wat beneden U is; en zoo zeer het een man betaamt voor vrouw en kinderen te arbeiden, zoo zeer is het tegen de natuur, ja, tegen Gods beschikking, dat een vrouw van haar arbeid zou moeten leven. Haar bestemming is, eenen man, harer waardig, te dienen, te eeren; en Gods vloek zweeft over het land, daar men eene vrouw andere pligten dan dezen oplegt. Laat voor het overige de wereld woelen: wees gij fier, *mijn* kind te zijn, en God zal U zegenen.

Gij moet volstrekt aan niemand van Uwe familie schrijven. *Ik verbied het U ten gestrengste.*

Waarom teekent ge uwe brieven niet 'Louise de Teisterband?' Dit heb ik U zoo *strict bevolen*. Ik wil niet, dat gij een anderen naam dan dezen gebruikt.

Nogmaals vermane ik U mijne lessen indachtig te zijn en U te gedragen, als aan den Adel van Uw bloed betaamt. Wees nederig, mijn kind; nederigheid is de hoofddeugd van een Christen; maar het is onze pligt evenzeer, ons onzer geboorte waardig te gedragen.

Ik weet niet, of ik U reeds gemeld heb, dat Mevrouw van Heusden in Junij van een meisjen bevallen is.

BRUNSWIJK, 4 JANUARIJ 1803. Ik schrijf U dezen, mijn lieve Dochter, als mijnen laatsten brief, waarin ik vóór mijn afsterven, hetgeen God alleen weet hoe nabij het zij, U mijne ouderlijke vermaning nevens mijnen zegen schuldig ben.

Ik moet U nog van die pligten spreken, welke U bijzonder als meisjen, als vrouw eigen zijn. Ook dezen zijn licht, eenvoudig en zoet, mijn dierbare Dochter. Alle de plichten eener vrouw zijn omvat in het enkele woord: volkomen verkleefdheid aan haren gemaal. Hem gelukkig te maken door hare liefde en daardoor onuitsprekelijk gelukkig te zijn, ziedaar hare bestemming op aarde.

Gij weet, dat de staat van Uw sexe afhankelijkheid is. God heeft het dus ingesteld, mijn kind, en wee degenen, die Gods instelling zou wraken of willen verkrachten! De onafhankelijkheid van hoofd eens huisgezins, het door zich zelve bestaan, is het deel van den man; dat der vrouw is afhankelijkheid en afhankelijkheid; en waar zij zelfs buiten het huwelijk leeft, moet dit nog haar deel blijven. Daar is geen zegen voor die zijne bestemming te buiten treedt, en de gruwzaamste overtreding voor God is de zucht van onafhankelijkheid en egoïsmus. In dezen ligt de oorsprong alles kwaads en zij zijn onmiddelijk van den Duivel.

Stel hoogen prijs op het voorrecht der geboorte; 't is het eenige van alle voorrechten, dat ons wezenlijk eigen is. Geld, staat, wijsheid en kennis, kunnen wij door de wereldsche lotgevallen, door ongelukken, ziekten en dergelijke, verliezen; maar het bloed onzer Vaders behoort tot ons bestaan. Dit te verachten, dit op te offeren om wereldsche goederen of oogmerken, is hoogst strafbaar voor God, wiens voorzienigheid wij dat grootste aller voorrechten te danken hebben; en niets anders heeft Ezau den vloek voor zijn Nakomelingschap doen behalen.

Ik behoef u niet te waarschuwen tegen de ondeugden, welke tegen de wet der zeden regelrecht aandruischen; maar ik moet het doen tegen een gebrek, dat, niet minder dan eenige daarvoor erkende ondeugd, tot verwaarloozing der plichten strekt

en er ons dikwijls onvatbaar voor maakt. 't Is de gemelijkheid, waar ik van spreke, een kwaal, mijn dochter, die uwen Vader een groot deel van zijn leven vergiftigd heeft, en bij hem grootendeels haren zetel in een van jongs af door arbeid en verdrieten uitgeputten geest heeft gehad.

Ons geluk bestaat in God; Gods nabijheid; de bewustheid van met Hem verzoend te zijn, van Hem tot Vader, tot God en weldadigen Heiland te hebben. Zoek geen ander geluk dan dit, mijn kind, op de wereld; daar is er geen dan dat dit tot grond heeft: en het is door dit alleen dat de eenige staat, die God zelf tot 's menschen geluk op aarde ingesteld heeft, de echtstaat, waarlijk ons gelukkig kan maken. Te vergeefs spreekt men van de verrukkingen der Liefde. Daar is geene Liefde dan van God, door God, en die tot God als haren oorsprong wederom opklimt.

Dubbel moet ik U waarschuwen tegen de wolven in lammerenvachten, die onder den naam van Christus het geloof aan Zijne Godheid en zoendood ondermijnen. Ook in Holland, mijn kind, ontbreekt het niet aan Leeraars, die den stoel der waarheid ontheiligen, door leerstellingen aan te nemen, onbestaanbaar met den waarachtigen Leer. Wees derhalve op uw hoede! Die ontkent dat Jezus Christus onze zonden gedragen, voor ons geleden heeft en gestorven is, en dat het Zijn zoendood is die ons van den vloek bevrijd heeft, welke op ons rustte; die van den gezegenden Heiland een bloot Profeet of de Insteller van een nieuwen godsdienst maakt; zoodanig iemand, mijn dochter, al kwame hij tot U in de gedaante van een Engel, draagt de vloek Gods, en u hart verfoeie hem!

Laat U nooit een oneerbiedig woord omtrent uwe Moeder ontglippen. Zoo ik mij van haar te beklagen heb, God alleen kan oordeelen, in hoeverre zij al of niet verschoonbaar zij; en in hoeverre mij-zelfen misschien een deel van haar schuld zij te wijten. Ik heb haar altijd onuitspreeklijk lief gehad, en heb haar altijd de Huwelijkstrouw heilig bewaard, tot zij in mijne ballingschap mij geweigerd te volgen, en den Echten-band moedwillig verbroken heeft. Maar zij is uwe Moeder.

Betoon, waar het pas heeft, achting aan de vrouw die dezen laatsten tijd mijns levens mijn lot heeft helpen dragen, en

wier ongelijkbare liefde alles voor mij en met mij geleden heeft. Aan haar hebt gij het behoud Uws Vaders te danken.

Bid God voor Uw broeder Elius! Bid hem voor uwe halve broeder en zusjens. 't Is uws Vaders bloed, en zij allen hebben gelijkelijk deel in zijn zegen en in Gods beloftenissen.

LEIDEN, 5 JUNIJ 1806. Uwe depêches zijn in goede orde bij mij ontfangen. Alles is wel; maar met mij 6 overhemden te doen maken, hebt gij niet bedacht dat ik Professor in Duitschland ben, en dat een Hochgelehrter Herr Professor te zijn en 6 hemden te bezitten, een contradictie is. Indien dit in Duitschland bekend wordt, vrees ik dat men mij dimitteeren zal; want het is tegen allen stijl, usance en regel. En wat dan?

LEIDEN, 10 JULIJ 1806. Waarde dochter! Uw lieve brief heeft mij zeer aangedaan. Laat het u echter niet verwonderen, mijn kind, indien, gelijk gij zegt, *Domkoppen* voortkomen en lieden van geleerdheid geen bestaan kunnen vinden. De eersten zijn in alles bruikbaar, mits men ze weet te bestieren; de laatste deugen tot niets dan tot studie. Zult gij zelf niet liever een lap linnen, dat gij tot kleeding of tot een vaatdoek gebruiken kunt, koopen, dan een stuk gouden laken, dat U tot niets nut is? niet liever een historie van Uylenspiegel dan den besten Arabischen dichter, dien gij niet lezen kunt? niet liever een schoothondjen of katjen, dan een moedig rijpaard, dat gij niet rijden kunt? - Zekerlijk, ja, mijn kind, en dus is het natuurlijk en redelijk, hetgeen gij zoo vreemd vindt. - En wat wil men dan doen met een oud afgewerkt en uitgeput mensch, wien geheugen en geestvermogen ontvallen is? Men spreekt met enthousiasme van mij, zegt gij? men gelooft mij recht te doen en toont zijn hart daar meê. Men laat mij aan mijn lot over? men heeft niets aan mij, en men toont verstand, in zich met geen nuttelooze doodeters te willen belasten. Het een kan met het ander gepaard gaan, en het is - als alles - zoo men 't wel inziet, consequent en wel.

III. - Mevr. Bilderdijk-Woesthoven aan haar Man. (Tijdperk der Ballingschap.)

DEN HAAG, APRIL 1795. Wees toch voorzichtig en vertrouw geen mensch! Zelf niet die U de beste voorkomt. Stort U ziel alleen voor God uit, die alleen magtig en te vertrouwen is! Want wat mij en mijne kinderen aanbelangt, zo de schulden betaald zullen zijn, zal niets of weinig overblijven; dus keer ik tot een staat terug van wel geen finale armoê, maar erger dan ik heeden schrijven kan. Ieder dag leverd mij nieuwe verdrukking. Had ik nu een huwelijksche voorwaarde gehad, dan konde ik anders handelen. Ik ontdek dagelijks nieuwe schulden, die gij in 't geheim gehad heb, en ik kan ze al berekenen op 14,000 à 15,000 gulden. Waar moet dat na toe, en wat toch hebt gij met dit alles gedaan?

Mij dunkt, dat Vader [de oude heer Bilderdijk] wel te vreden behoorde te zijn, en hij kan niets omtrend mijn famielje zeggen.

DEN HAAG, APRIL 1795. Gij zijt te opregt, te gul aan dengenen met wien gij omgaat, en dat eer gij hun genoegzaam kend. Ach! dat gij dit geloofde, dat ik U de waarheid zeg. Ik voor mij ondervinde in uw plaats, hoe 't smaakt, voor 't goede, dat wij aan ontallijke menschen gedaan hebben zonder belang, en zelf tot onze schade verricht hebben, van hun met ondank beloond te worden. Maar 'k zwijg, daar zijn er nog die U beminnen, en deze weinige weegen tegen een waereld vol schurken op!

Hebt gij wel aan Zuster en Elter geschreven? Spreek niet te veel uit de hoogten tegen onze famielje Mevr. Bilderdijk-Woesthoven's ietwat oudere eigen zuster was kort vóór haar met den amsterdamschen notaris Elter gehuwd. De meisjes waren dochters van een hoofdofficier, wiens onaanzienlijke geboorte, naar het schijnt, Bilderdijk naderhand hinderde..

DEN HAAG, APRIL 1795. Intusschen verteert gij geld, en maakt u linden ook vuil, hoe stelt gij 't hiermede? Gij hebt de lijst van Uw medegenomen goed wel? Anders zal ik U noch een zenden; de zilvere gespen, die moogt ge wel bergen, dat

gij ze niet verliest; ik had ze bij abuis in 't voorste gedeelte van u mantelzak gestookt.

Wees toch voorzichtig met lieden, daar gij mede om gaat; vertrouwt geen mensch van degene die u omringen; ik weet niet waarom, maar vrees voor verraad van een man, die altijd om U is in mijne verbeelding, en let daar eens op! mij dunkt, dat zijn werk schrijven is.

Spaar toch uw geld en goed; denk hoe moeielijk men daar aan komt.

DEN HAAG, APRIL 1795. Ik heb een brief van Vader ontvangen, die, schoon over 't geheel genomen niet onvriendelijk, echter niets voldoet; want óf gij bedriegt mij, óf Vader spreekt de waarheid niet. Gij vraagt mij, of gij nog iets doen kund voor mij? Veel, heel veel, en ons bijder geluk hangt daarvan af: dat namentlijk, dat Vader eene zesduizend guldens schoot, of zich engageerde om zulks met termijnen te doen. Dan waren wij geholpen! en uw goed behoefde niet verkocht te worden. U uitzichten mogen goed wezen, maar dit helpt nu voor al die kwaadwillige menschen niet, en komt gij weder en uw schulden zijn niet afgedaan, wat dan? Den ouden boël; en een leven als 't onze, op de oude wijs, is een Hel op de waereld. Zie daar nu wat gij doen kund, en om uw vrouw en kinderen doen moet, en meer verg ik van U niets!

DEN HAAG, APRIL 1795. Geef den moed niet op. God is magtig om ons te redden, en onderzoeken wij ons hart, waarmede wij 't mogelijk verdiend hebben: hoe licht verheft ons hart zich, en dat verdroeg God nooit ongestraft; maar hij keerd ook weder in genaden terug tot ons, wanneer wij ons verootmoedigen. Lees in Daniël 't geval van Nebukadnezar, hoe needrig wij ons voor God moeten gedragen, willen wij de tijdelijke zegeningen van Zijne hand genieten.

Wat vader betreft, hij zoekt alle hulp, die hij zou kunnen betoonen, te ontduiken, en een ander voor alles te laten zitten; dat hij van zijn ambt schrijft, is zoo niet, maar wel dat zij hem nog niet kunnen betalen; huizen of obligatiën te verkoopen, is hem niet gevegd, maar laat hij ze beleenen, zooals Elter ook zal moeten doen, en de heer Gautier voor uwe huishuur heeft moeten doen, en zelfs voor 10 pCt gedaan

heeft voor een jaar, om 't U en mij gemakkelijk in 't teruggeeven te maken. En Vader alleen zou dan niets doen? Hoor, man, de zaken moette gered, en U Vader moet zich niet onttrekken; want van brieve, die hij aan mij schrijft, dat wij hem zoveel gekost hebben, is gekkepraat. Laat hij, wijl hij zich voor zijne andere kinderen zoo sterk interesseert, het noteeren. Nu heeft men reden om 't te vorderen, en mij dunkt dat ik U haast terug zie; maar vóór de zaken goed zijn, begeer ik U niet te zien; want ons oude leven walgt mij meer dan ooit; en hebben zij ons jeder, in zijn betrekkinge tot ons staande, geholpen, laaten zij dan zoo lang leven als 't hun lust. Niets te hebben, als wij weder bij elkander komen, zal mij niets kwellen; maar schulde, die begeer ik nimmer weêr. Ik heb geproeft wat dat is, en ik twijfel niet, of gij hebt dit kunnen weeten en gevoelen.

DEN HAAG (UIT 'T NIEUWE HUIS), 5 MEI 1795. Ik heb 't zeer druk, door dien ik verhuisd ben, dat U zeer verwondere moet. Ik meende U 't niet geschreven te hebben, maar droomende dat gij in vermomde gedaante hier kwaamt, en de angst en de vrees, die ik uitgestaan heb in die droom, voor U ontdekking, dede mij heden nodig achten, U dit te verwittigen.

Vader heeft mij gistere 50 guld. gezonden. Hoe zijn de geldzaken? Wees toch zuinig, en laat U toch niet meer schilderen. Dit kost al te veel, en hoe moeilijk komt men aan 't geld! Ach! dat gij zoo mild niet was!

DEN HAAG, 26 MEI 1795. De schulden, die wij hebben opgerekend, zijn 18,000 guld.; wat een zom!

DEN HAAG, JUNIJ 1795. De zaaken van den boedel zijn alle gevonden. De vraag is alleen, waarvan ik leven moet. Uw vader doet niets; dus is van moeders goed, daar gij altijd zoo veel van sprak, niets dan de klanken tot ons gebruik, of een schaduwbeeld, dat niet te omvatten is.

Ik ben zins uw vertrek noch niet vrij van inquantiering geweest, behalven eenen agt dagen. Meer als hondert Franschen hebben daags mijn huis uit- en ingelopen, die alle door ons moesten uit- en ingelaten worden: en middag en avond moesten de heeren warm eeten hebben en wijn, twee slaapplaatsen,

en heb al te met niet geweeten wat te doen van benauwtheid. Eens heb ik 's nags met Bataven in huis geweest, en wat moeiten dat ieder gedaan heeft, ik heb dat moeten dulden, en nagt en dag in schrikken en onrust doorgebracht. Het is des nags zeer dikwijls gebeurt, dat om twee à 3 uur de voordeur niet kon sluiten. Ik en de meid hebben op de grond geslapen, en zij hadden bezit van onze ledecanten genomen; en toen iemand bij de municipalen dit als onredelijk afschilderde, antwoorden die schelmen, dat die klagten niets beteekenden, dat ik, in plaats van op de grond mij te behelpen met de meid, met hun wel in een ledecant kost leggen, en raad dit, in plaats van over die lieden te klagen, maar aan Mevrouw! - Ziedaar de sentimenten dier *honden*, en ik moest dit godloos leven in mijn huis dulden, mijn goed bederven, en mij laten opvreeten en zuipen, en kon niets tegen zeggen.

DEN HAAG, JUNIJ 1795. Ik zal over den boedel niet schrijven, als zullende dat door Van der Linden geschieden. Het heeft mij bij mijzelf de grootste verwondering veroorzaakt, dat daar mij is gebleken, dat gij noch al veel gelden hebt ontvangen, uit U boek, ik er zo weinig van heb gehad, en ook geen quitantien van gedane betaalingen heb gevonden; gij hebt óf U laten bedriegen óf daar zijn redenen, mij onbewust, waartoe Uw geld gebruikt is. Maar dit was noch niets, wanneer gijzelf of U huishouding daar wel van was gevaaren; maar 't is alweder niet anders. Voor mij is anders niets ooverig van al Uwen arbeid, dan de meubelen, waarvan ik door noodzakelijkheid al eenige heb moeten verkoopen; want de opgeschooten penningen van Elter zijn aan betaalingen gegaan, enz. Van Uw Vader heb ik, van den dag van uw vertrek tot nu, niets meerder genooten dan eens 40, en eens 50 guld. Nu kan U begrijpen, hoe ik 't heb; want Elter wil aan mij niets doen; eensdeels om vaders gedrag, en anderdeels omdat hij voor den boedel zo veel honderde bezorgt heeft. Ik bid u derhalven van aan uw Vader te schrijven, om mij eenige onderstand te bezorgen; want ik weet niet meer te leven, en hetgeen ik uit nood verkoop, komt zeer weinig van. Als U Vader maar eene 500 gulden in 't jaar wilde geven, dan zoude ik zien er van te leven. Wieze [Louize] is toch ook al door Zuster

na zich genomen, en moet ik dan met Elius gebrek hebben, en dat door Uw eigen vader?

God weet of wij elkander ooit wederzien; en zoo ja, hoop ik gelukkig. Ik heb tien jaar in uwe echt gekwijnt en ongelukkig geweest, omdat gij de liefde niet kende en nooit kennen zult; ik heb dit harde noodlot gevoelt en gedragen op een wijs, die mij nooit zal doen blozen van een beschuldigend gewisse. God bestierd alles, en uwe donders raakten niet meer dan boven mijn hoofd; wees gelukkig; ik zal noch voor u kunnen bidden; voor U, die mij zelf de eeuwige verdoemenis heb toegewenscht, en mij de ongelukkigste vrouw des waerelds gemaakt heb; die mij zelfs geen stuk broods nalaat, voor mij of uwe kinderen; die ons nooit aanzag, dan om ons een afgrijselijke blik toe te werpen, een blik van veragting! - Maar ik wil zwijgen, op dat ik niet spreke van mishandelingen in mijn zwangerschap bedreven; geloof alleenlijk, dat er tusschen ons nooit hereeniging kan of zal plaats hebben. Geloof echter niet, dat mijn hart ooit in 't minsten zal afwijken van die plichten, die ik mij, hoe ongelukkig ook door U geworden, ten wet heb voorgeschreven. Mijn ziel zal altoos hare blankheid behouden door alle onderdrukking, tot die plaats, daar onze rechter over ons bijden zal oordeelen, en gij overtuigd zult worden, de beste vrouw des waerelds voor de uwe gehad te hebben, maar ook tevens hare waarde te hebben miskend en haar ongelukkig gemaakt te hebben.

DEN HAAG, JULIJ 1795. Wat uw plan (mij met Elius naar Brunswijk te doen overkomen) aangaat, mij dunkt, dat het niet wel gaan kan, want te zwerven met een klein kind! en voor mij was dat niets, maar Uw humeur is niet geschikt, om als 't nood verijst, zich te behelpen. Aan een nietsbeteekenende hoogmoed is altoos ons huiselijk geluk verspeeld, en zonder U heden te verwijten, ondervind ik dat ik altoos voorzien heb, en dat Uwe voorzegginge alle in ongeluk zijn uitgelopen, dat nu in eeuwigheid niet kan hersteld worden. De verweidering van onze harten is nooit weder te zame te brengen; echter zal ik, zoo lang ik leef, niets buiten 't geen de strengste plicht van mij eissen kan, bestaan; ik zal nooit vergeeten, dat ik uw vrouw ben, en om mijne kinderen heb

ik altoos geleden en gezwegen, schoon de minste kleinigheden, die tusschen ons plaats hadden, zelfs niet uit mijn geheugen gewist zullen worden. Ik zwijg van mishandeling, zo dikwijls door U verwoed humeur aan mij zelf gepleegt; ik ken U heden, maar ik ken U ook als mij nooit te hebben bemind, en ik weet geen andere naam dan passie er aan te geven. Wees gelukkig; ik ben 't nooit geweest, en kan na 't geen tusschen ons gepasseert is, met u nimmer zijn. Denk nu niet, dat ik U verwijtinge doe; neen, gij zult altoos alle betooning van achting van mij ondervinden; maar beminnen kan ik U niet, omdat gij 't mij niet inboezemde, en ik nooit eenige bewijzen daarvan, dan 't tegendeel, heb ondervonden. Ik wensch U echter in uw Vaderland terug.

DEN HAAG, SEPTEMBER 1795. Zorg toch voor een bestaan voor U, zo gij u des niet flatteerd; alles is hier eeven duur en kost veel geld, en wat van uwe kinderen? Doch ik laat u zelf denken, hoe dit is.

Men lagt hier met een zo genoemd legertië, dat gij en andere werft, net of 't vliegen zijn en van geene beteekenis.

DEN HAAG, 1 NOVEMBER 1795. Hoe zit het toch, en zijt gij tans beter? Zoud gij aan Vader Bilderdijk niet eens kunnen schrijven, dat hij mij wat geld zond? Met alles en alles, sins u vertrek, dat nu agt maanden is, heb ik niet meerder om te leven gehad dan 190 guld., en van uw zaken weet gij, dat ik geen duit heb. Dus hoe kom ik de winter door? Elter heeft zich nooit onttrokken; maar hij is vyolent kwaad op U Vader, omdat hij zegt, dat hij moest zorgen, dat ik en zijn kleinzoon geen gebrek leiden, en dit leiden wij waarlijk. Ik bid U dus te zorgen, dat Uw Vader mij vóór de winter zend dat wij leven kunnen. Ik voel nu regt, dat ik altijd bij U dood gevreesd heb te zullen gevoelen. Gij hebt mij even niet dan twee kinderen nagelaten, maar geen brood voor hun of mij, en 't moeders goed zien ik nu, dat maar ingebeeld was.

DEN HAAG, JANUARIJ 1796. Wat de meubels betreft, die zijn vrij; doch de boeken zijn voor de crediteuren; de printen en tekeningen heb ik bij schikking ook behouden, maar B. [een onhandelbaar schuldeischer] heeft in niets willen komen, had reeds een mandement van arrest op mijn persoon verleend

gekreegen; bij tijds en bij geluk had ik daar lucht van, en heb dus, om niet voor schulde geplakt te worden, dat nog maar tot overmaat van mijn ongelukken gebrek, een ander papier moeten tekene, waarbij ik in den tijd van 4 jaar aannam hem te betalen; en een termijn van 1200 g. moet ik heden zomer aan de karel betaalen of het papier vervalt, en hij kan mij op nieuw plakken.

DEN HAAG, FEBRUARIJ 1796. Had uw vader mij 1000 gulden gezonden, dan had hij noch de helft van Nicht Onna niet bijgebracht; hij zend daarenboven altijd bij pakjes van 50 g., en dat lijkt wat, maar 't is niet veel; het zal nu wel weder 3 maanden aanlopen, eer ik weder een zoo'n pakje krijg, omdat op gisteren zoo een ontvangen had, met een brief daarbij, dat hij wel wilde weten, hoe ik in 't idee kwam, dat hij in mijne behoefte zou moete voorzien; ik heb hem geantwoort, dat ik in dat idee gekomen was, omdat hij vader was, en dus de naaste; en dat ik, zoo hij mij al uitsloot van dat idee, dan mijne twee kinderen even zo veel regt hadden, als zijn eigen kunnen hebben, en heb hem vriendelijk voor de rest bedankt.

DEN HAAG, 20 MAART 1796. Ik ben zeer ontroerd over uw brief van den 15 Febr. Die ontroering doelt op hetgeen Bilderdijk haar 15 Februarij uit Londen geschreven had omtrent zijn armelijken staat: 'Om U een proefjen te geven, heden heb ik nog te Hamptoncourt [waar de uitgeweken Stadhouders verblijf hield] moeten zijn. Ik had hier toe, om met den gewonen postwagen heen en weer te gaan, - 't geen een weg van 14 mijlen is - een halve guinie opgegaard. Aan den wagen gekomen, vond ik daar een van de eerste Staatslieden van een onzer Provincien, die met den voerman niet te recht kon, omdat hij 1° geen Engelsch verstond, en 2° geen geld genoeg had. De man ging derhalve heen, en besloot te voet heen en weêrom te wandelen; dit trof mij, en ik stelde hem voor, hem de heenreis te betalen, en zamen terug te wandelen. Wij kwamen dus te Hamptoncourt als Heeren aan, en na Zijn Hoogheid en de familie gesproken te hebben vertrokken wij. Ongelukkig kwam er de Hertogin van York juist ontbijten, en dus kon de Prins ons niet met schik op het dejeuner brengen, daar wij er vrij wat verwaaid uit zagen, en onze kleêren al een vrij sober aanzien hebben. Wij wandelden dus nuchteren te rug, leiden al ons geld van weêrzijde bij een, en vonden dat wij net een 2 stuivers broodjen en 3 zure appelen konden koopen, waar meê wij dan ook ons ontbijt-, middag- en avondmaal deden, en voorts blootvoets thuis kwamen, alzo onze oude schoenen ons op weg begeven hadden en, na opgescheurd te zijn, in den slik bleven steken, en ons alzo noodzaakten om ook de kousen uit te trekken. Zie daar de heerlijkheid, waar ik tegenwoordig in leef.' Schrijf mij, hoe ik U geld doe

toekomen, maar geeft het toch niet aan andere; want dat ik in stilte heb overgegaârd, is tot Uw dienst; maar laat het, dat ik U presenteer, nimmer aan onze famielje blijken, want zij zouden denken, dat zij mij te veel gezonden hadden, en nu heb ik niet te veel, en dan zoude het nog minder zijn. Elius en Wieze zijn wel; ik wacht Elter, zuster, en Wieze, met Paschen hier, en zal waarschijnlijk dan nog weder voor een jaar 1000 g. krijgen. Dit heb ik het jaar van uw bannissement ook gehad, en dan zal ik, als ik dat ontvangen heb, U in stilte daar wat van geeven, en zien dan met wat minder toe te komen. Ik heb nu toch noch wat over, maar hoû mij zoo arm bij hen, en dat alles duur is, en zoo kom ik aan geld; maar U vader maakt het slegt. Met dit al zal al hetgeene ik noch zoude geërft hebben opraaken; dus maakt toch tot eeten te komen, en schrijft mij eens wat het naturalizeeren [als engelsch onderdaan] kost; ik heb misschien vrienden, die U zouden kunnen helpen.

DEN HAAG, 21 NOVEMBER 1796. Het spijt mij zeer, dat ik niet eerder geweeten heb, dat gij nog in Engeland waard. Het schijnt mij toe, dat gij alsnoch geen bestaan gevonden hebt, en wensch hieromtrent Uw gedachten te weten. Gij weet dat wij geen van bijden gedacht hebben, dat de zaaken zoolang op denzelfden voet zouden blijven. Dit heeft U belemmert, en mij meer doen verteeren als ik anders zoude hebben gedaan. Het meest van dat alles luurt mij nu van achteren, dat men mij in Amsterdam verwijt, dat ik niet dierect ben op kamers gaan wonen, en mijn goed meerendeels verkocht heb. De geheele erffenis van Nicht Onna heeft bedragen 5000 g.; hiervan is voor het behouden mijner meubelen betaald 1500 g. aan Van der Linde, om aan de crediteuren te geven, en daarenboven nog 250 g.; 500 g. aan gelost geld; dus is mij overgebleeven een som van 2750 g., daar ik tot heeden zins uw vertrek van geleeft heb, verhuist ben, zwaaren inkwartiering van heb moete betaalen, huishuur, en nu 800 g. in kas heb. Blijkt, dat ik zeer zuinig geleeft heb; maar nu ook behoort te denken, wat mij te doen staat. Dus zegt mij Uw gedachten over het toekomstige, en laten wij zamen een plan maken. Ik ben tot alle vriendelijke schikkingen ge-

negen, en geloof mij, dat als ik U schijn te haaten, ik U noch meer dan eenig sterveling bemin, en geen grooter verdriet zoude mij zijn, dan dat gij 't nodige niet hadt; en ik bid U, gij weet wat ik nu heb, op mij te trekken zooveel geld als gij behoeft.

DEN HAAG, 3 JANUARIJ 1797. Zuster Elter heeft twee mooie albumvaerzen gemaakt. Maakt eens wat mooien voor mij, en zend ze mij dan, want wij worden geplaagt er om. Ik ben blijde dat Uw naam in de SCHAKEERING onder uw verzen staat; maar heb van mijn leven zooveel schoons niet in een geheel schoon boek gevonden, als ik voel in 't vaersjen van *Alcest*, en ik geloof dat er niets ook zoo schoons ooit gezegd is. Maar van Piet en Celie of *Pieterselie* ben ik nijdig op geworden, en kan niet begrijpen wat moois daar in zit; want ik kan het niet lief noemen; doch daar is mogelijk iets in, dat ik niet voel. Het door mevrouw Bilderdijk bewonderd gedichtje *Alcest* is het volgend vierregelig 'lijkvers' haars echtgenoots (1786): De brave *Alcestis* was een parel, groot van waarde:

God-zelf schonk ze aan haar Eeuw als 't kostelijkst kleinood.
Wat was 't? - Hij zag zijn gift geheel miskend van de aarde,
Hernam ze, en lei haar weg in 't schelpjen dat haar baarde
Om ze eenmaal 't Engendom te werpen in den schoot.

Het andere gedichtje, dat haar ontstemde, luidt:

OP 'T HUWELIJK VAN PETRUS.... EN CELIA....

De lieve Celia vereent met braven Peter.
Stort, Hemel, op dit paar uw' dierbren zegen uit!
Geen hart was ooit zoo goed, geen zielsgestemdheid beter,
Dan 's Bruigoms borst vervult, en uitblinkt in de Bruid.
Vereen, gezaligde Echt, hun beider hart en zinnen,
En blijv' hun huwlijkskoets, van twistrook onbesmet,
Tot beider grijsheid toe, in wederzijdsch beminnen,
Een groenend Petercelielied.

Ik heb Vader een nieuwjaarsbrief geschreven, schoon hij niets aan mij heeft; ik voel mij altoos gelukkig in 't volbrengen van mijn plichten, en heb rust voor mijn ziel, schoon het soms hard valt. Vaartwel, en zijt hartelijk gegroet, en God zegen alles, wat gij onderneemt in dit jaar 1797; daar hebt gij altoos veel mede opgehad; hebt gij dit noch? Ik heb net gelegenheid tot een agste in de loterij van Uitert, dat ook

1797 is; dit, zegt gij, is nooit een niet. Ik zal het zien.

DEN HAAG, MAART (APRIL) 1797. Ik heb voor mijzelve in bedroefde omstandigheden geweest; ik heb een totale verzwakking op de zenuwen gehad, een tijd van twee maanden, die zo sterk geweest is, dat al 't ligt uit mijn oogen is verdweenen, en ik blind van zwakte geweest ben. Mijn klijne Elius heeft een pleures gehad, en daar zes weken aan ziek geweest; is gelaaten, spaansche vliegen en pappen, al die dingen daarbij hoorende, ondergaan; hij is als een geraamte geweest van alles, dat hij geleeden heeft, doch hij is, met zijn moeder, thans weder geheel gezont. Maar ons gelt mindert in zulke stooten, daar men niet inzuinigen kan, geweldig, en alles, wat dat aangaat, loopt mij teegen, en 't einde van alle onze ingebeelde grootheid zal arremoede worden. Geen ander uitzigt zie ik voor ons.

Men vertelt hier, dat gij voor de kost lessen in taalen geeft; is er dan niets anders dan zoo iets verneederens, om aan de kost te komen, voor U op? en waarom heeft men U niet bij 't jonge prinsjen [naderhand Koning Willem II] gebruikt? Dit is hier het gemeene zeggen geweest. Doet men dan niets voor U, of kunnen U vermogens U niets doen schrijven, in plaats van voor meester in lessen te ageeren? Dit is een allerschandelijkst werk voor U, en gij weet de kragt niet van U geest, in een land, daar gij thans zijt, te gebruiken, daar van alle tijden groote mannen hun fortuin gemaakt hebben Men weet niet of mevrouw Bilderdijk, als zij haar echtgenoot onder de groote mannen rangschikt, ernstig spreekt. In een brief van Januarij 1796 schrijft zij: 'Het is vervloekt slegt, om in spot, in zoo veel leet mij toe te duwen: 'wel, nou ondervin je eens, met wat een groot man je getrouwd ben; kon je er nou maar van eeten!' en dit doet Elter kwazie al laggende, maar het is bij mij de lach des Satans.'. Dan ik schorte mijn oordeel op, en wagt op een brief.

DEN HAAG, SEPTEMBER 1797. Het schijnt dat, omdat gij een groot en mogelijk de verstandigste man der aarde zijt, gij een zwervend leven moet leiden; en ik, omdat ik een goed onschuldig hart heb, gehaat en miskent moet worden; indien het toch niet anders is, waartoe toch zoo veel zorg, zoo veel moeite voor dit korte leven aangewent? Ik haat de menschen

sints ik hen leerde kennen; maar nimmer, nimmer dagt ik, dat zij zoo geheel slegt waren, als mij de bedroefde ondervinding heeft geleerd; maar vooral in uwe en mijne bloedverwanten.

Uw boeken waren meest verkocht, doch heb noch eenige, door schikking met die menschen, die dezelve reeds gekocht hadden, voor hun eigen geld terug; ik wacht met verlangen om dezelve U te zenden, alwaar gij ze verkiest te hebben, met Uw hemden: en zoo gij eenig geld noodig hebt, gij kunt over 200 gulden vrij Uw gebruik maaken. Dit heb ik reeds lang voor U bespaart gehad, en als gij mij eenig genoeg voor mijn hart wilt verschaffen, dan neem het aan, en zeg mij hoe, en op wat wijze, ik het U zeekerst kan bezorgen. Mijn agthonderd gulden, die ik, met mijn kind, dit jaar nog in dit land verteeren moet, ligt bij elkaâr daarvoor afgezondert. Dus moet Gij toch niet denken, dat het gemis van dit geld mij bezwaaren zal. Ik heb bekrompen, maar in mijn uiterlijk zeer fatzoenelijk geleefd, en ik heb mij den tijd onzer scheiding zooveel mogelijk nuttig gemaakt, om mij zelve de gebreken mijner opvoeding te verhelpen; ik heb gelezen, ik heb mij in de zangkunst geoeffend, mijn Engels ken ik vrij wel, en zo dit jaar nog zo leef, zal ik, tot uwe verwondering, in 't Fransch gevordert zijn.

DEN HAAG, SEPTEMBER 1797. Wat Gij wegens de vriendelijkheden, die men [de Elter's, in brieven uit Amsterdam] aan U bewijst, mij meldt, verwondert mij niets; want ik heb U zelve zeer dikwijls door hun hooren beklagen, en zeggen, dat, als gij maar een betere vrouw gehad, die alles zoo niet aan haar opschik doorgebracht had, gij zo slegt niet met Uw vrouw zoude geleefd hebben; en gij hebt ook wel gezegt tegen hun, dat gij met mijn zuster gelukkiger geweest zoude zijn, dewijl gij mij slechts om kinderen bij mij te krijgen getrouwd hebt, en niet uit liefde. Dit laatste gezegde heeft wat meer dan schijn, door U gedrag, bij jeder bekoomen, en ook bij mij; en ziedaar de eerste aanleiding van hetgeen ik U omtrent onze echtscheiding Zoodra Bilderdijk uit Londen, in de eerste maanden van 1796, over de lieve eigenschappen van jufvrouw Schweickhardt was gaan uitweiden, had zijne vrouw daarin de gelegenheid begroet, zelf voor goed van hem af te komen. Haar brief, waarin zij de minnarij met het meisje aanmoedigde, is niet voorhanden; doch uit Bilderdijk's antwoord blijkt, dat zij hem vrijliet *onze verwijdering als onheelbaar te beschouwen*, en hij zich aan jufvrouw Schweickhardt's *vriendschap en liefde* harentwege kon *overgeven*. Dit bedoelt zij, wanneer zij hierboven zegt, indertijd over 'onze echtscheiding' geschreven te hebben. geschreven had. Kortom, mijne kleeding

doet al 't nadeel, dat ik, van wezendlijk eene slegte vrouw te zijn, had moeten verwachten. Doch genoeg van dingen, die mij duizende traanen gekost hebben.

DEN HAAG, OKTOBER 1797. Met aandoening heb ik Uw weigering wegens het aangeboode geld gelezen, dat mijn hart U reeds vooruitzond, om U in uwe financiëele omstandigheden, die mij niet te ruim scheenen, van mijne zijde, zoo veel mogelijk te gemoet te komen.

DEN HAAG, OKTOBER 1797. Nimmer had ik mij kunnen verbeelden, dat Uw hart tot zoo verre zich aan zich zelve zoude kunnen verlooehenen, van mij op zulk eene verneederende wijze te miskennen; dan, laat ik vermijden, om iets dat, naar Uw gevoelen, eenigsints naar het *sentimenteele* gelijk, hier te plaatsen. Dus tot andere periodes. Dit ziet op een brief van Bilderdijk dd. 17 Oktober 1797, die met de woorden eindigde: 'Ik verzoek nu, en verwacht stellig antwoord, 't welk ter zake is, en eigenhandig van U. *Geen zoogenaamde sentimenteële periodes* in plaats van faiten.' Het was een harde brief, waarin hij dreigde, zoo zijne vrouw voortging met het verkoopen van roerend goed, zijne prokuratie te zullen intrekken en, met of zonder haar wil, haar naar Brunswijk te doen komen. In den aanhef liet hij doorschemeren, dat zij zich aan verduistering van gelden had schuldig gemaakt. De 'contradictien,' in een harer brieven, verklaarde hij uit haar besef van gepleegde knoeijerij.

Gij hebt mij zooveel te reprocheeren, zegt gij, maar mag ik U wel eens herinneren, in wat omstandigheden ik na U vertrek van hier ben blijven zitten: in een groot huishouden, nog bezet met inkwartiering; zonder geld in 't verhuizen; zoodat ik het eerste anderhalf jaar alles heb moeten bedenken, om aan geldt te geraaken, om te leven en eenige dingen af te betalen, alsmede eenige restanten der nieuwjaarsrekeningen vóór Uw vertrek ingegaan. Gij zegt mij zoveel te verwijten te hebben; maar 't eenige, dat ik mij verwijt, is, dat mijn goed hart U, boven zijn vermogen, door 't loopend ge-

rugt van Uwe behoeftige omstandigheid aangedaan, zich van penningen wilde ontblooten, om U te gemoed te komen; dog tegenspoedige omstandigheden hebben het mij onmogelijk gemaakt, om zonder eisch van teruggaave dit ten uitvoer te brengen, en mogelijk van daar die belemmerde stijl, die gij in de brieven meend ontdekt te hebben, terwijl, naar 't mij voorkomt, zij in alles verstaanbaar genoeg waren. Uw achterdocht verders combineert zich met die van neef Texier, die mij of anderen laag en oneerlijk genoeg schijnt te keuren, om zich met eenige stuivers ten onrechte te verrijken. Wat het dreigement van het intrekken Uwer procuratie aangaat, moet gij weten wat u daaromtrent te doen staat; want daar ik niets dan 't nodige tot onderhoud van mij en mijn kind begeer, en geen schuld zoek te maaken, of geld achter U om op te neemen, zoo kan ik, voor den rechter daarin betrokken wordende, bewijzen, dat ik daar geen misbruik van gemaakt heb, om U of mij, hoe langs hoe meer, te verarmen.

DEN HAAG, MAART (APRIL) 1798. Volgens voorige brieven, waarin gij mij over mijne bezuinigingen prijst, zoude ik ook verwacht hebben, dat gij geheel, in dezen, over mij tevreden zoudt zijn; doch hierover schijnt gij thans - de Hemel weet waarom? en door wie? - anders te denken. Ik refereer mij voor het oovrige aan mijnen laatsten; wanneer men in de drie jaren nog lang geen 3000 verteerd, met huishuur en alles, kan men, geloof ik, niet gezegd worden, veel verteerd te hebben. - Wat de 'aanstotelijkheid van mijn gedrag' aangaat, waarover gij 'met dubbele reden gevoelig' zijt, bij 't leezen van Uwen brief De brief van Bilderdijk, waarin hij haar dit verwijt, is niet voorhanden. wierd ik treurig en ter neergeslagen; 't was niet genoeg, dat allerlei rampen mij treffen, nog deeze moest er bijgevoegt worden, om de maat vol te meeten. Thans ben ik hieromtrent gelatener, omdat ik zeker ben, mij zelve niets te verwijten te hebben. Gij zult mij ontslaan van de moeite, om mij op deze beschuldigingen te verdedigen; indien ik het nodig had, dan zoude ik immers niet waard zijn, dat *gij mij bij U begeerde?* Genoeg zij het voor U, dat ik met de menschen, waarbij ik woon, twee à driemaal, op hun aan-

houdend verzoek, op 't concert, en nimmer nog met hun alleen geweest ben, en eenige weinige maalen, 4 maal geloof ik, in een liefhebberij-comedie, als daar zeer goede treurspelen vertoond wierden; dat ik voor 't overige geen menschen zie, dat ik mij in geene conversatie begeef, welke ik anders in menigte zoude kunnen krijgen; maar de eenzaamheid is mij aangener, dan de vermaaken der waereld. Indien gij kunt vermoeden, dat dezelve mij in alle de rampen, waarmede men mij vervolgt, eenig genoeg kunnen verschaffen, dan hebt gij mij nooit gekend Hier eindigt de korrespondentie van mevrouw Bilderdijk-Woesthoven met haar man: het voorjaar van 1798. Den 13den Junij van dat jaar bragt jufvrouw Schweickhardt te Berlijn, - hetzij bij goede vrienden aan huis, hetzij in eene inrigting *ad hoc*, - haar eerstgeborene ter wereld. Bilderdijk en zij hadden sedert 18 Mei 1797 als man en vrouw zamen geleefd, eerst vereenigd te Londen, daarna tijdelijk gescheiden in Duitschland..

IV

Onze toekomstige geschiedschrijvers van den Keezetijd zullen uit de korrespondentie van Bilderdijk en zijne echtgenoot menige onuitgegeven anekdote putten. De aanblik van Den Haag in die dagen (1795-98), het leven van haagsche burgers en aanzienlijken, de kleingeestige plagerijen van den staatkundigen hartstogt, het lot der gedwongen of vrijwillige ballingen, - omtrent alles vindt men er belangwekkende, althans luimige bijzonderheden. Doch beperken wij ons.

Op Bilderdijk's portretten uit dien tijd is weinig of niets te bespeuren van de scherpte en somberheid, die zijn ouderdom gekenmerkt hebben. Toch was de inwendige mensch reeds toen gevormd en wachtte slechts, zou men zeggen, op de gelegenheid zich te toonen. De gelukkige natijd, gelukkig door het bezit van jufvrouw Schweickhardt, heeft maar kort geduurd. Naauwlijks zijn sedert beider vereeniging een half dozijn jaren verlopen, of wij hooren hem in brieven aan zijne dochter zijn naderend einde aankondigen. Eene kwart eeuw lang is hij daarmede, gelijk men weet, in berigten aan het publiek en in uitboezemingen aan goede vrienden, voortgegaan.

Minder algemeen bekend is het, dat dit ligchamelijk lijden,

en de klagten daarover, reeds uit den tijd zijner verloving met jufvrouw Woesthoven dagteekenen. Als haar echtgenoot ontbrak hem weldra niets meer, om zichzelf als den volwassen held zijner eigen aanstaande *Ziekte der Geleerden* te mogen beschouwen.

Dit voortdurend terugkomen van Bilderdijk op zijn gezondheidstoestand houd ik voor eene bijkomende oorzaak der verwijdering tusschen hem en zijne eerste vrouw. De tweede had zijne dochter kunnen zijn, of heeft hem althans niet als jongeling gekend; zij zal aan het denkbeeld, een invalide tot echtgenoot te hebben bekomen, zich minder gestooten of ligter gewend hebben. Doch kon het de eerste anders dan hinderen dat de man, die pas dertig jaren telde toen zij hem hare hand schonk, reeds vóór zijn veertigste sprak en schreef als een hospitaallijder?

‘Zeeziek ben ik niet geweest, welk geluk!’ schrijft hij haar uit Groningen, bij het opsommen der ontberingen, verduurd op de reis per beurtman van Amsterdam naar de Lemmer in April 1795. ‘Aan de Lemmert moest ik dadelijk weêr 't scheep op herwaarts en, daar dit vaartuig ongelijk kleiner, met volk opgepropt en genoegzaam open was, in den vorst van dien nacht, die vrij sterk was, hevige koû lijden, terwijl ik in deze 32 à 33 uren ook geen ander voedsel dan zeer slecht krentebrood bekomen kon, na dat mijn fransch brood, uit de stad meêgenomen, opgebruikt was.’ - Hoe kreenterig! zal Katharina Rebekka gedacht hebben. - Weinige dagen later, als hij vreest dat zij zijne boeken verkoopen zal, heet het: ‘Verlies ik de boeken, zoo verlies ik al wat ik vergaderd heb in zooveel jaren studeerens, en de rest van mijn leven, zoo God het mij spaart, is niet waardig noch voor mij, noch voor anderen, daar mijn geheugen weg is, en ik 't niet meer aankweeken kan.’ - Haar fraaije bovenlip krult zich: Veertig jaar en memorieloos, welk een bouwval! - Eene week daarna: ‘Met den voorigen post geen brief van mij bekomende, zijt Gij zeker wel in ongerustheid geweest over mijn gezondheid; en niet zonder reden. Ik heb een zware stoot van Rheumatismus, met mijne vreeselijke hoofdpijnen, door moeten staan, doch ben na lating etc. nu weder op de been. Mijn hoofd is nog zeer zwak en wordt geweldig afgemat door den vreeselijken

aanloop, daarin ik hier leevē'. Nogmaals een paar weken later: 'Deze reis (van Emden over Aurich per postwagen naar Bremen en Hamburg) is geweldig ledebrakende, maar nog minder kwaad voor mij - naar mij toeschijnt - dan ter zee te gaan, daar ik op nieuw gevonden heb, de schokken daarvan niet te kunnen verdragen, en zelfs de zeelucht niet. Ik heb zelfs reeds bloedige fluimen opgegeven van 't bloodgesteld zijn aan de nachtlucht te Delfzijl, en ben niet geheel zonder vrees voor gevolgen daarvan'. Dan weder uit Hamburg: 'Van Aurich tot hier heb ik over Oldenburg, Delmenhorst, Bremen, op een open wagen, waarbij onze boerenkarren heerenkoetsen te heeten zijn, over bergen en dalen, door rivieren, heiden, moerassen heen, moeten schokken, de nachten door, in 't afschuwlijkste weêr van stortregen en hagel, sneeuw en stormwind, die mij den hoed van 't hoofd, de banden, waar ik hem meê vastgemaakt had, aan flarden, de oogen half blind, en het geheele aanzicht tot een weeke pap gemaakt heeft, waar het bloed, bij ieder vertrekking van den mond of dik-opgezwollen neus, uitloopt. Voor 't overige ben ik vol rheumatique pijn, van koorts verzeld - alles natuurlijk; maar met dat al nog al redelijk van hoofd: en ik zou zeggen tusschen beide zelfs gezond, sleepten slechts de beenen mij zoo niet na, wanneer die koorts wat af is.' - Van een delfzijlsch meisje, hetwelk hij van Emden naar Aurich eene plaats in zijn wagen heeft aangeboden, krijgt hij uit erkentelijkheid een paar ijslandsche kousen ten geschenke, die hij over alles heen aantrekt en met bandjes onder den voet vastmaakt. En of de beschrijving van dit toilet niet genoeg was, vat hij het doorgestane leed nog eens zamen: 'Gij kunt niet beseffen, wat ik op de reis geleden heb. Ik vervel geheel en al in het aangezicht en op de handen, en mijn rok, dien ik aan had, is door en door versleten. Van mijn grooten mantel heb ik onvergelijkelijken dienst gehad. Mijn pruik is even zoo versleten als mijn kleed.'

De achterna slepende beenen in ijslandsche kousen, een wijde mantel over een kalen rok, een afwaaijende hoed vastgebonden over eene versleten pruik, de handen en het aangezicht aan het vervellen, een gezwollen neus, onuitsprekelijke expek-

toratien, rhumatische pijnen overal, aanhoudend koorts, - was het Odilde kwalijk te nemen dat zij na tien jaren huwlijks zich niet langer aangetrokken voelde door zulk een man? Slechts bij uitzondering antwoordt zij dan ook op de beschrijving zijner kwalen. Zij maakt er zich af met een: 'Ik heb met schrik gezien al 't geen gij op uw reis geleden hebt.' Als hij aanheft van: 'Gij zijt zeker wel in ongerustheid geweest over mijn gezondheid', heeft zij moeite eene glimlagchende herinnering te onderdrukken aan den tijd toen hij haar het hof maakte, en op zekeren dag zich verontschuldigde 'niet vóór vijf uren te kunnen uitgaan, om de werking van geneesmiddelen, die ik heden morgen heb moeten gebruiken, niet te verstoren'.

Bilderdijk's sprekendste karaktertrek in deze periode is niet zijn genie. In de brieven aan zijne vrouw ontmoet men overal een alledaagsch man, die, zoo hij niet zelf keer op keer van zijne vermaardheid gewaagde of daarop zinspeelde, bij niemand de gedachte zou wekken dat er iets bijzonders aan hem was. Van zijne dichterlijke werkzaamheid verneemt men alleen, voor zoo ver hij nu en dan zijne vrouw op het hart drukt, hem exemplaren van zekere bundels verzen te zenden. Wist men niet van elders dat die gedichten van hem zelf waren, men zou het uit de brieven niet vermoeden. Ook den geleerde vindt men er niet terug. Aan zijne dochter schrijvend, laat hij bijwijlen een weinig theologie los; doch hetgeen hij over dit onderwerp te berde brengt is zoo oppervlakkig, dat hij veeleer sommige paradoxale opwellingen van het oogenblik, dan de rijpe vrucht van studie of nadenken schijnt voor te dragen. De galante jongeling der minnebrieven is in de reisbrieven van den jongen man afwezig. Nergens één woord, waaraan men den dichter der *Bloempjes* of van *Mijne Verlustiging* herkent. Uit den gevoeligen minnaar is de saaiste der echtgenooten gegroeid, en de in zijne pen bestorven apostrofe: 'Lieve, dierbare!' gelijk de ontijdig volgehouden klucht eener afgespeelde maskerade.

Slechts in één opzigt blijft hij zich voortdurend gelijk: zijne vroomheid. Geen regtzinnig Israëliet kan zichzelf nadrukkelijker of in meer bijzonderen zin voor een zoon van Izak

of Jakob houden, dan Bilderdijk zich voor een uitverkorene van den God der christenen hield. Aan zijne dochter schrijft hij: 'Laat de wereld woelen: wees gij fier, *mijn* kind te zijn.' Aan zijne vrouw: 'God vergelde de boosheid der snoodaards aan de hunnen en 't geen ik gedaan, gewerkt, en geleden heb, aan U en ons kroost!' Een herboren aartsvader Job, zou men zeggen; een andere profeet Elia; een Johannes de Dooper der achttiende eeuw. Van zijn kind vergt hij eene onderdanigheid, van zijne vrouw eene volgzzaamheid, die evenals zijne begrippen omtrent de verbindbaarheid van het huwelijk, alleen bij de oud-testamentische zeden schijnen te passen. Hij is niet vroom in den zin van ingetogen, spaarzaam, nederig, of zachtmoedig. Integendeel, hij blijkt uitermate op zijn fatsoen gesteld, leeft gaarne op een ruimen voet, vindt twee vrouwen gezelliger dan één, en is in zijne oordeelvellingen lang niet malsch. Zekere Mr. J. H. Kumpel was te Leiden zijn medeminnaar geweest, naar het schijnt, en kwam, in het eerste of tweede jaar zijner ballingschap, nu en dan in Den Haag bezoeken brengen aan zijne vrouw. Bilderdijk's vloekpsalm aan het adres van dien heer is de warmste dagen der babylonische ballingschap waardig: 'Nog een woordtjen van Kumpel. Vindt gij (Katharina Rebekka) 't goed, zoo kunt gij uit mijn naam verzekeren, dat ik dien knaap nog even zoo beschouw - en althans niet beter - dan ik in de laatste tien of elf jaren gedaan heb; en dat ik een eerlijk man onteerd zou achten, die hem kennende gelijk ik hem ken, hem eenig woord toesprak; ja, den beul-zelven, als beul, daar meê vernederd zou rekenen'.

Nogtans is hij een opregte vrome. In al hetgeen hem wedervaart eerbiedigt hij, ook wanneer hij het vloekt, de leiding eener bijzondere Voorzienigheid. Geen onvermoeider worstelaar in het gebed. De christelijke geloofsleer, naar de opvatting der gereformeerde kerk, gaat hem boven de diepzinnigste stelsels der menschelijke wijsbegeerte. Met de bijbelsche openbaring staat of valt voor hem de scheidsmuur der zedewet, en wanneer hij aan zijne dochter schrijft dat zonder die openbaring geen onderscheid tusschen waar of valsch, goed of kwaad, kan worden aangewezen; dat geen deugd, maar alleen

het geloof den mensch ontzondigt en zalig maakt, dan spreekt hij slechts eene gedachte uit die met hem was zamengegroeid, waarin hij geboren werd, geleefd heeft, en gestorven is.

Telkens komt men in verzoeking hem van schijnheiligheid te verdenken; en even vaak smooit men dien argwaan in de geboorte. Bilderdijk's vroomheid, besluit men keer op keer, was bestaanbaar met wenschen en opwellingen die gemeenlijk als de tegenvoeters eener ontwikkelde godsdienstigheid beschouwd worden; maar godsdienstig was hij. Godsdienstig als koning David, die dichtend zijne vijanden schold; als de aartsvader Noach, wien de vrucht des wijnstoks te krachtig bleek; als de aartsvader Abraham, die Hagar beurtelings tot zich nam en wegzond. Bij Bilderdijk vindt men dezelfde hartstogten en zwakheden terug, maar ook dezelfde innigheid van vertrouwen en dezelfde vurigheid van geloofstaal.

De opmerking is voorwaar niet nieuw, dat een levendig godsdienstig gevoel bestaanbaar is met gebrek aan tederheid. Men behoeft de geschiedenis van profeten en apostelen, van heiligen en martelaren, van kloosterlingen en zendelingen, slechts na te slaan. Bij Bilderdijk, die evenwel op het gebied van het ascetisme nooit tot uitersten vervallen is, was die hardheid van hart in kiem voorhanden. 'Dat mijn Elius dood is zult gij weten; zijn moeder zal nu wel tevreden zijn. O God! hoe vervalt men, wanneer men eens afwijkt.' Alleen een ontaarde, schijnt het, is in staat zoo te spreken over de vrouw die hij weleer heeft liefgehad. Nog verder gaat hetgeen hij aan zijne dochter Louize schrijft, destijds een meisje van veertien jaren, die hem nog nooit teleur had gesteld. Een gewoon vaderhart zal zich gestreeld voelen door de gedachte, voor een dierbaar kind eenig genoeg te kunnen opofferen, zichzelf eenig gemak te kunnen ontzeggen. Het zal schroomen in het jonge hart, reeds van nature trotsch genoeg, hoogmoedige gedachten te voeden. Bilderdijk kent noch die bezorgdheid, noch de weelde van het geven zonder verwijten: 'Laat mij het hartzeer niet hebben, van over u te onvreden te moeten zijn, maar maak gebruik van de gunstige gelegenheid waarin gij thans zijt om u te formeeren, goede zeden en hebbelijkheden aan te nemen, wat nuttig

en betamelijk is te leeren, kwade gewoontens, ondeugden en gebreken af te leggen, en u den naam waardig te maken, dien gij draagt, *en dien niemand in zoovele eeuwen gevoerd heeft, zonder hem door verheven hoedanigheden, braafheid, en edelheid van denken, te onderscheiden.* Verlaat alles wat gemeen en beneden uwe afkomst is, en denk, dat gij door God op de wereld gesteld, en door uwen Vader van God afgebeden zijt, *om eene verhevene bestemming te vervullen;* waartoe gij u in alles bekwaam moet maken. Geest, verstand en talenten, hebben wij het niet in onze macht ons te geven; ons hart te verbeteren moeten wij van Gods genade vuriglijk smeeken; maar aangename manieren, een welstandige wijze van zich voor te doen, een bescheiden en onberispelijk gedrag, *overeenkomstig met hetgeen onze geboorte en afkomst vorderen,* zijn ons eigen werk, wanneer wij die bezitten, en wij zijn verachtelijk wanneer wij die veronachtzamen; vooral, wanneer wij in de gelegenheid geweest zijn, om ze door voorbeeld, onderwijs, en overdenking, ons eigen te maken, gelijk gij thands in die gelegenheid zijt gesteld. Maak u dit derhalve ten nutte, *bedenk dat uw Vader droog brood eet, om u deze opvoeding te geven,* en dat hij dit met genoegen doet, in hoop van u daardoor eens gelukkig, en *zijner en uwer afkomst waardig te zien.*'

In overeenstemming met die ongevoeligheid voor hetgeen mag omgaan in het hart van dochter of vrouw, is de ingenomenheid van Bilderdijk met zichzelf. Zijne groote gaven, zou men zeggen, maakten hem vooral gelukkig omdat zij hem buitenaf zekere vermaardheid bezorgden; ook bij lieden wier oordeel hem verder onverschillig was of belagchelijk toescheen. Een jaar vóór de ballingschap schrijft hij aan zijne vrouw uit Amsterdam, als tegenstelling van eene vruchteloos aangewende poging, geld te bekomen: 'Ik ontmoet hier alle vriendelijkheid, eer en achting, tot adoratie toe.' Uit Groningen, toen de ballingschap een begin van uitvoering had gekregen: 'Men is hier niet slechts met mijn naam, voorleden en tegenwoordige lotgevallen, werken en bedrijven bekend, maar over mijne handelwijze opgetoogen.' Nogmaals uit Groningen: 'Niet slechts dat ik veel bezoek van geleerden en voorname lieden heb, maar allerlei welmeenende burger- en zelfs ambachtslieden

moeten mij zien, naar hunne vatbaarheid met mij spreken, hunne gevallen vertellen, raad hebben &c. &c. Dan weer komt er een schilder en verzoekt, mij te mogen portraiteeren.' Uit Emden: 'Ik heb bevonden hier zoo bekend als in Holland te zijn. De duitsche nieuwspapieren hebben mijn historie hier en overal verbreid en dat schijnt niet tot mijn nadeel te zijn.' Uit Hamburg: 'Ik schreef dezen gisteren, maar heden heb ik zoo hevig rheumatismus over het gansche ligchaam, met onbeweeglijk stijven nek en lenden, dat ik mij den rug gedurende twee à drie uren heb moeten laten strijken, om eenige beweging daarin te krijgen; hetgeen de goede mevrouw Hartsink [de vrouw van den nederlandschen zaakgelastigde] met ongelooflijke goedwilligheid en gediensigheid mij verrigt heeft.' Uit Londen: 'Ik weet niet of ik in mijn voorigen u gemeld heb dat ik te Hamptoncourt eenige dagen doorgebracht heb bij Z. Hoogheid. 't Jonge prinsjen [later koning Willem II] herkende mij nog, vloog naar mij toe en noemde mij bij mijn naam, tot groote verwondering van Grootpapa en oom Frederik, die daarbij waren.' Weder uit Londen: 'Men houdt mij hier voor heel wat wonders en half toovenaar. Och! de Engelschen zijn - en dit had ik nooit gedacht - in 't gemeen domkoppen, en het is alleen door de uitgestrektheid van het rijk, dat zij schijnen zooveel groote vernuften te bezitten. Want naar de grootte van 't land zijn 't er weinigen, en dan nog moet men de lieden niet van al te nabij zien.' Uit Brunswijk: 'Ik behoef u niet te melden, hoe zeer ik bij den regerenden hertog in gunst ben. En schoon ik in de tegenwoordige omstandigheden 't incognito houden moet, en geene qualiteit deploieeren kan, ondervind ik van hem de sterkste blijken van een waar en personeel attachement. Dat de politesse der ministers geproportioneert is naar het werk, dat de souverain van iemand maakt, spreekt van zelfs. Ik jousseer hier dus van een zeer gedistingueert aanzien en zulks personeel.' Op nieuw uit Londen: 'God is goed, en schoon ik, letterlijk, geen duit bezit, en sinds nu ruim een half jaar niet bezeten hebbe, ik lijde echter ook hier geen gebrek. Ik vind achting, eerbied en liefde, en tevens eeten en drinken en huisvesting, wassching, &c, en men geeft het mij met die teederheid en smaak van een edel-

denkend hart, dat mij door zijne weldaden niet vernedert, maar eerder verheft. Ik ontfang zelfs hier lofverzen!' Dit kinderachtige wordt afgewisseld door het berigt, dat de dichter veel van aalbessen houdt, hij een liefhebber van nieuwen haring is, en niet buiten specerijen bij zijne spijzen kan. Eindelijk komt, steeds uit Londen, het omstandig verhaal der laatstelijk aangeduide beleefdheden, met bijvoeging van den naam des betooverden gastheers:

'Wij hebben den heer Schweickhardt - die achter ons op de Beestenmarkt in datzelfde huis woonde, waar naderhand Vitranga en vervolgens Pous gewoond heeft, en 't geen hem nog toebehoort - zoo lang hij in Holland en onze nabuur was, nooit gekend; doch hier in Londen gekomen, heb ik bij hem, tot zijnent, en van al wat hem toebehoorde, de blijken van een vriendenhart gevonden, het geen mogelijk geen wedergâ heeft. Ik zal u, ik kan u niet uitdrukken, met wat achting, wat eerbied, wat liefde en verknochtheid van hart ik bij hem ontvangen ben, en bij aanhoudendheid zijn tafel en huis, benevens alle diensten, die vriendschap, zorzuldigheid, en voorkomende oplettendheid iemand bewijzen kunnen, geniet. Ja, het is niet mogelijk, eenen sterveling meer te vereeren, te vieren, en - ik mag zeggen - te dienen, zonder afgoderij. De bron daarvan is, bij een brandende verknochtheid aan de goede zaak, 't waarachtig christendom, dat den ongelukkige als door God geheiligd beschouwt; en de naam, die mij zoo hier als op meer plaatsen vooruitgelopen is, en als iemand van een niet algemeene kunde beschouwen doet. Gedurende mijn omzwerven heeft men reeds verscheiden pourtraiten van mij begeerd, en hier en daar geschilderd; en deze vriend heeft er meê een willen maken, schoon hij - zelfs voor groot geld - er geen gewoon is te schilderen. Men vindt zijn arbeid zeer gelijkend, en hij heeft er u één present willen zenden, 't welk hier nevens gaat, als een vriendengift, die u niet dan dierbaar kan zijn, maar het geen tevens een meesterstuk van een stout en delicaat penceel is. Hij heeft er mijn naamletters achter gezet, van mijn eigen hoofdhaar gemaakt; en alles, zoo het daar is, is zijn geschenk, 't geen hij wenscht, dat u tot een voorteken mag zijn van een nabijzijnde terugkomst van

die er 't voorwerp van is. Ik voeg er een vers bij, 't welk ik niet heb kunnen nalaten daarop te maken, en mijn gevoeligheid over al 's mans weldaden uitdrukt; benevens een engelsch dichtstukken van zijne oudste dochter, een meisje van ongemeenen genie, op dat portrait gemaakt, en voor ons beide de allervleidendste gevoelens ademende. - Gij zoudt wel doen, indien gij kondt goedvinden, een kleinen brief aan deze vriendelijke lieden te schrijven, ten blijk dat hunne pogingen, om u zoo wel als mij een genoegen te doen, u niet onverschillig zijn. Ik ben verlangend te weten, wat gij van de gelijkenis denkt? Ik geloof dat gij mij verouderd zult vinden, verbruind, en iets meer gevleeschd van wangen en kin, dan ik plach. Ik draag nu, hier in Engeland, mijn eigen hair weêr, maar rond, en - als gij in dat portrait ziet - gepoeierd. Niet kunnende veelen, dat ik, als een fransch Carmagnole, met sluik zwart en nu gantsch vergrijsd hair gaan zou, heeft hij, voor mij, den poeiertax betaald - die zeer zwaar is en dien ik niet bekostigen kon en mij de quitantie daarvan present gedaan. Sedert ga ik gepoeierd. Zoo koopt hij alle behoeften, zelfs van loutere welstandigheid, bij mij voor, en sluit mij den mond altijd met den driedubbelen dank aan God, dat hij 't heeft, dat hij 't geven mag, en dat hij 't aan mij mag besteden. Ken den geheelen man - en zoo is zijn geheel huisgezin! - aan dezen trek!

Hier vindt men in een kort bestek de drie hoofdpersonen bijeen: Bilderdijk, gelukkig met een nieuw portret van hemzelf; mevrouw Bilderdijk-Woesthoven, geplaagd met het vooruitzicht eener hereeniging op welke geen van beide partijen prijsstelt; jufvrouw Schweickhardt, het geniale meisje, eerlang mevrouw Van Heusden.

V

Een noodlottig feit, door de gade in hare brieven zorgvuldig bedekt gehouden, door den echtgenoot in zijne verzen met behulp van vervroegde dagteekeningen zoo goed mogelijk onkenbaar gemaakt, schijnt de geheele verhouding tusschen Bilderdijk en zijne eerste vrouw, gedurende de tien jaren van hun

zamenwonen in Den Haag, beheerscht te hebben. Het is: dat het huwlijk den 21sten Junij 1785 voltrokken werd, en reeds tien weken daarna het eerste kind ter wereld kwam.

Tot regt verstand van deze ramp is het noodig kennis te maken met de jonge Leidsche, die te elfder ure terwille van de schoone Haagsche verlaten werd. Volgens haar eigen getuigenis heeft het weinig gescheeld, of ook deze Chloë was vóór haar tijd moeder geworden; en wanneer men op de innigheid der gevoelens let, welke zij Bilderdijk toedroeg; op de vrijmoedigheid van haar schriftelijk verkeer met hem; op de vaardigheid waarmede zij een dichtbundel als *Mijne Verlustiging* zich liet aanbieden, - dan pleit het voor hare zelfbeheersching dat zij den wegslependen verleider, wiens drift met een voor het uitwendige onberispelijken levenswandel gepaard ging, weerstand heeft geboden. Nog meer strekt haar tot eer de inderdaad klassieke brief, waarmede zij, hem zijne trouweloosheid verwijtend, voor altijd afscheid van hem nam:

WelEdele Heer!

Vermits er zes weken zijn voorbijgegaan zonder eenige blijk van genegenheid jegens mij, moet ik er natuurlijk dit gevolg uit opmaken, dat UwelEd. nooit eenigsints liefde en nog veel minder agting voor mij gehad hebt, en dat alle uwe vleierende complimenten tot geen ander einde gediend hebben, dan louter om mij te bespotten of te misleiden. UwelEd. hebt mogelijk gedacht, dat uw geveinsd hart mij altoos zoude kunnen bedriegen; dog gij hebt u zelve bedrogen; want gedenkt, dat UwelEd. eens van uw snoode handelweis zult moeten rekenschap geeven. Menschen kan men vaak lichtelijk bedriegen, maar nooit den Alweetende, die de verborgenste geheimen van ons harte kent en die, vroeg of laat, ze eindelijk in 't grootste dagligt stelt. Ik merk het ook aan als eene bijzondere genade, waarvoor ik Hem niet genoeg kan danken, dat Hij uw gedrag aan mij ontdekt heeft en bevreid voor de gevolgen, die er verder van te wagten waren; want UwelEd. had mij misschien in de grootste ongelukken gedompeld; dog de goede God heeft hiervoor gezorgd, en belet dat ik langer

Judaskussen ontfont. Zijn dit nu uwe voetiaansche stellingen, dat men een eerlijk meisje mag zoeken te misleiden, zoo weet ik dan niet meer wat gereformeerd, ja zelfs wat christelijk is. Maar wat baat al het verstand, alle geleerdheid, alle kunden, zodra men er een slegt gebruik van maakt, en vermaak scheidt in zijn evenmensch verdriet aan te doen! Dit kan in geen weldenkende ziel plaats hebben.

UwelEd. hebt mij eens gezegd, dat gij uw catechismus verstond; dog hieraan twijfel ik zeer sterk; want dan zoud gij niet alleen als een goed christen, maar tevens als een goed regtsgeleerde, weten den inhoud van de zeedewet, welke daarin vervat is. Dog dit alles weet gij wel, maar gij wilt het niet weten, en uit dien hoofde zijt gij nog minder te verschoonen; want die zijn pligt kent en niet betragt, die is dubbel schuldig, en zal zwaarder om te verschoonen zijn.

Mogt deze brief de gewenschte vrugten voortbrengen en het oogmerk bereiken, waartoe ik dezelve u toezend; niets zou mij aangenamer zijn als dat. 't Is alleen om u [uw] trouwloosheid onder 't oog te brengen, en dat is juist hetgeen dat mijn wel het meeste smert; omdat niets gevoeliger voor mij is, dan dat iemand, voor wien ik agting gehad heb, zich zoo laag vernedert. Indien gij geen welmeenende liefde voor mij had, waarom mij dan aan te spreken en het mij te betoonen? Waarom mij niet te laten, die ik was? Maar neen, gij waart niet te vreden, voor dat gij mij in het verdriet gebragt had! Ach, wreede! zijn dat uw vriendschapsblijken? Moest gij mij daarom die teedere brieven schrijven, om daarna bij andere uw geluk te zoeken, 't welk gij denklijk niet eens zult vinden!... Ik kan u heilig betuigen, dat het niet uit haat of nijd is, dat ik u dit verwijt, maar enkel uit liefde en genegenheid; en zijt verzeekerd, dat ik het anders niet zou doen, en u zou late varen voor 't geen gij zijt; maar wijl ik weezentlijk agting voor u heb, zo begrijp ik, dat ik het u niet beeter als hierin kan toonen, en ik zou zelfs niet aan de vriendschapspligt, die zulks vereischt, beantwoorden, indien ik het naliet. Vleiers zijn nooit geen echte vrienden, maar die uwe gebreken ontdekken, en niet schroomen om ze u bekend te maken; en zulken zijn 't ook alleen, die ik voor mijne waare vrienden erkennen zal.

Voorleede zondag ben ik adergelaten, bevinde mij ook seedert dien tijd beeter; en verders zal ik mij in dit geval wel kunnen getroosten. Alleenlijk verzoek ik ten spoedigste mijne brieven, die ik u geschreven heb, mij terug te zenden, dan kunt gij ook de uwe krijgen nevens het boek.... (Dan ook) vergeeve ik het u, en blijve, met alle agting en genegenheid

Leiden, Febr. 1785.

UwelEd.'s onderd. dienaresse.

Alleen de schitterender uitwendige schoonheid van jufvrouw Woesthoven kan Bilderdijk bewogen hebben, zulk een hart te verstooten. Men hoort hem dan ook naderhand door zijne vrouw verwijten, dat het geen zuivere liefde, maar onzuivere passie geweest is, welke hem aan haar geboeid had. De uitgevers van den bundel noemen den naam van het meisje niet, waarmede hij zooveel gelukkiger had kunnen zijn, dan hij het met die vrouw geweest is. Zij verhalen alleen dat Chloë, nog vele jaren na haar afscheidsbrief, hem met liefde gedacht en in hare onderwerping, hare berusting, hare vroomheid (want zij moet met vele tegenspoeden geworsteld en onder hare beproevingen zich voorbeeldig gedragen hebben), eene even uitnemende christin bleek, als het hem dikwijls moeite kostte zich een goed christen te toonen. De hartstogt heeft het anders gewild. Niet Chloë, maar jufvrouw Woesthoven is de eerste mevrouw Bilderdijk geworden en, wat erger is, moeten worden.

Bilderdijk's brieven aan Odilde - gelijk het in dit verband voegt haar te noemen - bevestigen de waarheid van hetgeen hij meer dan twintig jaren later aan zijne dochter schreef: 'Mijn hart weet, hoe een jong meisje gevoelt en denkt.' Zij doen tevens voorgevoelen hetgeen hij haar eenmaal schrijven zou: 'Te vergeefs spreekt men van de verrukkingen der liefde; daar is geene liefde dan van God, door God, en die tot God als haren oorsprong wederom opklimt.'

Er tintelt geen warm gevoel des harten, geen overvloed van natuurlijke menschelijke genegenheid, in die minnebrieven. Het zijn stijloefeningen, gevolgd naar latijnsche en fransche modellen. De lektuur van dit proza is nog vermoeijender, dan

die der uit denzelfden tijd gedagteekende verzen over hetzelfde onderwerp. Maar louter frazen zijn het in geen deele. Getuigen zij eenerzijds van eene heerschappij over de hollandsche taal, als op dat tijdstip welligt bij niemand anders in Nederland gevonden werd, zij verraden tevens eene ongemeene kennis van het vrouwlijk hart. Ik zeg niet van Chloë's, maar van Odilde's vrouwlijk hart.

Dezelfde heer Mr. Kumpel, naar wiens hoofd wij Bilderdijk eene kernachtige verwensching hoorden slingeren, wordt door Dr. van Vloten gedoodverfd als de erflater van een handschrift, waarin men een min of meer teleurgesteld medeminnaar, een benijder in elk geval, over Bilderdijk's vroegen omgang met vrouwen hoort spreken: 'Van de natuur niet met de macht bedeed, door een eersten indruk te behagen, lei hij zich op het behagen bij de vrouwen als een kunst toe, en zij, bij welke hij verstand genoeg vond, om verder dan op de schors te zien, vestigden al ras hun aandacht op hem. Eerst deed hij dan zijn verstand bewonderen, daarna gebruikte hij 't om zijn hart als een engelenhart in een stoffelijk hulsel te vertoonen, deed het begeeren, en dan de bewonderende begeester, door aan haar in zijn handschrift netgeschreven minnedichten, gelooven dat zij het bezat.'

De brieven aan Odilde zijn als een kommentaar bij dezen tekst, onder welks zamenstelling de afgunst den blik des opmerkens gescherpt, niet beneveld heeft. Bilderdijk weeft om Odilde's gemoed een web, waarin alleen vrouwen als zij te vangen zijn, maar onfeilbaar gevangen worden. Niet alleen overstelpt hij haar met de tederste namen - Onbegrijpbare! Aanbiddelijkste! Lief Platonisch meisje! Eenige wellust van mijn hart! Engel des hemels! Godheid van mijne ziel! - maar ook zichzelf hult hij te haren behoefte in een straalkrans. Hoor hem in de eerste maanden der kennismaking zijne prozaïsche werkzaamheid als praktizijn idealiseren: 'Ik vlieg tot u - ik vlieg! Dan, helaas! hoort gij de ijzeren deuren niet kraken, waarachter een beklaglijk slachtoffer van geweld en partijschap zijn redding van mijne hand wacht? Hoort gij die rampzalige weduwe niet kermen, die door eenen ontaarden echtgenoot van het hare ontbloot, met zijne schulden

overladen, en op den oever van het gebrek is gebragt; die door onmeêdoogende schuldeischers, die haar met bedrog in het net sleepten, waaruit zij zich vruchteloos los zoekt te maken, verdrukt en vervolgd wordt? Zij roepen, zij schreeuwen om mijne hulp, en de tijd dringt dat ik heenijle. Wat doe ik? Uw wil is mij de heiligste, de onschendbaarste wet, en wat zou mij ophouden daar gij beveelt? Grootmoedige, ik lees in uw hart - vlieg, zegt het, betracht uwen plicht, en bescherm de verdrukten, en dan - wijd mij de oogenblikken die u overig zijn!’

Vraag niet hoe onnoozel het twintigjarig meisje moet zijn, dat zich door zulke *humbug* lijmen laat. Erken veeleer dat Bilderdijk, in zijne jonge jaren, onder de bekwame vogelaars verdiende geteld te worden. Achter die drukte toch, waarmede hij zich van een bezoek aan Odilde afmaakte, bewarend dat ambtsbezigheden hem uit Den Haag onverwijld naar Leiden riepen, school alleen de noodzakelijkheid Chloë, die geen mededingster duldde, daarginds te gaan geruststellen. Minstens een jaar lang heeft hij de kunst in praktijk gebragt, zijn boog op die wijze van twee pezen voorzien te houden: beurtelings het eene en het andere dwaze kind bezwerend dat zij, en zij alleen, op zijne eeuwige liefde rekenen kon.

Men leert geen hoogen dunk koesteren van de vrouwen in het algemeen, wanneer men bedenkt dat de jonge, de schoone, de onder de begaafden gerekende Odilde, meer dan honderd brieven van het gehalte van den volgenden voor goede munt heeft opgenomen:

Aanbiddelijkste! Dierbaarste!

Noem mij den verhardsten, den onmenscheijksten aller stervelingen: want ik heb het verdiend! U heb ik tranen, tranen van smarten, van angst en verdriet doen storten; uw oog aan de onrust van eenen slapeloozen nacht kunnen overgeven; uw boezem, uw aanbiddelijk hart kunnen doen zuchten! Barbaar, als ik was, welk een woede vervulde mij, welk een stroom van verwarde gedachten sleepte mij weg! - Neen; tedere, zuivere, hemelsche ziel! nooit was ik één oogenblik zonder

voor u adem te halen: zonder u aan te bidden: nooit heb ik één oogenblik uwe waarde, uwe verhevenheid, uwe zuiverheid, voor geene valscheid vatbaar, miskend. Ik gevoel het, ik weet het, en ik heb het in uw hart gelezen, dat gij - mij - gelooft te beminnen - en - dat gij eenen stillen en tederen wellust scheidt in dit denkbeeld te koesteren. Wat toch, ô wat zoude ik u meerder vergen? Is 't aan u, aan uwen aanbiddijken eenvoud den doolhof van 't hart te ontwarren; of was het aan mij, er zoo diep in te zien, dat én uw én mijn rust er bij lijden moest? Ik gevoel hier mijn ongelijk, ik erken het, en aan uwe voeten smee ik die vergeving er voor, die de liefde zoo gaarne afsmeekt, met zoo veel genoeg ontfangt, en met een meer dan hemelwellust verleent! - Vergeving, die - mijn hart zegt het mij - 't uwe niet aan mij ontzeggen zal, schoon ik haar duizend en duizendwerf hadde verbeurd gehad. O, schenk ze mij, die vergeving! schenk ze mij, en laat ik ze uit uwe oogen lezen, laat ik ze van uwe betooverende lippen scheppen, van uw zwoegenden boezem rooven, en in het gevoel uwer edelmoedigheid, van bewondering, eerbied, en tederheid, wegzinken! - Stil, stil uw beroeringen, en herstel u die kalmte van ziel, die alleen een zoo zuiver hart als het uwe bewonen kan; die zich op uw edel voorhoofd kenteekent; die de zaligheid aan al wat u nadert, mededeelt; en die - zo men u iets benijden kon - de engelen van den Hemel u benijden zouden. - Wat spreekt gij van opofferingen! ô zalig, eindeloos zalig, die zich voor uw rust mocht ten slachtoffer geven, die, van uit het diepste der jammerlijkste ellenden, u slechts van verre door zijn lijden gelukkig mocht zien! Die een traantjen van vergenoegen op uw wangen mocht scheppen, en - in den volsten, den volkomensten zin van het woord - in uw' boezem leven, in uw hart ademtoogen, - geheel en volkomenlijk *de uwe* zijn! - O, gevoel, gevoel uwe waarde, uw oneindige waarde, en doe mij al den prijs van Uw gunstbewijs kennen! Leer, toon mij - gij hebt recht - dat ik een ondankbare, een monster ben: maar vergeef mij! vergeef aan de liefde hare achterdocht, hare grilligheden, en wijt aan mijn hart zijn verwarringen niet! - Hijgt het niet naar uwe kleinste gunsten, zwoegt het niet voor uwe liefde, en ademt

het iets, dan een godlijke hulde, die het aan u toebrengt, en die al den wellust maakt van

's Grav. 25 May 1784.

Uwen onveranderlijken BILDERDIJK.

Is scherper tegenstelling denkbaar dan door dezen brief aan Odilde, en dien van Chloë aan Bilderdijk wordt aangeboden? Dáár de ongekunstelde welsprekendheid der gekwetste vereering, de ingehouden tranen der spijt, de door den toorn heenschemerende liefde; het gebroken, maar zich zelf niet ontrouw geworden hart. Hier de kunstige periodebouw van het overleg; de zinledige zwier van het nagebootst klassieke; de taal eener verbeelding welke geen gemoed wil worden; het verstand ledig huiswaarts keerend van zijne jacht op het gevoel; uitroepingsteekenen voor tederheid.

VI

Er is in dit opstel af en toe zooveel tot verdediging van Bilderdijk aangevoerd, dat de lezer niet behoeft te schroomen, voor zoover betreft de houding die hij in den eersten tijd zijner ballingschap tegenover zijne wettige vrouw heeft aangenomen, hem van zekere dubbelhartigheid te beschuldigen.

Haar verleid hebbende, is hij eerlijk man genoeg geweest haar te trouwen. Door haar naar zijne eigen slaapkamer gebannen, heeft hij drie jaren lang haar de huwelijkstrouw bewaard, verzekert hij. In den vreemde heeft hij onvermoeid gearbeid voor zijn brood, zich afgevend met werk dat in elk opzigt beneden hem was, en niet verkiezend dat zijne vrouw, of het moest wezen door kleine geschenken in eens, in zijn onderhoud zou voorzien. In de zorgen die haar drukten heeft hij als balling in zoover gedeeld, dat hij uit eigen middelen de opvoeding zijner dochter wilde bekostigen. Uit niets blijkt dat hij de praktizijns-pretensien, in Den Haag nog uitstaande, als eene bron van hem uitsluitend toebehoorende inkomsten beschouwd heeft. Integendeel, hij heeft niets liever gewild dan dat zijne vrouw beproeven zou, daarmede voor haar en voor de kinderen rond te komen.

Maar het een noch het ander neemt weg, dat hij geen enkele ernstige poging heeft aangewend om in zijn vaderland terug te keeren, en op nieuw de zorg voor gade en kroost voor zijne rekening te nemen; dat hij stelselmatig het er op heeft toegelegd dien pligt van zich af, en op de schouders van bloedverwanten te schuiven; dat hij niet in staat geweest is zich te verantwoorden wegens de groote verteringen, vóór zijne ballingschap door hem in Den Haag gemaakt; dat hij in zijne brieven uit Londen, uit Hamburg, uit Brunswijk, zich van onopregte betuigingen van genegenheid heeft bediend, ten einde zijn verlaten en aan haar lot overlaten der wettige echtgenoot zoo mogelijk voor een toekomstig regter te dekken; dat hij op de herhaalde beschuldigingen wegens grofheid en wreedheid, door zijne vrouw tegen hem ingebracht, slechts met drogredenen heeft weten te antwoorden.

De haagsche huishouding van 1785 tot 1795 is bij toeneming eene aaneenschakeling van krakeelen geweest. Blijkens de getuigenissen, afgelegd in het proces wegens echtscheiding, hadden die tegen het einde van den winter van 1790 of 1791 het toppunt bereikt. Het was toen zoover gekomen dat Bilderdijk, eerst de meid en daarna zijne vrouw zelf, des avonds tusschen tien en elfen op de straat zette, zoodat beiden genoodzaakt waren bij gemeenschappelijke vrienden, den prokureur Van der Linden en zijne vrouw, een toevlugtsoord te zoeken. Wanneer men Dr. van Vloten hoort verzekeren dat voor deze boosaardige handeling geen andere aanleiding bestond dan dat het kolevuur, waarbij Bilderdijk dien avond zat te studeren, was uitgegaan en naar zijn zin niet snel genoeg aan het vlammen gemaakt werd, dan heeft men moeite aan dergelijke buitensporigheid geloof te slaan. Doch andere, nog ergerlijker feiten, stellen het eerste buiten twijfel. In de eerste maanden van 1789 is het gebeurd dat dezelfde heer Van der Linden, toen hij Bilderdijk met de bevalling zijner vrouw kwam gelukwenschen, hem deze op de kraamkamer in drift bij de muts heeft zien grijpen, zoodra zij den mond opende. Van der Linden moest met de baker tusschenbeide komen; hetgeen niet gelukte, zonder dat de laatste eenige slagen opliep. De reden was, dat Bilderdijk liefst niet aan de onaangenaamheden van den avond

te voren herinnerd wilde wezen, toen hij, in woede ontstoken tegen zijne vrouw omdat de baker een boterham voor haar was gaan maken, haar op het lijf was gevallen, en de baker bij hare terugkomst tot ontzet was moeten toeschieten; eene handelwijze die de verontwaardiging dezer helpster in zulke mate opwekte, dat zij met moeite zich liet bewegen, uit medelijden met mevrouw Bilderdijk, nog eene poos in dienst te blijven.

Bilderdijk's latere ophelderingen omtrent deze en andere punten van bezwaar, houden geen steek. Predikatiën zijn het, geen argumenten. Hetzij uit ijdelheid, hetzij uit zwakheid en onverschilligheid, verteerde hij jaar op jaar in Den Haag meer geld dan zijne praktijk hem opbragt. Reeds kort na het huwelijk moest zijn vader met *f* 4000 bijspringen. Hij woonde op eene te aanzienlijke gracht, in een te duur huis, had manlijke bedienden, hield eigen rijtuig en paarden. Maar als zijne vrouw hem naderhand hare verwondering betuigt dat hij buiten hare voorkennis eene schuld van *f* 18,000 had gemaakt, dan antwoordt hij: 'Gij vraagt waar ik 't geld gelaten heb? Ik heb mij duizendmaal gevraagd, waar ik 't nog van daan haalde, om aan al wat onophoudelijk gaapte te voldoen! 't Oude heeft telkens nieuwe opens veroorzaakt, en de val van Reigersman heeft mij meêgesleept. Ziedaar het raadsel opgelost. Honderd dingen weet de prins zelf niet eens; anderen..... maar gij verstaat mij.' - Dat zij (dit werd uit Groningen geschreven, in April 1795) hem *niet* verstond, ligt in de rede.

Over hunne huiselijke twisten schreef hij haar uit Hamburg, in Julij van hetzelfde jaar:

'Gij doet kwalijk, te schrijven zoo gij schrijft; daar gij wel begrijpen kunt, dat ik op alles wat daar in voorkomt u niet andwoorden kan, en er waarlijk zoo veel wezenlijks te schrijven ware, voor ons van oneindig belang, waar van ik geen letter vinde. Uwe klachten over mij komen zeer te onpas; of ik wel of kwalijk gehandeld heb, is tusschen God en mij, en Hij vergeve u den wrevel, aan wien ge uw hart overgeeft, en de bedwelming van ziel, daar ge in voortsnel, om uw ongelijk nog al verder uit te werken. Ik heb u niet ongelukkig gemaakt, maar mij aan uw ongeluk onderworpen, om u gelukkig te maken, en om met u voor de eeuwigheid vereenigd

God te danken. Ik heb u als een gift van God, mij door God toegezonden, ontvangen, en mijn gansche hart aan u gehangen, zoo als ik nog doe: maar eindelooze wrevel en ontevredenheid over Gods bestuur, over al wat u omringt, en 't geen u 't naast is 't meest, heeft én u én mij ongelukkig doen leven; mij gedwongen, u 't vertrouwen, dat ik u gegeven had, op te schorten, en de zaken te arrangeeren, zoo ik met afgematte hersens best konde. God heeft ons gezegend, aanhoudend gezegend: maar uw onvergenoegdheid en ondankbaarheid heeft die zegeningen vergald, en ze doen verwelken, en mijn geheel verstand en humeur omgekeerd. Zie daar, wat de oorzaak is geweest van alles wat te beklagen is. Mijn ziel, mijn hart is geheel liefde, brandende liefde voor u, en voor u alleen; maar gij hebt mijne liefde gesmaad en gehoond, en gemeend dat ge met een zekere dienstvaardigheid, die een vriendin, zuster of dienstmeid praesteeren kon, mijne liefde beantwoorden kost: en dit heb ik van 't eerste begin af ondervonden, en met zooveel ernst en drift verfoeid en moeten verfoeien. Gij zijt onbekwaam geweest om te beminnen, omdat ge voor geen zelfverloochening, zelfs jegens God, vatbaar waart, en ge hebt de zaligheid, die God aan het huwlijk verknocht heeft, met voeten getreden en versmaad. Gij spreekt van plichten, even alsof doen van een bevolen daad de vervulling der plichten ware: neen, liefde en uit liefde, uit brandende en vurige liefde te handelen, dat is 't geen het wezen van de plicht uitmaakt: dat eischt God jegens zich, en dat eischt Hij in 't huwlijk. Zonder dat is de beste daad, de vervulling van 't geen Hij gebiedt, niet beter dan afgoderij en heiligschennis: en met die is alles vergeefflijk. Maar nooit hebt ge - dit wijte ik aan uw opvoeding - denkbeeld van godsdienst gehad ten aanzien van 't practicale; en van daar de gruwelijke godslasteringen, waar aan ge, in koelen bloede en misschien zonder 't te weten, u meer dan eens schuldig gemaakt hebt, en die mij buiten mij zelve brachten. Eindelijk heeft u een geest van verderf naar omgang met menschen heengesleept, die u nog verder verbasteren moest. Met één woord, ge hebt uw hart opengesteld voor al wat tegen God en mij is, en van daar alles. - Niet echter, dat ik u dit verwijt! neen, ondanks alles zijt gij mij 't

dierbaarst goed op aarde en in de eeuwigheid, en 't eenig dat op aarde mij attacheert. Maar ga in uw-zelve en verhard uw hart niet voor God, die mij 't kruis zeer wel heeft doen voorzien, dat ik met u aanvaardde - de blijken zijn er van - maar die 't mij gewillig heeft doen aanvaarden, om u te bezitten, te behouden en tot Hem te voeren. Nooit heb ik nog, voor of na ons trouwen - drie of vier van de eerste brieven misschien uitgezonderd - een brief van u ontvangen dan vervuld met klachten, die tegen God zijn, en nu den een dan den ander tot voorwerp hebben. Zelden een middag- of avondmaal met u gedaan, of klachten en ontevredenheid over Gods bestel maakten mij moeilijk. Eindelijk, in Gods naam, leg dit af; wees eenmaal tevreden onder Gods hand, en waardeer 't geen Hij geeft, niet wat Hij onthoudt. En brengt Hij ons bijeen - zoo ik Hem bidde, want geen man als ik kan een bete broods *genieten*, of eenige rust van ziel die 't beginsel van genoeg is, dan met zijne wederhelft - zoo beginnen wij een nieuw leven, om Hem te danken en Zijn gaven te smaken; en mag dit de vrucht van 't ongeluk zijn, zoo koopen wij 't niet te duur.'

De lange brief eindigt met de woorden: 'Groet alle vrienden van mij, en wees gegroet met een hart vol liefde, waarachtige liefde, maar dat gij bedroefd en doen bloeden hebt.'

Nog langer is een brief van September 1797 uit Brunswijk, waaruit het genoeg zal zijn het volgende aan te halen: 'Niets is valscher dan dat ik ooit het minste woord zou hebben gezegd, of plaats gegeven aan het minste vermoeden, alsof ik - zoo als gij zegt - met uwe zuster liever had willen huwen, of u niet uit liefde getrouwd had. Het tegendeel is waarachtig, en uw broeder en zuster moeten in hun hart overtuigd zijn, dat ik u teder, en teêrder dan men in 't huwelijk pleegt te beminnen, bemin, en niets immer dan mijn liefde voor oogen gehad heb, toen ik u trouwde. Ook herinner ik mij niet, ooit eenigen grond van klachten over u te hebben laten vermoeden, dan alleen, *dat gij te onverschillig waart voor mijne omhelzing*: iets dat - buiten mij - geperceert schijnt te hebben, en waar tegen ik niet sterk aangedruischt heb, om dat ik oordeelde dat het beter den goeden naam eener vrouw sou-

tineerde, indien men haar te koel, dan indien men haar voor het tegendeel hield. Wat het smalen op uw opschik betreft, dit heeft nooit een serieus point van bezwaar tegen u kunnen strekken, dewijl de geheele wereld wist, *dat ik het zoo verkoos*; dan men heeft dit aangevat, toen men begreep dat uw uiterlijke koelheid omtrent mij moest doen onderstellen, dat het niet was om aan mijn verkiezing te voldoen, dat ge U dus kleeedde. En zoo gaat het altijd: de minste nalatigheid van eene vrouw in de *égards*, welke men begrijpt dat zij voor haar man behoorde te hebben, wordt tot haar nadeel uitgelegd, vergroot, en tot allerlei soort van verkeerdheden, ja misdaden, verwrongen. En met u meer dan met eene andere vrouw, omdat men begreep, dat gij meer *égards* schuldig waart, dan anders een vrouw aan haar man schuldig is, omdat anderen mij buitengewone *égards* betoonden; en ik mag er vrij bijvoegen, om dat veele vrouwen of meisjes U benijdden en nog benijden, mijn vrouw te zijn. Doch aan zulke dingen moet men zich niet stooren; daar gij weet, wat mijn goed- of afkeuring wegdraagt, en dit alleen voor u eene regelmaat behoort te maken. Eene regelmaat, die ik 't ook zelfs niet aan u wijte, dat gij ze in andere dingen niet zoo volkomen gevolgd hebt, als ik gewenscht had, en tot ons beider geluk noodzakelijk geweest was; maar waartegen gij met uwe opvoeding, gebrek aan menschenkennis, algemeene vooroordeelen, gesprekken van anderen, die zich uw en mijn vrienden noemden, en de verveeling en wrevel, die uit aanhoudende ongenoegens ontstaat, te worstelen had. Behalven dat het eene bekende zaak is, dat in dissensiën en in ongelukken de vrouw - al ware zij ook een Engel geweest - *à la longue* in 't ongelijk gesteld wordt. Wat uw ware *torts* zijn, weet gij-zelf en weet ik; maar anderen zoeken er u, omdat het in de orde der zaken is, dat de vrouw in een geval als 't onze, *torts* hebben moet, en zij *prêteeren* u die *torts*, die zij denken, dat meest met uw character overeenkomen.'

-

Hoe kunnen zulke redeneringen een echtgenoot regtvaardigen, die zijne vrouw in hare zwangerschap kaarsen en kandelaars naar het hoofd werpt, of in het kraambed haar slaat en haar de muts afrukt? En het ergste is, dat toen Bilderdijk

den laatsten der aangehaalde brieven schreef (September 1797) hij reeds drie of vier maanden geleden eene plaats in het hart en de slaapstede van jufvrouw Schweickhardt veroverd had. Op 18 Mei van dat jaar werd in zijn bijbel door hem aangeteekend (want zoo was hij), dat hij een tweeden eigenwilligen echt had aangegaan, waaruit in Junij van het volgende het eerste onechte kind geboren werd.

Deze feiten laten slechts één gevolgtrekking toe. Wanneer Bilderdijk in verschillende perioden zijner ballingschap, en tot op het laatste oogenblik, aan zijne wettige vrouw schrijft: ‘Schrijf mij toch, en bemin mij zoo teeder, gelijk mijn hart u bemint,’ - ‘Ik hijge naar tijding van u,’ - ‘Als alles ten ergste loopt, is 't om een kwade drie maanden te doen,’ - ‘Mij dunkt, wij worden in korten (God geve 't!) hereenigd tot een gelukkiger levensstaat,’ - ‘God brenge ons genadig in elkanders armen terug,’ - ‘Mijn hart dankt u; neem dien dank aan met mijne vurige liefde, die altijd voor u blaakt en blaken zal,’ - ‘Waarom de hereeniging zoo weggeworpen, daar zij zich toch zoo nabij toont?’, - ‘Omhels onze kinderen, en bemin mij gelijk u bemin,’ - ‘Ach, immers is uw hart gemaakt om aan het mijne te beantwoorden, waarom zoudt gij 't sluiten voor de stem die er in spreekt? Neen! het mijne mistrouwde u nooit; het gevoelt dat gij mij bemint, ja al ware 't in weerwil van uzelve mij beminnen zoudt, met gelijke onvervalschte drift als ik voor u gevoele en eeuwig gevoelen zal,’ - ‘Zoo ik ooit nog een end gerust en genoegelijk leven zal hebben, het is in het vak der wetenschappen dat ik 't vinden moet. *Kom dan dit met mij deelen,* en laten wij eenmaal gelukkig worden, gelijk men het op de wereld zijn kan. *Met open armen en een open hart zal ik u ontfangen,* en van nu aan noodig ik u daartoe, met die liefde en verknochtheid, die gij aan u zelve niet ontveinzen kunt, *dat ik u toedrage,* en *onveranderlijk toedrage,*’ - ‘Mijn hart brandt om Louize weder te zien: en dan vlei ik mij, dat ge haar, zoodra als gij 't raadzaam oordeelt volgen *en mij door uw wederbezit* verblijden zult,’ - ‘Kont gij zelf komen, 't ware mij nog liever; maar ik moet mij overgeven aan de redenen, die gij mij hebt voorgedragen; vervallen die echter, *mijn hart*

zal u te gemoet vliegen,' - 'Hetgeen gij mij van Elius meldt doet mij veel genoegen. Ach! *wanneer zal ik u allen eens weder aan 't hart mogen drukken!*' - 'Eenmaal zullen wij God voor eene volkomen redding en - 't geen wij nog nooit gehad hebben - voor een gerust leven danken mogen,' - - - wanneer Bilderdijk deze dingen op het papier stelt, dan gelooft hijzelf niet wat hij zegt, spreekt tegen zijn hart en zijne wenschen, en overpeinst bij voorbaat een pleidooi. Bouwstoffen verzamelen voor een memorie, waarin hij te eeniger tijd bewijzen zal dat niet hij zijne vrouw verlaten heeft, maar zijne vrouw hem, anders doet hij niet.

Hij zendt haar uit Londen zijn door vader Schweickhardt geschilderd portret; vleit haar door de verzekering dat zij 'oneindig veel' op de zeer schoone prinses van Wales gelijkt; verzoekt dringend, eene vooral niet te korte haarvlecht van haar te mogen ontvangen; misprijst het in zijn dochtertje Louize, dat zij, ofschoon geestig en beminlijk, in uiterlijke voordeelen nooit hare moeder gelijk zal worden. Als wist hij niet dat Odilde een te onoverwinlijken afkeer van hem koesterde, om voortaan door *sentimenteele periodes* als de zijne zich te laten vangen, stapelt hij de eene betuiging van tederheid op de andere. Ook nadat de regter te Amsterdam hem in het ongelijk gesteld heeft en zijne malitieuze desertie onwraakbaar is geworden, volhardt hij in zijn stelsel van verdediging. In 1803 schrijft hij uit den vreemde aan een vriend in Nederland, Dr. Verschuur, om bestwil zich van vier onwaarheden tegelijk en één onmanlijke uitvlugt bedienen: 'Daar mijn gestel mij niet toeliet zonder vrouw te leven, heb ik, *na van de mijne verlaten te zijn* en de dissolutie des huwelijks, daardoor *ipso jure* geschied, *bewezen te hebben*, in Engeland hertrouwd, en thans drie kleine kinderen uit dit huwelijk, *'t welk de Prins gewild heeft dat een geheim zou blijven*, 't geen nu door zijne renunciatie opgeheven is.' Al het cursijf gedrukte in deze en de voorgaande brieven is, schijnt het, door Bilderdijk zelf onderstreept.

Dit gedwongen sprookjes-verzinnen is Bilderdijk's straf geweest, gelijk het de straf is van alle oneerlijke verhoudingen tusschen man en vrouw. Knoeijen moet hij als vrijgezel om

het tegelijk met Chloë en met Odilde, konkelen als gehuwd man om op één dag het met Odilde en met mevrouw Van Heusden te kunnen houden. Amusant is daarbij alleen de rol die hij den verdreven Stadhouder laat spelen. Kan hij zijne verteringen niet verantwoorden; moet jufvrouw Schweickhardt bij hem in de kraam: beide keeren komt, als een vorstelijk voorlooper der burgerlijke mistress Harris, denkbeeldige vriendin van mistress Gamp, de goedaardige prins Willem V er bij te pas.

VII

Eer wij het debet van mevrouw Bilderdijk-Woesthoven opmaken en deze aankondiging harer korrespondentie daarmede voltoojen, worde aan hare creditzijde deze en gene belangrijke post geboekt.

Zij kan het niet helpen dat de brieven, waaruit het publiek voor het eerst met haar beminlijk gelaat en haar onbeminlijken persoon kennis leerde maken, het licht gezien hebben. Had haar aangehuwde kleinzoon er zich toe bepaald de stukken betreffende het scheidingsproces in het licht te geven, misschien zou zij op ons den indruk eener martelares hebben gemaakt, slagtoffer van een trouweloos echtgenoot en ongevoelig vader. In de te kwader uur uitgegeven brieven ontmoet men slechts eene Xantippe. Verwonderlijk is het dat Ds. Ten Brummeler Andriessse dit niet gevoeld, of Dr. van Vloten er hem niet opmerkzaam op heeft gemaakt. Beider ijver in het verdedigen eener eenmaal opgevatte meening heeft hen over het hoofd doen zien, dat het bezwaren van den man hier gelijkstond met het prijsgeven der vrouw. De akte van beschuldiging, door hen tegen Bilderdijk opgemaakt, is, in strijd met hunne bedoeling, eene aanklagt tegen zijne gade geworden. Liegt haar portret niet, dan hebben weinig buitengewone mannen in deze wereld het ongeluk gehad, in de vrouw hunner keus, bij zooveel uitwendige schoonheid, zulk een verdrietig karakter aan te treffen. Maar dat dit alles aan het licht gekomen is, ik herhaal het, is hare schuld niet.

Voorts komt het terugstootende in *hem* zeer in mindering

van het onaantrekkelijke in *haar*. Misschien zou eene Chloë in staat zijn geweest Bilderdijk ten einde toe te blijven liefhebben, - ook als zijne zwakheid hem verleidde boven zijn stand te leven, of zijne slechte gezondheid hem dag aan dag klaagliederen ontlokte, of zijne hulpbehoevendheid hem in den vreemde naar allerlei kostwinnigen deed uitzien. Voor de krachten van Odilde was die proef te zwaar. Betaalde lessen te geven aan partikulieren vond zij voor een man van zijn talent een allerschandelijkt bedrijf; zijzelf was niet in staat, een gedeelte zijner schulden te delgen; en zij kon, toen hij eenmaal deswege het land had moeten ruimen, slechts den ontijdigen grijsaard in hem zien: altijd koortsig, altijd kugchend, stijf van het rhumatiek, en over het verlies van zijn geheugen klagend op een leeftijd, dat de meeste andere mannen in het volle bezit daarvan verkeerden. Voeg er bij, dat zij dien chronischen en onoogelijken lijder als een huis-despoot had leeren kennen; zij keer op keer door hem mishandeld en zelfs, na niet meer dan vijf jaren huwelijks, op een barren winteravond, met hare dienstbode door hem op straat gezet was. Kon zij zulk een echtgenoot op den duur liefhebben? Kon zij, toen het gelukkig toeval der ballingschap hem aan hare zijde ontvoerd had, in opregtheid hereeniging wenschen? Moest de laatste losse band, die haar nog aan hem hechtte, niet verbroken worden, toen hij uit den vreemde weldra geen penning meer voor haar onderhoud bijdroeg, en hij den geheelen last zijner schulden en der opvoeding van Elius op hare schouders liet drukken?

Zoo men eindelijk het haar ten kwade duidt dat, in het vooruitzicht der erfenis met wier vruchtgebruik naderhand een tweede echtgenoot ging strijken, nooit de gedachte bij haar is opgekomen daarmede de schulden van den eersten te betalen, dan worde in het oog gehouden dat de openbaarheid van Bilderdijk's zamenleven met jufvrouw Schweickhardt en der gevolgen van dien, het de voormalige jufvrouw Woesthoven onmogelijk maakte zich verder aan hem gelegen te laten liggen. Zij mag die minnarij hebben voorzien, hebben aangemoedigd, in oogenblikken van wrevel hebben toegejuicht, - toen het eerste onechte kind weldra door een tweede en derde gevolgd werd; toen de onderstand, op welke de wettige vrouw aan-

spraak maken kon, keer op keer aan het vernieuwen van de luijermant der onwettige heenging; toen hield elke verpligting harerzijds op, en kon zij desgevorderd in het gevoel harer gekrenkte waardigheid meenen, naar zulk een partner niet meer te hebben om te zien.

Doch wien hindert het niet, met dat al, mevrouw Bilderdijk-Woesthoven haar man deelgenoot te hooren maken van de streken, welke zij gedurende zijne afwezigheid aanwendde om aan geld te komen? Eerst heeft het den schijn, alsof het water werkelijk bij haar aan de lippen is. Geen brief wordt verzonden, die niet over financiële zaken handelt. Telkens weder komt zij op dat onderwerp terug. Zelfs heeft het op één oogenblik weinig gescheeld, of een schraapziek schuldeischer had haar doen gijzelen, meent gij? Toch niet. Met ronde woorden erkent zij weldra, - en dooft door die bekentenis de eerst opgewekte deernis voor hare kommervolle omstandigheden uit, - zich armer gehouden te hebben dan zij was, uit vrees dat de toelage der bloedverwanten zou inkrimpen. Te dien aanzien althans had zij haar man niets te verwijten. Heeft Bilderdijk blijkbaar, in weerwil zijner gestadige klagten over broodsgebrek, in Engeland en Duitschland een stuivertje overgelegd, ten einde in het onderhoud van jufvrouw Schweickhardt en hare kinderen te kunnen voorzien, mevrouw Bilderdijk-Woesthoven deed hetzelfde in Den Haag, ten einde niet genoodzaakt te zijn op nieuw van haar man af te hangen. Beide echtgenooten maakten, met verschillende doeleinden, wederzijds een potje; en zoo aandoenlijk kan de gewezen Odilde niet over ziekte, huishuur, inkwartiering, of onbetaalde rekeningen klagen, dat men niet tusschen de regels overal de cijferaarster herkent, op een appeltje voor den dorst bedacht.

Herhaaldelijk verwijt Bilderdijk haar in zijne brieven zeker gebrek aan opvoeding: waarmede hij niet bedoeld kan hebben dat zij gestadig de datums onder hare antwoorden verzuimde te stellen, of niet bij magte was door het geven van onderwijs in hare eigen behoeften te voorzien, of te weinig engelsch en fransch verstond om in die talen behoorlijk te korresponderen. Het eenige wat hij niet onduidelijk laat doorschemeren is, dat hij haar de vorming van hun dochtertje Louize

ongaarne toevertrouwe; waarom hij het kind, zoodra zijne brunswijksche omstandigheden het toelieten, geheel voor zijne rekening nam.

Men is wel genoodzaakt daaruit op te maken dat mevrouw Bilderdijk-Woesthoven's toon te wenschen overliet, en zij het gebrek had, in huis een grooten mond op te zetten. Aan het slot van zijn dichtstuk *de Echt* heeft Bilderdijk, onder den sluijer eener rabbijnsche legende, naderhand zulk eene vrouw ten tooneele gevoerd; en hetgeen hij daar, in tegenstelling met Eva, omtrent Lilith verhaalt, bevestigt het vermoeden dat de Lilith der werkelijkheid zich bovenal onderscheiden, en ongunstig onderscheiden heeft, door een heerschzuchtigen, onvrouwelijken aard. Zou ook wel het haagsch gemeentebestuur, toen zij over den aandrang der inkwartiering te harent klaagde, haar dien onbeschaamden raad hebben doen geven, zoo zij niet den naam had gehad eene vrouw te zijn, die desnoods een geheel peloton soldaten staan kon? Onwillekeurig vormt men zich van haar dergelijke voorstelling. Schoone gelaatstrekken, sprekende oogen, frissche lippen, eene fraai gevormde leest; maar onder dat innemend uiterlijk een hard gemoed, een grove geest, en eene luide stem.

Ook het jonge meisje kan niet bovenal zachtzinnig of zedig geweest zijn. Om welke reden hare ouders, die te Wageningen woonden, haar in Den Haag hare opvoeding hebben laten voltooijen, weet men niet. Met hare oudere zuster, die naderhand mevrouw Elter werd, leefde zij er bij partikulieren aan huis; misschien bloedverwanten der tweede moeder: de wageningsche vader was in 1777 hertrouwd met eene haagsche dame. Bilderdijk's brieven aan haar bewijzen dat Odilde over meer vrijheid beschikte, dan aan jonge meisjes van twintig of een-en-twintig jaren in het ouderlijk huis ten deel pleegt te vallen. Zij en hare zuster deden aan genootschaps-poëzie, welke in die dagen sterk bloeide, en kwamen daardoor met litterarisch ontwikkelde jongelieden in aanraking. Zoo is ook de kennismaking met Bilderdijk ontstaan, die, regstreeks of langs een omweg, van jufvrouw Katharina Rebekka Woesthoven sommige dier lofdichten ontving, waarin de lof zoo weinig zegt, omdat elke maat er bij te buiten wordt gegaan:

Wie durft, wie kan, wie zal ooit Bilderdijk volroemen?
 D'onovertreffbre, den volmaaktste van 't Heelal;
 Ik zwijg van eerbied vol; men zou mijn stoutheid doemen,
 Daar Dichtkunst zonder hem geen Dichtkunst wezen zal.

't Was lang, of woest geluid uit alle monden brak,
 Sints d'eerste moederspraak in Babel werd verwrongen,
 Tot dat het licht der taal in Neêrland is ontsprongen;
 God zei: 'Wees, Bilderdijk!' - van toen was 't dat men sprak.

Misschien deed jufvrouw Woesthoven, toen zij deze versregels samenlijmde en aan Bilderdijk zond, niets ongewoons of onbehoorlijks; maar stellig beging zij eene groote onvoorzigtigheid door toe te laten, dat naar aanleiding daarvan zich tusschen hem en haar eene briefwisseling ontspoon, die weldra aan één ontboezeming daags te naauwernood genoeg had. Zoo Bilderdijk waarheid spreekt; zoo hij niet stoft op denkbeeldige gunsten; dan heeft jufvrouw Woesthoven reeds in die dagen hem bijna niets geweigerd. Over hare oogen, hare handen, haar mond, haar boezem, spreekt hij gestadig als een gemeenzame bekende, wiens kussen al die bekoorlijkheden, zelfs in het duister, en bij voorkeur in het duister, wisten te vinden. Aan aanmoediging harerzijds heeft het niet ontbroken. Uit toespelingen blijkt zoowel dat hij op onvoegzame uren, tot ergernis der huisgenooten, haar bezoeken bragt, als dat zij die visites, verzeld en onverzeld, terugmaakte. De groote kunst van samenstelling, waardoor de minnebrieven aan Odilde zich onderscheiden, ligt niet het minst hierin dat deze gemeenzaamheden er meer in aangeduid, dan opzettelijk vermeld worden. Doch een aandachtig lezer, die den draad eenmaal in handen heeft, vindt in dit doolhof gemakkelijk zijn weg. Het verkeer tusschen Bilderdijk en jufvrouw Woesthoven in het 's Gravenhage van 1784 is zeer levendig, zeer teder, en van beide zijden zeer familiaar geweest.

Was zij alleen maar onvoorzigtig? Of ging de vaardigheid, waarmede de vesting zich overgaf, tevens met een weinig overleg gepaard? Aan het laatste kan bijna niet getwijfeld worden. Dat Bilderdijk in die dagen eene leidsche juffer het hof maakte, was van algemeene bekendheid; en men heeft de

brieven van Chloë slechts na te slaan, om zich te overtuigen dat de tijding zijner haagsche betoovering al spoedig eene soortgelijke ruchtbaarheid bekwam. In 1803 ontmoette Odilde's tweede moeder, de weduwe Woesthoven, de bedaagde Chloë te Noordwijk, en schreef aan hare stiefdochter omtrent een gesprek met Chloë over Bilderdijk: 'Tot lof getuigt HaarEd. van hem, dat hij bij uitstek naarstig gestudeerd, en een onbesproken leven op de Akademie geleid heeft, waarom hij een vriend van HaarEd. vader was; zoodat HaarEd. hem van niets beschuldigen kan als alleen van trouwloosheid ten haren opzigte en zijne achterhoudendheid, dat hij HaarEd. en UE. te gelijk voorgaf te beminnen, zelfs nog *toen hij op 't punt stond om UE. te moeten trouwen*, waarvan HaarEd. *bij herhalinge gewaarschouwd wierd.*' Voor jufvrouw Woesthoven, die zich bewust moest zijn dat eene langdurige voorafgaande kennismaking niet in haar voordeel kon uitvallen; die als halve weeze dubbel behoefte gevoelde aan eene bespoedigde maatschappelijke plaatsing; schoot in die omstandigheden geen andere keus over dan het ijzer te smeden terwijl het heet was. Zij was van nature, gelijk naderhand genoeg gebleken is, eene koele vrouw, weinig gesteld op liefkozingen, voldaan met een bevallig en overvloedig toilet. Waar is het, dat zij zich door haar minnaar den bundel *Mijne Verlosting* heeft laten aanbieden; doch het blijft de vraag of zij dien gelezen, en zoo ja, of zij de beteekenis er van begrepen heeft. In geen geval is ergens in hare brieven uit later tijd een zweem van neiging tot galanterie te bespeuren, en blijkbaar heeft zij tot de klasse der vrouwen behoord, die van het huwelijk genoeg hebben, zoodra het uitgemaakt is dat de man harer keus haar niet meer ontgaan kan. Alles wettigt de onderstelling dat bij het verleiden van Katharina Rebekka veel gevraagd, maar ook veel toegegeven, en zelfs het een en ander in de hand gewerkt is. Was Bilderdijk de vader van het kind, Odilde kon den jongen Sévigné nazeggen: *Je n' y ai pas nui*. In een haagsch gedichtje van hare hand (December 1784) erkent zij met ronde woorden, hem de armen geopend te hebben. Men kan dit voorlijke op rekening harer onbedrevenheid in het uitdrukken van gedachten stellen, maar het staat er. Slotregels der 'Dichterlijke beschouwing bij het uittrekken der bezetting op den 20n van Wintermaand 1784.' Odilde zegt daar van haar minnaar:

En morgen zal zijn borst weer aan mijn lippen hijgen,
 Zoo teder, zoo beminlijk voor mijn ziel,
 Als toen hij, gansch verrukt, mij 't eerst in de armen viel.
 Spoei, Titan, spoei, en doe dien avond nijgen!

Negen maanden en veertien dagen na dit aanbod (5 September 1785), kwam de kleine Louize Teisterbant ter wereld.

Odilde's overhaasting is haar slecht bekomen, en ongetwijfeld heeft zij naderhand menigmaal de late avondbezoeken verwenscht, haar door Bilderdijk of hem door haar gebracht. Steeds heeft aan hun echt de wijding der wederzijdsche hoogachting ontbroken. Zij durfde wel razen, maar niet klagen; en hij wel slaan, maar niet verwijten. Het is een huwelijk zonder witte-broodsweken geweest, geëindigd in wederzijdschen afkeer, gelijk het met een valsch vertoon van eerbaarheid werd aangevangen. Zeer mogelijk waren zij elkander reeds half moede, toen in het oog der wereld het hoogste geluk nog voor hen moest aanbreken. Jufvrouw Woesthoven te hebben moeten trouwen, - die gedachte heeft er vast niet weinig toe bijgedragen den ligtgeraakten Bilderdijk keer op keer te doen opstuiven. En zij, hoe zwak moest zij zich gevoelen tegenover den man die haar herinneren kon, zijne drift halverwege te gemoet te zijn gekomen?

VIII

Stond in de voorrede der thans publiek gemaakte korrespondentie niet uitdrukkelijk te lezen dat, onder meer, het doel ook geweest is een gepleegd onregt te herstellen, - door Da Costa gepleegd aan de nagedachtenis van mevrouw Bilderdijk-Woesthoven, - niemand zou het gelooven.

Veel wordt in de briefwisseling aangetroffen wat tot regt verstand van sommige gedichten van Odilde's aanbieder kan dienen, en langs dien weg tot vermeerdering van *zijn* roem zal bijdragen. Zelfs kan men beweren dat hier over Bilderdijk als minne-dichter een nieuw licht opgaat, en menig vers van die soort, nu de lezer weet waaraan en aan wien hij zich te houden heeft, voortaan met dezelfde ingenomenheid gelezen zal worden, welke een geslacht van later tijd de hand naar Heine's *Buch der Lieder* doet uitstrekken. Hoe minder onder het lezen van

Bilderdijk de nagebootste patriarch, de eigenwillige gezalfde des Heeren, u in den weg staat, des te voller genot schenken u zijne verzen; en waar betrapt men hem nadrukkelijker op zwakheid, waar ziet men hem zoozeer zich een mensch van gelijke beweging als de meeste anderen toonen, als in deze brieven?

Doch te gelijk daaruit eene regtvaardiging zijner eerste vrouw te willen putten, is onbegonnen werk. De Odilde der poëzie zal, voor de beminnaars van het genre, in Bilderdijk's verzen blijven voortleven. Bij elke nadere kennismaking wekt de Odilde der werkelijkheid krachtiger onzen tegenzin, zonder in andere en betere oogenblikken, gelijk met haar echtgenoot het geval is, ons tot bewondering te ver voeren. Haar beste aandenken is haar portret. Zoo bij de gedachte aan dit rampzalig huwelijk iets somtijds ons in verzoeking brengt de wegen der Voorzienigheid te berispen, het is dat in Odilde's persoon zulk een alledaagsche geest verbonden is geweest aan zulk een betooverend uiterlijk.

1873.

Toen ik dit opstel schreef moest de studie van Dr. Wap: 'Bilderdijk, Eene bijdrage tot zijn Leven en Werken, 1874,' nog verschijnen. Zij is te beschouwen als eene aanvulling der door den heer Ten Brummeler Andriessse uitgegeven brieven.

1884.

Eene tooneelvoorstelling te Buitenzorg.

Er waren nog geen donkere Atjeh-wolken aan den politieken gezigteinder gerezen. Niemand dacht nog aan de zorgen die een naburig vijand baren zou. Tijd en omstandigheden vormden een vreedzamen achtergrond, gelijk de kunsten liefhebben. In Nederland zou men vreemd hebben opgezien van de tegenstelling: een wintervermaak tot besluit van een zomerschen uitgaansdag. Doch oog hebben is alles; en wie niet ziet, heeft het nergens naar den zin.

Een groot aantal personen kunnen Buitenzorg niet uitstaan. De omfloersde toppen der bergen, zeggen zij, drukken u op de borst als molensteenen, in grijze dekens gewikkeld. Het regent er dag aan dag, telegraafdraden dik. Lange avonden, schaarsche toespraak, de blijmoedigheid afwezig. Wat de natuur betreft: al het onaangename, veroorzaakt door de nabijheid van twee kraters die elkander met donderslagen en bliksemschichten te woord staan. Wat de zamenleving aangaat: een geldersch dorp, gebouwd om eene buitenplaats waar een ongenaakbaar persoon de geheele wereld op een afstand houdt.

Hoe is het mogelijk! Reeds alleen het kerkhof in het Park, waar de spitsboogvorm der nijgende bamboe's de europesche gothiek van plagiaat beschuldigt, stelt voor de bedevaart

schadeloos. Het blauwe badwater van Kotta Batoe maakt door zijne grondelooze kalmte, waarin de hemel weerspiegelt, alle knorrige menschen beschaamd. Tjioimas en Batoe Toelies om, huppelt als met hertesprongen de landweg over de heuvels en langs de rijstvelden. Bellevue is bij zonsondergang getuige van licht-effekten zooals geen schilder ze nog ooit heeft aangedurfd. Wie voor een keer zijne longen gezond wil drinken aan berglucht, wandele 's morgens vroeg den grooten weg naar Tjandjoer op. De palmen in den Plantetuin zijn een wonder der wereld.

Op dien avond in Februarij, toen door de huisgenooten van den gouverneur-generaal *les Enfants d'Édouard* zouden vertoond worden, voltooide de gezelligheid het natuurgenot. Niemand genoodigd, en nochtans een ieder welkom. Zalen vol menschen, maar ruimte in overvloed. Terughouding, zooals die geboden werd door den rang van gastheer en gastvrouw, verhoogd door de tegenwoordigheid van twee kleinzoonen der Julij-monarchie, Twee prinsen van Saksen-Koburg, kleinzoonen van koning Lodewijk Filips. De legende wil dat Lodewijk Filips zelf, die Casimir Delavigne met zijne vriendschap vereerde en een ijverig voorstander van tooneel en letteren was, in de zamenstelling van *les Enfants d'Édouard* de hand gehad heeft. doch zonder gedwongenheid. Eene geïmproviseerde schouwburgzaal, maar zoo verlicht en getooid dat het tooneel een vergezigt scheen, opdagend uit bloemen en loof.

Paul Delaroche heeft aan den titel van Delavigne's treurspel meer vermaardheid geschonken dan aan het stuk zelf. De gravure der *Enfants d'Édouard* hielp de schilderij nog populariseren. Delaroche is in het voorstellen dier twee aankomende knapen, uit wier omarming broederlijke genegenheid, uit wier bleeke gelaatskleur het gebrek, uit wier groote oogen de vrees en de wanhoop spreken, zoo gelukkig geweest, dat wie de groep eenmaal zag, zich haar levenslang herinnert. De historische getrouwheid van kapsel, schoeisel, kleeding; het somber middeneeuwsch ameublement; het hooge ledikant met de zware gordijnen, waarachter straks de verfoeilijke moord gepleegd zal worden; alles dient tot verlevendiging van een onuitwischbaren indruk.

Minder voorspoedig was de dichter. Eén toestand, drie be-

drijven lang volgehouden; steeds dezelfde ontzetting, dezelfde strijd, dezelfde smart. De troosteloze koningin-weduwe, de verraderlijke ruwaard, de twee vroegwijze kinderen, de zwakke Buckingham, de voor niets terugdeinzende Tyrrel, - van het eerste optreden is elk karakter gevormd. Allen zullen standbeelden blijven.

Delavigne's treurspel behandelt eene episode uit Shakespeare's *King Richard*. Doch wie ooit gemeend heeft dat de historiespelen van dezen door gebrek aan eenheid zondigen, of binnen de grenzen van hetzelfde kader te veel gebeurtenissen en een te groot aantal jaren omvatten, - die vergelijkte het werk van den engelschen met dat van den franschen dramaturg. Delavigne's proeve bewijst dat er slechts één middel is, bij het ten tooneele voeren van zulke historische bladzijden, den toeschouwer van het begin tot het einde in spanning te houden: de Shakespeare afgeziene opeenstapeling van feiten, het grillig overgaan van het eene naar het andere tijdvak, het roeren en schokken en verbazen door de stoutheid der sprongen, door het meesterlijke van elke groep, door het in het licht stellen van juist die trekken, en die alleen, welke de eenen den tiran en den huichelaar, de anderen de moeder en de vrouw, nog anderen de aankomende jongelingschap teekenen.

Voor het overige zijn Delavigne's verzen keurig en, voor hem, kernachtig; allermeest waar hij den monsterachtigen Gloucester het woord geeft. In het welluidendst fransch stort de ruwaard een gemoed uit, hetwelk bij eene wereld van booze geesten geborgd schijnt. Het zevende tooneel van het tweede bedrijf, waar de jonge Eduard den slaap der schoonheid en der onschuld slaapt en Gloucester zijne droomen afluistert, is aangrijpend van taal:

Quelle angoisse! Attendons. - La frêle créature!
 Belle pourtant, bien belle! O marâtre nature!
 En comblant tous les miens, tu fis de leur beauté
 Un sarcasme vivant pour ma difformité.
 Eh bien! marâtre, eh bien! j'ai détruit ton ouvrage:
 Demande-les aux vers qui rongent leur visage.
 La mort, la pâle mort décomposa ces traits,
 Où d'un oeil complaisant jadis tu t'admirais.

qui doit survivre à tous? Moi, l'oeuvre de ta haine,
 Moi, modèle achevé de la laideur humaine.
 Encor deux fronts charmants à couvrir d'un linceul,
 Et tu ne pourras plus t'admirer qu'en moi seul!

Ook in zijn *Louis Onze* heeft Delavigne, wiens talent zich in de eerste plaats daartoe niet schijnt te leenen, en als wiens beste aanbeveling bij de nakomelingschap men onwillekeurig de droefgeestige en vaderlandlievende *Messéniennes* beschouwt, een monster geschilderd. Zelfs deed hij het in *les Enfants d'Édouard* zoo uitvoerig en met zoo veel zeggenskracht, dat men Gloucester als den eigenlijken hoofdpersoon van het stuk zou aanmerken, zoo de titel niet anders leerde.

Heeft Delavigne zijne bezieling aan de schilderij van Delaroche, of de schilder de hoofdgedachte van zijn doek aan den dichter ontleend? De tijdrekening beslisse. Doch men bewondere het instinkt van den laatste, dat hem den waren naam voor zijn treurspel deed vinden, zonder dien te zoeken. Was het vermetel, in het voorstellen van den ondoorgrondelijken Gloucester met Shakespeare te willen wedijveren; maakte de overmagt van het genie die mededinging van te voren nutteloos, - den tederen franschen lierzanger uit de dagen der Restauratie stond het vrij, zijne krachten aan de twee door Shakespeare schier verwaarloosde knapen te beproeven. En daarin is hij uitnemend geslaagd. De jonge Eduard en de jonge Richard hebben het aan Delavigne's kunst te danken, dat hunne namen die van twee aandoenlijke typen geworden zijn; elk ouderhart ineenkrimpt bij de gedachte aan hun vroegen dood; en zij niet ten tooneele kunnen verschijnen, zonder aanstonds deernis en sympathie te wekken.

Te dien aanzien is de buitenzorgsche voorstelling eene goede proef op de som geweest. Eduard en Richard waren de helden, neen, de heldinnen van den avond; en hoewel voor twee meisjes, van welke de oudste naauwlijks twaalf telde, het vertolken van Delavigne's gedachte eene te zware taak moest schijnen, de poëzie van den toestand overwon elken hinderpaal.

Het is geen geringe zaak, zonder andere medewerking dan de omgeving van een hollandsch gouverneur-generaal, een fransen treurspel te montéren. Is de vreemde taal van gebiedster die-

nares geworden (en in sommige opzichten verdient zij een hulpmiddel, eer dan een struikelblok te heeten); is men met de keus van decoraties en kostumen gereed; levert het memoriseren geen bezwaren meer op, - dan komen de repetities, komen de debatten over het opvatten eener rol, komt het nemen van het allerlaatst besluit omtrent eene pose, een blik, een gebaar. Gelukkig wanneer, gelijk in dit geval, geen der volwassenen er naar streeft, de anderen te verbeteren of te overschaduwen; wanneer alle krachten zich rigten op één doel: 's dichters lievelingsdenkbeeld te doen uitkomen.

Van waar dat niemand dien avond beneden zijne taak bleef? - noch koningin Elizabeth, als willens de wreede schoonbroeder, onwetend de kleine Eduard en de kleine Richard, haar martelen; noch Gloucester, als hij onder valsche liefkozingen en eene gemaakte kalmte zijn tijgeraard verbergt; noch Buckingham, als hij met een verdeeld gemoed beurtelings de wettige vorstin en den overweldiger dient; noch Tyrrel, als het bedrijf, waartoe hij de hand gaat leenen, zelfs de zijne beven doet? Victor Hugo heeft het geheim van dien zamenloop en van Delavigne's treurspel verklaard:

Lorsque l'enfant paraît, le cercle de famille
 Applaudit à grands cris; son doux regard qui brille;
 Fait briller tous les yeux,
 Et les plus tristes fronts, les plus souillés peut-être,
 Se dérident souvent à voir l'enfant paraître
 Innocent et joyeux.

Wat beurtelings de toeschouwers boeide, bekoorde, vertederde, was niet eerst of meest de vaardigheid dier jonge kinderen, hunne vrijmoedigheid, de gemakkelijkheid waarmede zij zich voegden naar de eischen hunner rol. Het was bovenal hunne jeugd zelf: dat kinderlijk spel bij het voorstellen van zoo wreed een lot; Eduard's gevoel van meerderheid; Richard's blonde haren; beider afschuw van den oom en voogd; beider verkleefdheid aan de bedroefde koningin en aan elkander. Kunstenaressen van beroep en van meer leeftijd hadden die rollen breeder kunnen opvatten, maar niet zoo innemend, zoo bevallig, of zoo zacht.

De vrienden der kunst zijn den gouverneur-generaal Loudon erkentelijkheid schuldig, dat hij op die wijze een gedeelte zijner roeping opvat. Zijn voorbeeld moet navolging wekken, en er toe leiden de nederlandsch-indische zamenleving de wijding deelachtig te doen worden, aan welke zij meest van al behoefte heeft. Wanneer wij niet in ons eigen gemoed de vatbaarheid voor het schoone in de menschewereld kweeken, dan heeft ook het bekoorlijkst landschap ons weldra niets te zeggen.

1873.